

Μ Υ Κ Η Ν Ε Σ

ΡΗΤΡΕΣ ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗΣ ΙΔΙΟΚΤΗΣΙΑΣ

© απεικονιζόμενων αρχαίων και φωτογραφιών: Ο παρών αφιερωματικός τόμος περιέχει φωτογραφίες μνημείων και εκθεμάτων από τον αρχαιολογικό χώρο και το Μουσείο των Μυκηνών, αρμοδιότητας της Εφορείας Αρχαιοτήτων Αργολίδας, καθώς και από το Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο. Το Υπουργείο Πολιτισμού και Αθλητισμού διατηρεί τα πνευματικά δικαιώματα (copyright) επί των απεικονιζόμενων αρχαίων και επί των φωτογραφιών και το Ταμείο Αρχαιολογικών Πόρων και Απαλλοτριώσεων εισπράττει τα τέλη δημοσίευσης αυτών (Ν. 3028/2002). Το Υπουργείο Πολιτισμού και Αθλητισμού παραμένει αποκλειστικά αρμόδιο για την παραχώρηση νέας άδειας χρήσης των φωτογραφιών σε οποιονδήποτε τρίτο.

© κειμένων: Άλκηστις Παπαδημητρίου

© έκδοσης: Κοινωφελές Ίδρυμα Ιωάννη Σ. Λάτση, 2015.

Απαγορεύεται η ολική ή μερική ανατύπωση, αναδημοσίευση ή αναπαραγωγή των κειμένων και των φωτογραφιών του παρόντος αφιερωματικού τόμου (ν. 2121/1993).

ISBN 978-960-98364-9-4

ΑΛΚΗΣΤΙΣ ΠΑΠΑΔΗΜΗΤΡΙΟΥ

ΜΥΚΗΝΕΣ

Κοινοφελές Ίδρυμα
Ιωάννη Σ. Λάτση

Π Ε Ρ Ι Ε Χ Ο Μ Ε Ν Α

Πρόλογος του Υπουργού Πολιτισμού και Αθλητισμού © 11

Πρόλογος της Μαριάννας Ι. Λάτση © 13

Πρόλογος της συγγραφέως © 15

Η ΕΠΟΧΗ ΤΟΥ ΧΑΛΚΟΥ © 17

ΜΥΚΗΝΕΣ : Ο ΤΟΠΟΣ © 21

ΕΝΑ ΤΑΞΙΔΙ ΣΤΟ ΧΡΟΝΟ

Η αρχαιότητα, 22 © Οι επισκέπτες, 36 © Η μέριμνα για τις αρχαιότητες, 42 © Το Αρχαιολογικό Μουσείο Μυκηνών, 46

ΤΟ ΒΑΣΙΛΕΙΟ ΤΩΝ ΝΕΚΡΩΝ

Ο Ταφικός Κύκλος Α, 49 © Ο Ταφικός Κύκλος Β, 71 © Οι θολωτοί τάφοι, 85 © Τα νεκροταφεία των θαλαμωτών τάφων, 94

Η ΕΠΟΧΗ ΤΩΝ ΑΝΑΚΤΟΡΩΝ

Η ΑΚΡΟΠΟΛΗ

Η οχύρωση, 151 © Η υπόγεια δεξαμενή, 152 © Η Πύλη των Λεόντων, 155 © Το ανακτορικό συγκρότημα, 156 © Η ανατολική πτέρυγα του ανακτόρου, 160 © Οι βόρειες αποθήκες, 160 © Η βορειοδυτική συνοικία και η βόρεια κλιτύς, 160 © Η νοτιοδυτική συνοικία, 164 © Το Θρησκευτικό Κέντρο, 166 © Ο Ναός ή Κτήριο των Ειδώλων, 167 © Τα είδωλα, 168 © Το κτήριο του Δωματίου με την τοιχογραφία, 186 © Η τοιχογραφία, 186 © Το συγκρότημα της Νότιας Οικίας, 198 © Οι οικίες του Κρατήρα των Πολεμιστών και της Αναβάθρας, 200 © Η Σιταποθήκη, 200

ΚΤΗΡΙΑΚΑ ΣΥΓΚΡΟΤΗΜΑΤΑ ΕΞΩ ΑΠΟ ΤΗΝ ΑΚΡΟΠΟΛΗ

Η Οικία στις Πλάκες, 202 © Οικίες στο χώρο του μουσείου, 202 © Η Οικία του Οινεμπόρου και το κτήριο του Κυκλώπειου Αναλήμματος, 203 © Η Οικία Πέτσα, 203 © Η Συνοικία του Λαδεμπόρου, 206 © Τα λίθινα αγγεία της Οικίας των Ασπίδων, 209 © Τα ελεφαντουρρήματα, 212 © Οι οικίες του λόφου της Παναγίας, 212

Η ΜΕΤΑΝΑΚΤΟΡΙΚΗ ΕΠΟΧΗ © 219

ΟΙ ΙΣΤΟΡΙΚΟΙ ΧΡΟΝΟΙ © 231

Ο ΚΟΣΜΟΣ ΤΟΥ ΑΓΑΜΕΜΝΟΝΑ

Ο μυκηναϊκός πολιτισμός, 249 © Το σύστημα διακυβέρνησης και η δομή της κοινωνίας, 250 © Η γραφή, 252 © Η χρήση των σφραγίδων, 256 © Θρησκεία, λατρεία και τελετουργίες, 260 © Το εμπόριο, 264 © Η οικιακή οικονομία και ο κόσμος των γυναικών, 271

ΜΥΚΗΝΑΪΚΗ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ

Ανάκτορα και οχυρώσεις, 277 © Μεγάλα τεχνικά έργα, 277 © Ταφική αρχιτεκτονική και ταφικά έθιμα, 278

Η ΜΥΚΗΝΑΪΚΗ ΤΕΧΝΗ

Τεχνίτες και καλλιτέχνες, 281 © Η μεταλλουργία, 290 © Η τέχνη της τοιχογραφίας, 293 © Η μυκηναϊκή ειδωλοπλαστική, 296 © Η κεραμική ως κύριος οδηγός της ελληνικής Προϊστορίας, 302

ΕΠΙΛΟΓΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑΣ

321

ΠΡΟΕΛΕΥΣΗ ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΩΝ

323

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

325

Η ίδρυση των Μυκηνών ανάγεται στην Εποχή των Ηρώων και αποδίδεται μυθολογικά στον Περσέα, τον ημίθεο ήρωα που κατά τον Jean-Pierre Vernant αναμετρήθηκε με το θάνατο και βγήκε νικητής. Αργότερα οι Μυκήνες αναδεικνύονται σε αδιαφιλονίκητη πρωτεύουσα της Εποχής των Μύθων, το θέατρο των δυνατότερων παθών που συγκλόνισαν τον Οίκο των Ατρείδων και ενέπνευσαν τους κλασικούς δραματουργούς.

«Αί μὲν οὖν Μυκῆναι νῦν οὐκέτ' εἰσίν» γράφει απογοητευμένος ο Στράβων τον 1ο αι. π.Χ., όταν αντικρίζει τον ερειπιώνα της μυκηναϊκής ακρόπολης και της ελληνοιστικής κώμης. Ο ίδιος προσδοκούσε να διακρίνει κατάλοιπα της αίγλης του «ἐϋκτίμενου πτολιέθρου», της ομηρικής «πολύχρυσης Μυκῆνης», της ηγεμονικής έδρας που αποτέλεσε αφετηρία και τέλος του Τρωικού κύκλου. Δεν είχε δίκιο όμως ο Στράβων. Οι Μυκήνες δεν έπαψαν ποτέ να υπάρχουν. Έζησαν και ζουν ως συμβολικό τοπίο, πρωταγωνιστούν στον Κόσμο των Ιδεών και διατρέχουν διαχρονικά τη Γραμματεία και την Τέχνη.

Από τα μέσα του 19ου αιώνα ο πρωτοπόρος της ελληνικής αρχαιολογίας Κυριακός Πιττάκης εγκαινιάζει την ανασκαφική διερεύνηση της θέσης, για να ακολουθήσει αργότερα ο Heinrich Schliemann, που πίστεψε ότι αντίκρισε σε μια από τις χρυσές μάσκες του Ταφικού Κύκλου Α τον ίδιο τον Αγαμέμνονα. Στα χρόνια που ακολούθησαν τεκμηριώθηκε εδώ με τον καλύτερο τρόπο ολόκληρος ο πολιτισμός της Ύστερης Εποχής του Χαλκού στο χώρο της ηπειρωτικής Ελλάδας και του Αιγαίου, τον οποίο ο Χρήστος Τσουντας εύλογα χαρακτήρισε *Μυκηναϊκό*.

Με τη διαρκή μέριμνα των ανασκαφών και της Αρχαιολογικής Υπηρεσίας σε όλο τον 20ό αιώνα, η ακρόπολη των Μυκηνών, ένα μνημείο που εντάχθηκε το 1991 στον Κατάλογο Παγκόσμιας Κληρονομιάς της UNESCO, στέκει ακόμη περήφανα στο άκρο της Αργολικής πεδιάδας, υποδεχόμενο πλήθος επισκεπτών, που αναζητούν εδώ την αυγή του ελληνικού πολιτισμού και την αίγλη της κλασικής μυθολογίας. Το Υπουργείο Πολιτισμού έχει υλοποιήσει σε βάθος πολλών ετών ένα διαρκές μακρόπνοο πρόγραμμα προστασίας, συντήρησης, αναστήλωσης και ανάδειξης της ακρόπολης και των μνημείων γύρω από αυτή και δημιούργησε ένα σύγχρονο αρχαιολογικό μουσείο που αποτελεί σπουδαίο πόλο έλξης των επισκεπτών.

Το φετινό λεύκωμα της σειράς «Ο Κύκλος των Μουσείων» του Κοινοφελούς Ιδρύματος Ιωάννη Σ. Λάτση, που αφιερώνεται στο Αρχαιολογικό Μουσείο των Μυκηνών, αποτελεί ένα σπουδαίο εκδοτικό επίτευγμα που αναδεικνύει την αρχαιολογική ιστορία των Μυκηνών, συνδυάζοντας τον τεκμηριωμένο επιστημονικό λόγο της συγγραφέως, προϊσταμένης της Εφορείας Αρχαιοτήτων Αργολίδας κ. Άλκηστης Παπαδημητρίου, με την υψηλή αισθητική παρουσίαση και την εικαστική φροντίδα των εκδοτών. Σε όλους τους συντελεστές της έκδοσης αξίζουν θερμά συγχαρητήρια.

ΑΡΙΣΤΕΙΔΗΣ ΜΠΑΛΤΑΣ
Υπουργός Πολιτισμού και Αθλητισμού

Η προβολή του ελληνικού πολιτισμού έχει επίμονα απασχολήσει το Κοινωφελές Ίδρυμα Ιωάννη Σ. Λάτση και κάθε προσπάθεια προς τον σκοπό αυτόν αποτελεί δημιουργική πρόκληση λόγω των πολλών και διαφορετικών πτυχών του πολιτιστικού αποθέματος της χώρας μας. Πρόκληση στην οποία με συνέπεια και συστηματικότητα το Ίδρυμα ανταποκρίνεται κάθε χρόνο μέσα από τους τόμους της εκδοτικής σειράς «Ο Κύκλος των Μουσείων». Το εγχείρημα αυτό αντιλαμβανόμαστε ότι αποκτά ξεχωριστή σημασία στην τρέχουσα κρίσιμη καμπή της σύγχρονης ιστορίας της χώρας. Θεωρούμε ότι είναι χρέος μας να συνεχίσουμε να εντάσσουμε στο ευρύ φάσμα των κοινωφελών δράσεων του Ιδρύματος την ανάδειξη της πολιτιστικής μας κληρονομιάς, και εν γένει της Ελλάδας, με την ποιότητα που τους αρμόζει, παράλληλα με τα προγράμματα για την κοινωνική συνοχή και αλληλεγγύη, τις υποδομές υγείας, τη στήριξη της δημόσιας εκπαίδευσης και την ενίσχυση επιστημονικών πρωτοβουλιών.

Η επιλογή των Μυκηνών για τον φετινό αφιερωματικό τόμο προέκυψε αβίαστα. Είναι ένας τόπος όπου τα ιστορικά γεγονότα υφαίνονται με το μύθο και πρωταγωνιστές όπως ο Ατρέας, ο Αγαμέμνονας, η Κλυταιμνήστρα, ο Μενέλαος, η Ιφιγένεια, ο Ορέστης ζωντανεύουν στα μάτια του επισκέπτη. Έπη, μύθοι και τραγωδίες, είτε λαμβάνουν χώρα στις Μυκήνες είτε όχι, αφηγούνται στους Έλληνες και στην οικουμένη τα δράματα και τις ιστορίες των αρχόντων τους, διατρανώνοντας τη δύναμη που είχαν αποκτήσει στο απόγειο της ακμής τους. Τα ευρήματα των αρχαιολόγων στον ίδιο το χώρο, αλλά και σε πολλά άλλα μέρη του τότε γνωστού κόσμου, έρχονται να επιβεβαιώσουν την εμβέλεια του Μυκηναϊκού πολιτισμού, που επηρέασε την παγκόσμια τέχνη, αρχαία και σύγχρονη. Ο αρχαιολογικός χώρος και το μουσείο δημιουργούν ένα υπέροχο σύμπλεγμα που εισάγει τον επισκέπτη στην ασύγκριτη τέχνη των εντυπωσιακών κοσμημάτων, των μοναδικών κεραμικών και της μνημειακής αρχιτεκτονικής. Το φυσικό κάλλος του λόφου της ακρόπολης που δεσπόζει πάνω από τον κάμπο με θέα το Αργος και το Ναύπλιο, προσδίδει χαρακτήρα πολυδιάστατης εμπειρίας σε κάθε επίσκεψη σε αυτό το σημείο της αργολικής γης.

Η αρχαιολόγος Άλκηστις Παπαδημητρίου επιλέγει στην αφήγησή της να μη σταθεί μόνο στους θρύλους που ακολουθούν τις Μυκήνες. Στο όμορφο, άρτια τεκμηριωμένο και επιμελημένο κείμενό της μας ξεναγεί στην καθημερινότητα των Μυκηνών, στα εργαστήρια, στις οικίες, στους τύμβους, στους ναούς, στα τείχη και στο ανάκτορο. Την ευχαριστώ, εκ μέρους του Κοινωφελούς Ιδρύματος Ιωάννη Σ. Λάτση, για το πόνημα που προσέφερε στον «Κύκλο των Μουσείων», όπως και καθέναν ξεχωριστά από τους εργαζόμενους στον αρχαιολογικό χώρο και το Μουσείο των Μυκηνών που παρείχαν κάθε δυνατή διευκόλυνση για την υλοποίηση του τόμου. Ευχαριστώ, επίσης, το Υπουργείο Πολιτισμού και Αθλητισμού, που μέσω των κεντρικών και περιφερειακών Υπηρεσιών του παρείχε κάθε δυνατή στήριξη, καθώς και ολόκληρη την εκδοτική ομάδα του τόμου, που μια ακόμη φορά εργάστηκε εντατικά για να πετύχει το βέλτιστο αποτέλεσμα για το βιβλίο που κρατάτε στα χέρια σας.

MARIANNA I. ΛΑΤΣΗ

Ο Αγαμέμνων χρωστά ασφαλώς την παγκόσμια και διαχρονική του φήμη στον πατέρα των ποιητών. Ως αυθεντικός εκφραστής του ιδεώδους της αριστοκρατίας, ο Όμηρος διακρίνει στην *Ιλιάδα*, το αρχαιότερο έπος της ευρωπαϊκής λογοτεχνίας, τον γιο τού Ατρέα και τον τοποθετεί στην κορυφή της βασιλικής ιεραρχίας των Αχαιών. Ο «δῖος» Αγαμέμνων χαρακτηρίζεται από τον ποιητή ως «ποιμὴν λαῶν» και «ἄναξ ἀνδρῶν» που ενσαρκώνει όλες τις αρετές του ήρωα.

Η έδρα του βασιλείου του αντίθετα, οι Μυκήνες, η καλοχτισμένη πολιτεία με τους ευρείς δρόμους, έμελλε να επιβεβαιώσει την πολύχρυση εικόνα της μέσα από τη σύντομη αλλά ιδιαίτερα αποδοτική σε ευρήματα έρευνα του ερασιτέχνη αρχαιολόγου Ερρίκου Σλήμαν.

Πολλές γενιές επιστημόνων, μετά τις εντυπωσιακές ανακαλύψεις του, επωμίστηκαν το βαρύ φορτίο της δόκιμης αρχαιολογικής έρευνας, της δημοσίευσης των αποτελεσμάτων των ανασκαφών αλλά και της συντήρησης και προστασίας των μνημειακών καταλοίπων του τόπου που έδωσε το όνομά του σε έναν από τους σημαντικότερους πολιτισμούς της ελληνικής προΐστορίας. Ως κορύφωση αυτής της πορείας ανασύστασης της ιστορικής αλήθειας και κοινωνικοποίησης της γνώσης ιδρύθηκε το 2003 ένα νέο τοπικό μουσείο κοντά στον αρχαιολογικό χώρο.

Αποδεχόμενη την πρόταση του Κοινοφελούς Ιδρύματος Ιωάννη Σ. Λάτση να παρουσιάσω τις Μυκήνες στη δημοφιλή σειρά των διακεκριμένων εκδόσεων «Ο Κύκλος των Μουσείων» αισθάνθηκα πως για μία ακόμη φορά έλαχε σε μένα ο κλήρος να προβάλω τα επιτεύγματα των προγόνων μου και να τιμήσω το τιτάνιο έργο σπουδαίων ερευνητών της αρχαιότητας.

Έγραψα τις γραμμές που θα διαβάσετε σε μία από τις πιο βαριές στιγμές της σύγχρονης ιστορίας της πατρίδας μου, παλεύοντας κάθε μέρα με ένα αίσθημα απίστευτης ματαιότητας. Στο νου μου ηχούσε σκληρός ο λόγος του Γ. Σεφέρη (*Γυμνοπαιδία Β΄*, «Μυκήνες», 12-19):

*Βουλιάζει όποιος σηκώνει τις μεγάλες πέτρες
τούτες τις πέτρες τις εσήκωσα όσο βάσταξα
τούτες τις πέτρες τις αγάπησα όσο βάσταξα
τούτες τις πέτρες, τη μοίρα μου.
Πληγωμένος από το δικό μου χρώμα
τυραννισμένος από το δικό μου πουκάμισο
καταδικασμένος από τους δικούς μου θεούς,
τούτες τις πέτρες.*

Μα πίσω από την αετοφωλιά των Μυκηνών ξεπρόβαλλαν οι σκιές των ηρώων, όπως τις διαιώνισαν οι τραγικοί ποιητές μετά τον Όμηρο, και στις χαράδρες αντηχούσε η καθαρή φωνή της ιστορικής μνήμης. Κάπου εκεί ανάμεσα στη λάμψη του χρυσού που σβήνει, όταν το φως της προβολής λιγοστέψει, υπήρχε το χρέος να πω ξανά, ως ένας απλός μαντατοφόρος της μαχόμενης αρχαιολογίας, πως ερχόμαστε από πολύ μακριά και πορευόμαστε ακλόνητοι προς το μέλλον.

ΑΛΚΗΣΤΙΣ ΠΑΠΑΔΗΜΗΤΡΙΟΥ

Η ΕΠΟΧΗ ΤΟΥ ΧΑΛΚΟΥ

ΣΤΑ ΤΕΛΗ της 4ης και την αρχή της 3ης χιλιετίας π.Χ. γενικεύεται στο Αιγαίο η χρήση του μετάλλου για την κατασκευή εργαλείων, όπλων και λοιπών σκευών. Τη θέση των παλαιότερων λίθινων, κατά κύριο λόγο, αντικειμένων την παίρνουν αρχικώς χάλκινα και στη συνέχεια ορειχάλκινα έργα, που προσφέρουν στον άνθρωπο τη δυνατότητα να καλλιεργήσει εντατικά τη γη, να υπερασπίσει αποτελεσματικά τον εαυτό του και την περιουσία του και να κάνει τη ζωή του καλύτερη. Η αλλαγή αυτή έχει καθοριστική σημασία για την εξέλιξη του ανθρώπινου είδους και σηματοδοτεί την έναρξη μιας νέας εποχής, η οποία παίρνει το όνομά της από τη χρήση του μετάλλου. Η Εποχή του Χαλκού στο Αιγαίο διαρκεί περίπου δύο χιλιετίες (3300-1050 π.Χ.) και σηματοδοτείται από τρεις μεγάλους πολιτισμούς: τον μινωικό, τον κυκλαδικό και τον μυκηναϊκό, που αναπτύχθηκαν στην Κρήτη, τις Κυκλάδες και την ηπειρωτική Ελλάδα αντίστοιχα.

Ο βρετανός αρχαιολόγος και ερευνητής της Κνωσού Sir Arthur Evans καθιέρωσε ένα τριμερές σύστημα χρονολόγησης, κατά τα αιγυπτιακά πρότυπα, προκειμένου να κατατάξει το αρχαιολογικό υλικό του πολιτισμού της Κρήτης, που ονομάστηκε μινωικός, από τον μυθικό βασιλιά Μίνωα. Η διαίρεση σε πρώιμη, μέση και ύστερη εποχή υιοθετήθηκε από τους αρχαιολόγους C. Blegen και A.J.B. Wace και για τα ευρήματα του πολιτισμού της ηπειρωτικής Ελλάδας, που ονομάστηκε ελλαδικός. Αντίστοιχο σχήμα χρησιμοποιήθηκε και για τον κυκλαδικό πολιτισμό.

Στο υπόβαθρο της ανάπτυξης αυτών των σπουδαίων πρώιμων πολιτισμών βρίσκεται η πλούσια γεωργική παραγωγή, η κτηνοτροφία αλλά και οι εξαιρετικές ικανότητες που ανέπτυξαν οι κάτοικοι του Αιγαίου στη ναυσιπλοΐα. Με κύριο κίνητρο τον προσπορισμό του μετάλλου, άξιοι ναυτικοί, με τα πανιά και τα κουπιά, δαμάζουν το θαλασσινό εμπόδιο ήδη στην 3η χιλιετία και φέρνουν κοντά τους κατοίκους της ηπειρωτικής με τη νησιωτική χώρα και λίγο αργότερα με την Κύπρο, τη συροπαλαιστινιακή ακτή και την Αίγυπτο. Στη διαδικασία ανταλλαγής πρώτων υλών και αγαθών έρχονται σε επαφή με τους γειτονικούς ανεπτυγμένους πολιτισμούς και επηρεάζονται καθοριστικά από αυτούς.

Κατά την Πρώιμη Εποχή του Χαλκού (Πρωτοελλαδική: 3100-1900 π.Χ.) στην ηπειρωτική Ελλάδα δημιουργούνται ισχυρά κέντρα, τα οποία διαχειρίζονται τα πλούσια αγαθά της ευρύτερης περιοχής δικαιοδοσίας τους με ένα σύστημα κεντρικής διοίκησης που μαρτυρεί μια πρώτη αστικοποίηση. Κτήρια σχεδόν μνημειωδών διαστάσεων, οι λεγόμενες οικίες με διαδρόμους, στεγάζουν τις

Κεφαλή πολεμιστή με οδοντόφρακτο κράνος. Θαλαμωτός τάφος 27. 14ος αι. π.Χ. Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο, Π 2468. Το πλακίδιο από ελεφαντόδοντο ή από δόντι ιπποποτάμου αποτελεί ένα κομψοτέχνημα της μυκηναϊκής ελεφαντουργίας. Απεικονίζει τον μυκηναϊκό πολεμιστή με το τυπικό για την εποχή κράνος από δόντια αγριόχοιρου.

λειτουργίες ελέγχου της παραγωγής, οι οποίες πραγματοποιούνται με τη βοήθεια των περίφημων πήλινων σφραγισμάτων. Είναι πολύ πιθανό το σύστημα διαχείρισης αγαθών και προϊόντων να ακολουθήσει τα πρότυπα των πρώιμων κρατών της Εγγύς Ανατολής.

Περί τα τέλη της 3ης χιλιετίας εκτεταμένες καταστροφές στα μεγάλα και τα μικρά κέντρα, που έχουν αποδοθεί σε ενδεχομένως βίαιη διείσδυση πληθυσμών από τα δυτικά Βαλκάνια, ανακόπτουν την πορεία ανάπτυξης της ηπειρωτικής χώρας. Η εποχή αυτή έχει θεωρηθεί ως η στιγμή έλευσης των πρώτων φύλων που μιλούν την ελληνική γλώσσα.

Η Μέση Εποχή του Χαλκού (Μεσοελλαδική: 1900-1600 π.Χ.) που ακολουθεί, χαρακτηρίζεται από μεγάλη εσωστρέφεια και απώλεια καινοτομιών. Οι άνθρωποι κατοικούν σε επιμήκεις κατοικίες, τα λεγόμενα Μέγαρα, κυρίως σε ατείχιστους οικισμούς που δεν διαθέτουν χαρακτηριστικά μεγάλων κέντρων, επικοινωνούν μόνο περιστασιακά με τον υπόλοιπο κόσμο και θάβουν τους νεκρούς τους χωρίς πλούσια κτερίσματα σε λάκκους ή τύμβους. Αυτή η μεγάλη αλλαγή, που χαρακτηρίζει τις δύο πρώτες φάσεις της Μεσοελλαδικής εποχής, ερμηνεύεται είτε ως ένδειξη περιορισμένων οικονομικών δυνατοτήτων είτε ως μορφή έκφρασης μιας κοινωνίας λιτής και αυστηρής που δεν επιτρέπει στα μέλη της κανενός είδους προβολή της ενδεχόμενης κοινωνικής τους διαφοροποίησης. Αυτή η εικόνα θα αλλάξει στην ύστερη Μεσοελλαδική περίοδο (17ος αι. π.Χ.), όταν οι φορείς του πολιτισμού, γεωργοί και κτηνοτρόφοι, θα αρχίσουν να επικοινωνούν και πάλι με τον έξω κόσμο και να δέχονται τις επιρροές των πολιτισμών της ανατολικής Μεσογείου.

Στα τέλη του 17ου και τις αρχές του 16ου αι. π.Χ. η απομονωμένη κοινωνία, που για διακόσια περίπου χρόνια αρνήθηκε να διαφοροποιηθεί, φαίνεται πως έχει αποκτήσει ηγετικές φυσιογνωμίες, οι οποίες μέσα από εμπορικές επαφές ή πολεμικές δραστηριότητες πλούτισαν ξαφνικά και υπό την επιρροή των προτύπων γειτονικών λαών θέλησαν να επιδείξουν τη νέα κοινωνική και οικονομική τους υπόσταση.

Στις Μυκήνες οι ηγεμόνες άρχισαν να ενταφιάζονται σε μνημειώδεις ταφικούς περιβόλους, παίρνοντας μαζί τους στο μακρινό ταξίδι για τον άλλο κόσμο τα πλούσια και εντυπωσιακά αντικείμενα γοήτρου που απέκτησαν στη ζωή. Οι βασιλικοί Ταφικοί Κύκλοι Β και Α σηματοδοτούν την έναρξη της Ύστερης Εποχής του Χαλκού στην ηπειρωτική Ελλάδα, της μυκηναϊκής, η οποία πήρε το όνομά της από το σημαντικότερο κέντρο αυτού του πολιτισμού, που δικαίως χαρακτηρίστηκε ως ο πρώτος υψηλός πολιτισμός της Ευρώπης.

Τα πλούσια κτερίσματα των βασιλικών τάφων των Μυκηνών μαρτυρούν τις στενές επαφές που είχαν αναπτύξει οι πρώιμοι Μυκηναίοι με τις Κυκλάδες, την Κρήτη και την Εγγύς Ανατολή. Ταυτόχρονα επιβεβαιώνουν τα ριψοκίνδυνα ταξίδια τους προς τη Δύση και τον Βορρά για τον προσπορισμό μετάλλου και άλλων εξωτικών αγαθών που ήταν απαραίτητα για την παραγωγή όπλων, εργαλείων, σκευών και ειδών πολυτελείας. Σ' αυτό το πρώτο στάδιο είναι έντονη η επιρροή του μινωικού πολιτισμού που βρίσκεται ήδη στο απόγειό του, έχοντας δημιουργήσει δύο αιώνες πριν ένα σύστημα διακυβέρνησης κατά τα πρότυπα της Ανατολής, ένα ισχυρό κράτος με συγκεντρωτική διοίκηση που ασκείται από τα ανακτορικά κέντρα. Επί δύο περίπου αιώνες (16ος-15ος αι. π.Χ.)

οι μυκηναίοι αριστοκράτες θα αναπαράγουν τις μινωικές μορφές έκφρασης σε όλους τους τομείς του υλικού πολιτισμού, προβάλλοντας συγχρόνως τα χαρακτηριστικά της καταγωγής τους και αναδεικνύοντας τα ιδανικά του ατρόμητου πολεμιστή στους άνδρες και της λαμπροντυμένης αρχόντισσας στις γυναίκες. Η ταφή στους μνημειώδεις θολωτούς τάφους, που εξαπλώνονται από τη νότια Πελοπόννησο ως τη Θεσσαλία και την Ήπειρο, εγκαινιάζεται στις αρχές του 15ου αι. π.Χ. και συνεχίζεται έως την Ύστερη Μυκηναϊκή εποχή (1250 π.Χ.), διαδεχόμενη τους βασιλικούς ταφικούς περιβόλους και λειτουργώντας ως εξαιρετικό μέσο προβολής των αριστοκρατικών γενών.

Παρά τις στενές και ειρηνικές επαφές με τους Μινωίτες, φαίνεται πως οι Μυκηναίοι εκμεταλλεύονται την εξασθένηση των κρητικών βασιλείων μετά τις καταστροφές που ακολούθησαν την έκρηξη του ηφαιστείου της Θήρας και κατορθώνουν να εγκαταστήσουν μια μυκηναϊκή δυναστεία στην Κρήτη στα μέσα του 15ου αι. π.Χ.

Αυτοδύναμοι πλέον και πανίσχυροι, οι Μυκηναίοι ιδρύουν στη διάρκεια του 14ου αι. τα μεγαλοπρεπή ανακτορικά κέντρα, την οχυρωμένη ηγεμονική τους έδρα, ακολουθώντας τα κρητικά πρότυπα και υιοθετώντας το σύστημα διακυβέρνησης των Μινωιτών, καθώς και τη Γραμμική Β γραφή – μια πρώιμη μορφή της ελληνικής γλώσσας – για τη διαχείριση των αγαθών τους. Ο άναξ συγκεντρώνει στο πρόσωπό του όλες τις εξουσίες ως ανώτατος άρχων στην ειρήνη και τον πόλεμο, αλλά και ως επικεφαλής ενός ιεραρχημένου ιερατείου. Η ακμή αυτής της εποχής καταγράφεται στην ανάπτυξη της τέχνης αλλά και στη δημιουργία μεγάλων τεχνικών έργων.

Κατά τον 14ο και τον 13ο αι. π.Χ., τη λεγόμενη ανακτορική περίοδο, η δύναμη των Μυκηναίων απογειώνεται με την εξάπλωσή τους σε όλον τον γνωστό τότε κόσμο μέσω ενός πολύ καλά οργανωμένου δικτύου εμπορικών συναλλαγών και πολιτιστικών σχέσεων. Ιδρύουν εμπορικούς σταθμούς στην Ιταλία, τη μικρασιατική ακτή, τη Μαύρη θάλασσα, την Κύπρο, τη Συρία και τον Λίβανο, διατηρούν πολύ στενές επαφές με την Αίγυπτο και ασκούν ιδιαίτερη επιρροή στην Ευρώπη βόρεια των Άλπεων.

Στα τέλη του 13ου αι. π.Χ., μέσα σε ένα κλίμα αναταραχών στη Μεσόγειο που συμπίπτει με μεγάλες φυσικές καταστροφές στην ηπειρωτική χώρα, το ανακτορικό σύστημα διακυβέρνησης καταρρέει. Ο 12ος αιώνας π.Χ. χαρακτηρίζεται ως η εποχή μετά τα ανάκτορα και σημαδεύεται από τη διάλυση της πολιτικής συνοχής, την εξαφάνιση της γραφής και των ανώτερων τεχνών, την εγκατάλειψη μεγάλων κέντρων και τη μετακίνηση του πληθυσμού σε περιοχές που θεωρούνται ασφαλέστερες από τα πρώην ισχυρά κέντρα.

Υπεύθυνοι για την κατάρρευση του μυκηναϊκού πολιτισμού θεωρούνται είτε εισβολείς, που σιγήως ταυτίζονται με τους Δωριείς της παράδοσης, είτε το ίδιο το υπερτροφικό ανακτορικό σύστημα, το οποίο δεν άντεξε τις συνέπειες από τις φυσικές καταστροφές και το γενικό κλίμα αναταραχής που προκλήθηκε από την κατάρρευση της αυτοκρατορίας των Χετταίων, τη δράση των Λαών της Θάλασσας στην ανατολική Μεσόγειο και το συνακόλουθο πλήγμα στις εμπορικές δραστηριότητες των Μυκηναίων. Ένας από τους λαμπρότερους πολιτισμούς της ελληνικής Προϊστορίας, ο πρώτος υψηλός πολιτισμός της Ευρώπης, εκλείπει διά παντός.

ΜΥΚΗΝΕΣ: Ο ΤΟΠΟΣ

Ο ΤΟΠΟΣ περισσότερο από κάθε άλλο παράγοντα πρέπει να καθόρισε τη μοίρα των Μυκηνών. Στη βορειοανατολική απόληξη του αργολικού κάμπου, μιας διαχρονικά εύφορης πεδιάδας που ακουμπάει στη θάλασσα προς το Νότο και προστατεύεται από τις οροσειρές του Αραχναίου στα ανατολικά και του Αρτεμισίου στα δυτικά, ένα χαμηλό έξαρμα παραφυλάει το άνοιγμα των βουνών προς τον Βορρά.

Ἐν μυχῷ Ἄργεος ἵπποβότοιο τοποθετεί ο Όμηρος (*Ὀδύσσεια*, γ 263) το βασίλειο του Αγαμέμνονα. Και είναι σαν να το βλέπει στη σκιά των απόκρημνων λόφων του Προφήτη Ηλία και της Σάρας, που σαν κέρατα καθοσιώσεως το προστατεύουν από Βορρά και Νότο, ενώ δύο βαθιές χαράδρες, η Κοκορέτσα και ο Χάβος, το κάνουν απροσπέλαστο.

Αυτό το αποκομμένο κομμάτι γης, που υψώνεται 278 μ. από τη θάλασσα και έχει πρόσβαση μόνο από τα δυτικά, θα ήταν σχεδόν αθέατο και θα εμφανιζόταν στον περαστικό μόνο αφού το πλησίαζε, πριν το στεφανώσουν οι Κύκλωπες με τα επιβλητικά τους τείχη.

Από την κορυφή της ακρόπολης, η θέα ήταν απρόσκοπτη μόνο προς το Ἄργος και τη νοτιοδυτική πλευρά του κάμπου. Αν όμως σκαρφάλωναν στο φυσικό παρατηρητήριο του Προφήτη Ηλία, μπορούσαν να ατενίσουν ελεύθερα προς κάθε κατεύθυνση και να ορίσουν με το μάτι το βασίλειό τους.

Η επιλογή του συγκεκριμένου τόπου από τον άνθρωπο δεν υπαγορεύτηκε μόνο από τη θέση του κοντά στην κύρια χερσαία διάβαση από την Κορινθία προς την αργολική πεδιάδα και τη θάλασσα. Αποφασιστικό ρόλο πρέπει να έπαιξε και το ότι εκεί, στο μεταίχμιο βουνού και κάμπου, μπορούσε να καλλιεργήσει την εύφορη γη και να βοσκήσει τα κοπάδια στην ορεινή περιοχή. Μια φυσική πηγή νερού σε μικρή απόσταση, 360 μ. προς τα ανατολικά, στις υπώρειες του λόφου του Προφήτη Ηλία, διασφάλιζε το πολυτιμότερο αγαθό για τη βιωσιμότητα του πληθυσμού.

Παρόμοιες θέσεις, βραχώδη εξάρματα στις δυτικές παρυφές του Αραχναίου με κατεύθυνση προς τη θάλασσα, το Ηραίο, η Μιδέα και τέλος η Τίρυνθα, χρησιμοποιήθηκαν, φυσικά όχι τυχαία, για σημαντικές ανθρώπινες εγκαταστάσεις στους προϊστορικούς και ιστορικούς χρόνους.

Αεροφωτογραφία της ακρόπολης των Μυκηνών, άποψη από νοτιοδυτικά.

ΕΝΑ ΤΑΞΙΔΙ ΣΤΟ ΧΡΟΝΟ

Η αρχαιότητα

Σ' αυτή την καίριας στρατηγικής σημασίας γωνιά του αργολικού κάμπου, που ήλεγχε το πέρασμα από και προς την Κορινθία και την υπόλοιπη ηπειρωτική χώρα και δέσποζε σε όλον τον ζωτικό χώρο της περιοχής, από τα βουνά ως τη θάλασσα, ο άνθρωπος εγκαταστάθηκε για πρώτη φορά στη Νεολιθική εποχή (7η - 4η χιλιετία π.Χ.). Από την πρώιμη αυτή δραστηριότητα αλλά και από την εποχή που ακολουθεί, την Πρωτοελλαδική (3η χιλιετία π.Χ.), διασώθηκαν λιγοστά ευρήματα, κυρίως κεραμικά, στην κορυφή του λόφου και στη δυτική κλιτύ, τα οποία δεν μας επιτρέπουν να ανιχνεύσουμε το μέγεθος και το είδος της εγκατάστασης, ούτε τη συνέχεια ή ασυνέχεια της κατοίκησης. Η ένδειξη ωστόσο των ευρημάτων πρέπει να οφείλεται στο γεγονός ότι στις Μυκήνες δεν υπήρξε οικισμός ή εγκατάσταση ανάλογη με τα μεγάλα πρώιμα αστικά κέντρα της Αργολίδας, όπως η Λέρνα και η Τίρυνθα.

Η εικόνα αυτή θα αλλάξει στα τέλη της 3ης χιλιετίας π.Χ., κατά την τελευταία φάση της πρώιμης Χαλκοκρατίας, την Πρωτοελλαδική ΙΙΙ περίοδο (2200-1900 π.Χ.). Από τη στιγμή αυτή και έως την ίδρυση των βασιλικών Ταφικών Κύκλων Β και Α (1650-1600 π.Χ.), φαίνεται πως η κατοίκηση στις Μυκήνες αποκτά σταδιακά έκταση και οργάνωση και εποπτεύει το εκτεταμένο νεκροταφείο στη δυτική κλιτύ. Το λεγόμενο Προϊστορικό νεκροταφείο κατελάμβανε ολόκληρη την πλαγιά, η οποία χρησιμοποιήθηκε σε όλη τη διάρκεια της Μεσοελλαδικής εποχής (1900-1600 π.Χ.) αποκλειστικά για ταφική χρήση, αφήνοντας πάνω από εκατό τάφους, απλής κατασκευής (λάγκκους ή κτιστούς κιβωτιόσχημους) προορισμένους για μεμονωμένες ταφές, ως αδιάψευστους μάρτυρες για τη βαθμιαία αύξηση του πληθυσμού και τη δημιουργία μιας ηγεμονικής δύναμης. Στα τέλη του 17ου αι. π. Χ. η δύναμη αυτή θα αναλάβει την εξουσία και τον έλεγχο όλης της περιοχής, αφήνοντας σε δεύτερη μοίρα το Άργος, το σημαντικότερο κέντρο της Αργολίδας κατά τη Μεσοελλαδική εποχή.

Η οικονομική και κοινωνική υπεροχή των εν λόγω ηγεμόνων θα προβληθεί σκόπιμα με την ίδρυση των δύο βασιλικών Ταφικών Κύκλων Β και Α στα όρια του Προϊστορικού νεκροταφείου. Αυτοί θα σηματοδοτήσουν την έναρξη μιας νέας εποχής, που θα λάβει το συμβατικό όνομα «εποχή των λακκοειδών τάφων» (17ος -16ος αι. π.Χ.).

Ποιοί ήταν όμως αυτοί οι ρωμαλέοι ηγεμόνες; Και κυρίως πώς απέκτησαν τον υπέρογκο πλούτο που τους επέτρεψε να αποσύρουν από την κυκλοφορία και να πάρουν μαζί τους στο ταξίδι για τον άλλο κόσμο, ανάμεσα σε άλλα τιμαλφή, πάνω από δεκατέσσερα κιλά χρυσού με τη μορφή εκπληκτικών έργων τέχνης, πολλά από τα οποία κατασκευάστηκαν πιθανώς από μινωίτες τεχνίτες σύμ-

*Χρυσά δισκάρια με έκτυπη διακόσμηση. Ταφικός Κύκλος Α, τάφος ΙΙΙ. 16ος αι. π.Χ.
Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο, Π 02, 08, 10, 18, 20.*

Αεροφωτογραφία της ακρόπολης των Μυκηνών, άποψη από βορειοδυτικά.

Ο «Θησαυρός του Ατρέα». Άποψη της εισόδου και του δρόμου. 13ος αι. π.Χ.

φωνα με βασιλικές παραγγελίες, για να εκφράσουν την ιδεολογία της ανερχόμενης νέας τάξης; Η φυσιογνωμία τους, που διαφαίνεται μέσα από τα αρχαιολογικά ευρήματα, έχει κυρίως πολεμικά χαρακτηριστικά, όπως μαρτυρεί ο λαμπρός οπλισμός που βρέθηκε στους τάφους τους. Γνωρίζουμε όμως πως ήταν και ριψοκίνδυνοι ταξιδιώτες που αναζήτησαν ευγενή και πολύτιμα μέταλλα στην κεντρική και βόρεια Ευρώπη. Επίσης, για να προωθήσουν τα πλούσια αγαθά που προέρχονταν από τη γεωργική παραγωγή και την κτηνοτροφία, όπως το κρασί, το λάδι και ενδεχομένως τα υφαντά, συνδέθηκαν στενά με τους Μινωίτες. Αυτοί πάλι γνώριζαν καλά τους θαλασσινούς δρόμους προς την Αίγυπτο και είναι πιθανό να τους οδήγησαν προς το ακμαίο Μέσο Βασίλειο. Ίσως εκεί λοιπόν να πλούτισαν οι πρώιμοι Μυκηναίοι, θέτοντας τις πολεμικές τους αρετές στην υπηρεσία της ξενόφερτης στην Αίγυπτο δυναστείας των Υκσώς, που κατέλαβε την εξουσία στα μέσα του 17ου αι. π.Χ. Και επειδή τίποτε στην ανθρώπινη Ιστορία δεν είναι τυχαίο ή ξαφνικό, θα πρέπει να δεχτούμε πως οι Μυκηναίοι απέκτησαν σιωπηλά αλλά συστηματικά στη διάρκεια των τριών αιώνων της Μέσης Χαλκοκρατίας τη δύναμη που αντανακλούν τα κτερίσματα των βασιλικών ταφικών περιβόλων. Εξασφάλισαν έτσι για τα γένη τους πρωτεύουσα θέση όχι μόνο στην Αργολίδα αλλά και σε ολόκληρη την Πελοπόννησο και έδωσαν το όνομά τους σε ολόκληρο τον σπουδαίο πολιτισμό της Ύστερης Εποχής του Χαλκού.

Στον αιώνα που ακολουθεί (15ος αι. π.Χ.) οι Μυκηναίοι κλιμακώνουν την προβολή της ηγεμονικής υπόστασής τους κατασκευάζοντας για τα μέλη των βασιλικών γενών έξι (6) μνημειώδεις θολωτούς τάφους, υιοθετώντας πιθανόν μια μορφή επίδειξης που πρώτοι καθιέρωσαν οι ηγεμόνες της Μεσσηνίας. Παράλληλα επιλέγουν ένα άλλο είδος τάφου για τα μέλη της λοιπής άρχουσας τάξης, τους θαλαμωτούς, που έχουν εντοπιστεί σε 27 θέσεις γύρω από το λόφο της ακρόπολης των Μυκηνών. Το πλήθος, η έκταση και η διασπορά τόσο των νεκροταφείων των θαλαμωτών τάφων όσο και των ομάδων των θολωτών τάφων υποδεικνύουν την οικονομική ευμάρεια της άρχουσας τάξης, η οποία, με την ίδρυση του νεκροταφείου του γένους της, κατοχυρώνει και οριοθετεί την έγγεια ιδιοκτησία της.

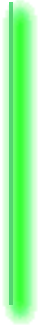
Η εποχή αυτή χαρακτηρίζεται και ως πρώιμη ανακτορική, εφόσον από τα λιγιστά οικοδομικά κατάλοιπα, που διασώθηκαν θαμμένα κάτω από τα μεταγενέστερα οικοδομικά συγκροτήματα και τις επεμβάσεις των ανακτορικών χρόνων, προκύπτει η ίδρυση ενός κεντρικού κτηρίου στην κορυφή της ακρόπολης, με προσανατολισμό Β-Ν. Το κτήριο, διακοσμημένο με τοιχογραφίες, χρησίμευε για επίσημες συνεστιάσεις, διεκδικεί δε το ρόλο της έδρας του ηγεμόνα.

Αυτοί ακριβώς οι πρώιμοι βασιλείς επεκτείνουν τις εμπορικές τους δραστηριότητες σε Δύση και Ανατολή, μεταφέροντας τα δικά τους προϊόντα και τα πολύτιμα μέταλλα που έχουν προμηθευτεί απευθείας ή μέσω τρίτων και ανταλλάσσουντάς τα με εξωτικά υλικά, απαραίτητα για την κατασκευή των αντικειμένων γοήτρου που απαιτεί η υψηλή κοινωνική τους θέση. Εντοπίζοντας τους εμπορικούς σταθμούς από τις δυτικές ακτές της νότιας Ιταλίας έως τη Χαλκιδική και τον Ελλήσποντο και φτάνοντας μέσω των Κυκλάδων και της Κρήτης στην Αίγυπτο, την Κύπρο και τις συροπαλαιστινιακές ακτές, θέτουν τις βάσεις για το εμπορικό δίκτυο των μεταγενέστερων ανακτορικών χρόνων.

Χρυσό διάδημα με έκτυπη διακόσμηση. Ταφικός Κύκλος Α, τάφος ΙΙΙ. 16ος αι. π.Χ. Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο, Π 03.

Χάλκινο ξίφος τύπου Α με χρυσή επένδυση στη λαβή και στο επίμηλο. Ταφικός Κύκλος Α, τάφος V. 16ος αι. π.Χ. Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο, Π 763.

Ειδώλιο γυναικείας καθιστής μορφής από στεατίτη. Χρονολογείται πιθανόν στη Νεολιθική εποχή αλλά χρησιμοποιήθηκε για μεγάλο χρονικό διάστημα ως περίαπτο. Βρέθηκε αποθηκευμένο στην περιοχή του «Μεγάρου» του Θρησκευτικού Κέντρου. MM 224.

Φιάλη της Πρωτοελλαδικής Ι περιόδου (3100-2700 π.Χ.) από την περιοχή της Μεγάλης Αναβάθρας. MM 1029.

Πρόχους με αμανρόχρωμη διακόσμηση. Ταφικός Κύκλος Β, τάφος Γ. ΜΕ ΙΙΙ (1700-1600 π.Χ.). MM 1035.

Αμφορίσκος. Ταφικός Κύκλος Β, τάφος Γ. ΜΕ ΙΙΙ (1700-1600 π.Χ.). MM 1034.

Ασκός με διακόσμηση από φύλλα στη χαρακτηριστική για τη Μυκηναϊκή εποχή στιλπνή βαφή. Ταφικός Κύκλος Β, τάφος Μ. ΥΕ Ι (1600-1500 π.Χ.). MM 458.

Αξιολογώντας ιδιαίτερα τη σημασία της Κρήτης στο δίκτυο αυτών των εκτεταμένων εμπορικών συναλλαγών, δεν πτοούνται από τις καλές σχέσεις που έχουν αναπτύξει με τους Μινωίτες, εκμεταλλεύονται την ύφεση που ακολούθησε τις καταστροφές στο νησί, μετά την έκρηξη του ηφαιστείου της Θήρας, και εγκαθιστούν μια μυκηναϊκή δυναστεία στην Κνωσό στα μέσα του 15ου αι. π.Χ. Έτσι ελέγχουν ουσιαστικά όλο το νησί.

Έχοντας εδραιώσει τη θέση τους στην ηπειρωτική Ελλάδα και με τεράστια ακτινοβολία στο εξωτερικό, οι Μυκηναίοι φτάνουν στο απόγειο της ακμής τους, η οποία καταγράφεται στην εντυπωσιακή αναδιαμόρφωση όλης της ακρόπολης και της ευρύτερης γύρω περιοχής. Στους λεγόμενους ανακτορικούς χρόνους (14ος-13ος αι. π.Χ.) κατασκευάζονται –με τη βοήθεια των γνώσεων των βασιλικών εταίρων από την αυτοκρατορία των Χετταίων– τα «κυκλώπεια τείχη» και ιδρύεται το μεγαλοπρεπές ανάκτορο με όλα του τα προσαρτήματα, που σχετίζονται με τον έλεγχο της κοσμικής και της θρησκευτικής εξουσίας (ανακτορικά εργαστήρια και αποθήκες, Θρησκευτικό Κέντρο). Όσες λειτουργίες δεν χωρούν στο εσωτερικό της οχύρωσης εγκαθίστανται έξω και γύρω από την ακρόπολη, σε κτηριακά συγκροτήματα που έχουν φανερή εξάρτηση από το ανάκτορο. Η άρχουσα τάξη εξακολουθεί να ενταφιάζεται με πλούσια κτερίσματα στους θαλαμωτούς τάφους ή στους εντυπωσιακούς μνημειώδεις θολωτούς τάφους, που φτάνουν τους εννέα έως το τέλος της εποχής. Οι μυκηναίοι έμποροι κατακλύζουν με τα προϊόντα τους τις αγορές της Μεσογείου, ενώ οι ηγεμόνες εξακολουθούν να επιδεικνύονται μέσω αντικειμένων, ακραιφνώς μυκηναϊκού ύφους πλέον, από πολύτιμα ή εξωτικά υλικά, τα οποία αναδεικνύουν οι εξειδικευμένοι τεχνίτες των ανακτορικών εργαστηρίων. Η πλούσια παραγωγή αποτελεί αντικείμενο κεντρικού διαχειριστικού ελέγχου, που επιτυγχάνεται με την καταγραφή των λογιστικών στοιχείων σε πήλινες πινακίδες της πρώιμης ελληνικής Γραμμικής Β γραφής.

Η ακμή αυτών των δύο αιώνων, η παντοδυναμία και η εξέχουσα θέση που κατείχαν οι ηγεμόνες των Μυκηνών στο σύνολο του μυκηναϊκού κόσμου θα προσωποποιηθεί στην ιστορική μνήμη με τον αρχιστράτηγο των Ελλήνων στον Τρωικό πόλεμο, τον μυθικό βασιλιά Αγαμέμνονα. Ο μύθος, που κρύβει πάντα μια ιστορική αλήθεια, θα επιλέξει αυτόν τον ατρόμητο άνακτα για αρχηγό. Επιπλέον θα παρουσιάσει ως σοφό σύμβουλο της εκστρατείας τον βασιλιά της Πύλου Νέστορα, απηχώντας τη σημασία της περιοχής στα πρώτα στάδια της δημιουργίας του μυκηναϊκού πολιτισμού, υπό την επίδραση της μινωικής Κρήτης. Ο πολυμήχανος βασιλιάς και φοβερός θαλασσοπόρος Οδυσσέας θα έχει την έδρα του στην Ιθάκη, το μικρό νησί στην άκρη των μυκηναϊκών βασιλείων αλλά στην αρχή του θαλασσινού δρόμου που έφερε τους Μυκηναίους σε επαφή με τη Δύση και την Ευρώπη, βόρεια των Άλπεων.

Στα τέλη του 13ου αι. π.Χ. οι Μυκήνες, όπως και τα υπόλοιπα βασίλεια της Πελοποννήσου, θα πληγούν από μια σειρά φυσικών καταστροφών. Σεισμοί και συνακόλουθες πυρκαγιές θα προξενήσουν μεγάλης τάξεως καταστροφές σε όλα τα κτηριακά συγκροτήματα μέσα κι έξω από την οχυρωμένη Ακρόπολη. Οι επισκευές και οι γενικότερες προσπάθειες ανάκαμψης στη διάρκεια του 12ου αι. π.Χ., τη λεγόμενη μετανακτορική εποχή, δεν θα καταφέρουν να διατηρήσουν στη ζωή το ανακτορικό σύστημα διακυβέρνησης, το οποίο θα καταρρεύσει κάτω από την πίεση και άλλων παραγόντων που επέφεραν καθοριστικά πλήγματα στην κραταιά αυτοκρατορία.

*Οδοντόφρακτο κράνος από δόντια κάπρου. Νεκροταφείο θαλαμωτών τάφων, Καλκάνι, τάφος 515. 14ος αι. π.Χ.
Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο, Π 6568. Τα μυκηναϊκά κράνη από δόντια αγριόχοιρου φτιάχνονταν από τα τρόπαια
του επικίνδυνου κυνηγιού των άγριων αυτών ζώων και τόνιζαν την ανδρεία των ηγεμόνων.*

Στους αιώνες που θα ακολουθήσουν, οι Μυκήνες θα διαγράψουν φθίνουσα πορεία. Εγκαταλελειμμένες από τους πολυπληθείς κατοίκους τους, φτωχές και σκοτεινές, θα κρυφτούν στη σκιά της ανερχόμενης δύναμης του Άργους, που θα ιδρύσει στις αρχές του 7ου αι. μία από τις ισχυρότερες πόλεις-κράτη της Ελλάδας των ιστορικών χρόνων και θα ασκήσει επεκτατική πολιτική εις βάρος των πρώην ισχυρών κέντρων στην Αργολίδα. Ένα από τα θύματά της θα είναι και οι Μυκήνες, που είχαν διατηρήσει την αυτονομία τους, όπως βεβαιώνει η συμμετοχή τους στους Περσικούς πολέμους και η αναγραφή του ονόματός τους στον χάλκινο τρίποδα που υποβάσταζε το τρόπαιο των ελλήνων νικητών, στο μαντείο των Δελφών.

Οι Αργείοι θα καταλάβουν εντέλει τις Μυκήνες το 468 π.Χ., θα καταστρέψουν καίρια σημεία της οχύρωσης και θα εξανδραποδίσουν τους κατοίκους. Στις αρχές του 3ου αι. π.Χ. θα ιδρύσουν εδώ μια κώμη, η οποία θα ευδοκιμήσει έως τα μέσα του 2ου αιώνα π.Χ. και θα εγκαταλειφθεί μετά την κατάκτηση της Αργολίδας από τους Ρωμαίους. Η μαρτυρία του Στράβωνος (*Γεωγραφικά*, Η 372) πως την εποχή του (64 π.Χ.-25 μ.Χ.) «μηδ' ἔχνος εὕρισκεσθαι τῆς μυκηναίων πόλεως» φαντάζει κάπως υπερβολική, αφού ο περιηγητής Παυσανίας, που φτάνει στην περιοχή στα μέσα του 2ου αι. μ.Χ., αναφέρει πως φαίνονταν ακόμη τα τείχη που έχτισαν οι Κύκλωπες, η Πύλη των Λεόντων καθώς και τάφοι μέσα και έξω από την οχύρωση. Εκτός όμως από αυτά, που σίγουρα στην εποχή του ήταν ερειπωμένα και θεωρούνταν μνημεία, αναφέρει την «Περσεία κρήνη», κοντά στην Πύλη των Λεόντων, η οποία φαίνεται πως βρισκόταν ακόμη σε λειτουργία και ίσως εξυπηρετούσε τους λιγοστούς αγρότες και κτηνοτρόφους που θα είχαν απομείνει στην περιοχή.

Αποκατάσταση χάλκινου ξίφους από τον Ταφικό Κύκλο Α. Απόδοση σε γαλβανοπλαστική τεχνική από τον περίφημο ζωγράφο και αντιγραφέα Emile Gilliéron père. Αρχαιολογικό Μουσείο Μυκηνών.

Πήλινη πινακίδα Γραμμικής Β γραφής. Θεωρείται ως η αρχαιότερη στην ηπειρωτική Ελλάδα και αναφέρεται σε παράδοση άγνωστου προϊόντος. Οικία Πέτσα. ΥΕ ΙΙΑ2 (1350-1300 π.Χ.). ΜΜ 2062.

Περίσπτο από κύανο (lapis lazuli). Βόρεια κλιτύς. ΥΕ ΙΙΒ (1300-1180 π.Χ.). ΜΜ 1492.

Χάντρες από κύανο (lapis lazuli). Περιοχή Θρησκευτικού Κέντρου. ΥΕ ΙΙΓ (1180-1050 π.Χ.). ΜΜ 1493, 1494. Το εξωτικό πέτρωμα χρησιμοποιήθηκε στις βασιλικές αυλές για την κατασκευή σφραγίδων και κοσμημάτων, μαρτυρώντας τις σχέσεις των Μυκηναίων με τους ανεπτυγμένους πολιτισμούς της Αιγύπτου και της Ανατολής.

Σκύφος με διακόσμηση περίστικτου κύκλου. Περιοχή Θρησκευτικού Κέντρου. ΥΕ ΙΙΓ πρώιμη (1180-1150 π.Χ.). ΜΜ 1072.

Ψευδόστομος αμφορέας. Οικία του Οινεμπόρου. ΥΕ ΙΙΑ2-ΥΕ ΙΙΒ1 (1350-1250 π.Χ.). ΜΜ 115. Τα αγγεία αυτά, «σήμα κατατεθέν» της μυκηναϊκής κεραμικής παραγωγής, χρησίμευσαν για την αποθήκευση και τη μεταφορά του λαδιού και του κρασιού, που αποτελούσαν τα κυριότερα προϊόντα που προωθούσαν οι Μυκηναίοι μέσω του εμπορίου.

Υδρία με διακόσμηση πυκνού ρυθμού. Καλκάνι, θαλαμοειδής τάφος Γ. ΥΕ ΙΙΙΓ μέση (1150-1100 π.Χ.). ΜΜ 1077.

Τριποδικός ασκός με διακόσμηση γεωμετρικών σχημάτων. Οικία των Ασπίδων, τάφος ΡG 601. Πρωτογεωμετρικοί χρόνοι (1025-900 π.Χ.). ΜΜ 869.

Κορινθιακός σφαιρικός αρύβαλλος με παράσταση χίμαιρας. Κοκκινιά, τάφος ΧΙΙ. Αρχαϊκοί χρόνοι. 6ος αι. π.Χ. ΜΜ 943.

Κεφαλή ανδρικού ειδωλίου. Βόρειο Κυκλώπειο Τείχος. Ελληνιστική εποχή, 4ος-3ος αι. π.Χ. ΜΜ 1155.

*Μελανόμορφος αττικός σκύφος με παράσταση μουσικού θιάσου.
Αγαμεμόνειο. Πρώιμοι Κλασικοί χρόνοι. 5ος αι. π.Χ. ΜΜ 1220.*

Οι επισκέπτες

Στους αιώνες που θα ακολουθήσουν, ώσπου η Ελλάδα να γίνει ανεξάρτητο κράτος στη σύγχρονη εποχή, οι Μυκήνες θα θαφτούν σταδιακά κάτω από τους τόνους των ερειπίων της παλιάς δόξας. Δεν θα ξεχαστούν όμως εντελώς, καθώς τα τείχη, οι θολωτοί τάφοι και η Πύλη των Λεόντων θα παραμείνουν εν μέρει ορατά και θα διατηρήσουν ζωντανό το μυθικό όνομα και την ιστορία τους, προσελκύοντας διαχρονικά επισκέπτες.

Δυστυχώς για τα κατάλοιπα του ελληνικού πολιτισμού, οι επισκέπτες της υπόδουλης χώρας δεν ήταν πάντα άδολοι. Από τους ρωμαίους λαφυραγωγούς και τους πρώτους οργισμένους χριστιανούς, στους φράγκους, τους ενετούς και τους οθωμανούς κατακτητές και τελικά, μετά τον Μεσαίωνα, στους ξένους «αρχαιολάτρες», που υπήρξαν στην πραγματικότητα αρχαιοκάπηλοι και αρχαιοθήρες, μεταμφιεσμένοι σε καλλιεργημένους ουμανιστές, η διαχρονική λεηλασία των αρχαιοτήτων άφησε τα μνημεία καθημαγμένα έπειτα από ακατάσχετη αιμορραγία περίπου είκοσι αιώνων.

Και παρότι οι Μυκήνες δεν ανήκουν στους αρχαίους τόπους που λεηλατήθηκαν τόσο βάρβαρα, όσο για παράδειγμα η Αθήνα, πλήρωσαν και αυτές το τίμημα, είτε προσφέροντας οικοδομικό υλικό για την ανέγερση των ενετικών οχυρώσεων του Ναυπλίου είτε εμπλουτίζοντας τις συλλογές των ξένων μουσείων.

Ως βαρύτερη απώλεια αξιολογείται ασφαλώς η αρπαγή τμημάτων από τους ανάγλυφους ημικίονες της πρόσοψης του λεγόμενου Θησαυρού του Ατρέα, στο διάστημα 1807-1812, με πρωτεργάτη τον Βελή πασά, διοικητή της Πελοποννήσου και δευτερότοκο γιο του Αλή πασά των Ιωαννίνων. Είναι γνωστό ότι ο διαβόητος αυτός αρχαιοκάπηλος εμπορευόταν τις αρχαιότητες που συλούσε από την ευρύτερη περιοχή της δικαιοδοσίας του, μεταξύ άλλων και τον τάφο της Κλυταιμνήστρας, που ανακαλύφθηκε τυχαία το 1809. Κυριότεροι πελάτες του ήταν οι Βρετανοί, αφού, πέραν των οικονομικών απολαβών, προσπαθούσε να αποκτήσει και την πολιτική και διπλωματική υποστήριξη της βρετανικής κυβέρνησης. Αυτό είναι φανερό στην περίπτωση του Ιρλανδού Howe Peter Browne, μαρκήσιου του Sligo (1788-1845), στον οποίο ο Μόρα Βαλεσί Βελή πασάς, λίγο πριν αναχωρήσει από την Πελοπόννησο, το φθινόπωρο του 1810, παραχωρεί χωρίς ανταλλάγματα τα κομμάτια του Θησαυρού του Ατρέα. Αυτός με τη σειρά του τα μεταφέρει στην έπαυλή του στο Westport της Ιρλανδίας. Εκεί θα παραμείνουν ξεχασμένα στα υπόγεια έως το 1904, οπότε θα δωρηθούν και θα εκτεθούν στο Βρετανικό Μουσείο, μαζί με άλλα κομμάτια που κατέληξαν εκεί το 1843 και το 1900.

Πριν από αυτόν ο σκωτσέζος διπλωμάτης Thomas Bruce, κόμης του Elgin (1766-1841), αξιοποιεί τις άριστες σχέσεις του με την Υψηλή Πύλη και με την ευκαιρία του ταξιδιού του στην Αθήνα για τη γνωστή λεηλασία του Παρθενώνα, περιοδεύει στην Πελοπόννησο, τον Μάιο του 1802, συνοδευόμενος από την οικογένειά του. Από τις επιστολές της συζύγου του Mary Nisbet προς τη μητέρα της μαθαίνουμε

Μυκήνες, η Πύλη των Λεόντων. Χαρακτικό σε σχέδιο του Edward Dodwell, αρχές του 19ου αιώνα.

Μυκήνες, η Πύλη των Λεόντων. Χαρακτικό σε σχέδιο του William Haygarth, 1814.

Η Πύλη των Λεόντων και στο βάθος το Άργος και η αργολική πεδιάδα.
 Χαρακτικό σε σχέδιο του Otto Magnus von Stackelberg, αρχές του 19ου αιώνα.

M. de la Roche.
Chadelle.

M. de la Roche.
M. de la Roche.
M. de la Roche.

M. de la Roche.
M. de la Roche.

M. de la Roche.

M. de la Roche.

S ET JOIE MYCENIE.

συνταρακτικές λεπτομέρειες για την επίσκεψη των Μυκηνών, καθώς και για την παράδοση σ' αυτούς αρχαίων από το Θησαυρό του Ατρέα με την έγκριση του βοεβόδα του Ναυπλίου. Οι αρχαιότητες αυτές είχαν εντοπιστεί κατά τη λαθρανασκαφή που πραγματοποίησε έπειτα από εντολή του Έλγιν ο κοτζαμπάσης της περιοχής Βλασσόπουλος. Το ύψος της αμοιβής του ανήλθε στα 655 γρόσια.

Δυστυχώς δεν θα μάθουμε ποτέ αν κάποιοι από τους «διακεκριμένους» επισκέπτες των Μυκηνών άρπαξαν και τις κεφαλές των λεόντων της Πύλης ή αν είχαν ήδη καταστραφεί από φυσικά αίτια έως το 1700, όταν ο μηχανικός Francesco Vandyek έκανε τον πρώτο καθαρισμό στο πλαίσιο της κηματογράφησης της περιοχής για λογαριασμό των Ενετών. Το ίδιο το μοναδικό ανάγλυφο φαίνεται πως γλίτωσε τη διαρπαγή από τους Έλγιν λόγω του τεράστιου βάρους του, που καθιστούσε παντελώς αδύνατη τη μεταφορά του.

Ως αντίδωρο ή παραμυθία για τις ληστρικές τους επιδρομές, οι ευρωπαίοι ταξιδιώτες, μετά τα μέσα του 17ου αι., άφησαν πίσω τους πολύτιμες αφηγήσεις, χάρτες και απεικονίσεις των ελληνικών μνημείων. Το κίνημα του Διαφωτισμού και η αναζήτηση του κλασικού ιδεώδους στα τέλη του 17ου και στις αρχές του 18ου αι. οδηγούν στην ελληνική γη κυρίως τους Γάλλους, που διατηρούν αγαθές σχέσεις με τους οθωμανούς κατακτητές. Στον ακαδημαϊκό αβά Michel Fourmont, τον χειρότερο αρχαιοθήρα όλων των εποχών, οφείλουμε τις πρώτες (1729) ενδιαφέρουσες, αλλά κακότεχνες, απεικονίσεις των Μυκηνών και έναν πολύ χρήσιμο χάρτη.

Η αρχαιογνωσία ως αντίδραση της καθεστηκυίας τάξης της Ευρώπης στις συνέπειες της Γαλλικής Επανάστασης (1789) και των Ναπολεόντειων πολέμων (1803-1815), στα τέλη του 18ου και στις αρχές του 19ου αι., θα εκφραστεί με την αύξηση του αριθμού των περιηγητών, οι οποίοι με το πρόσχημα της μελέτης του αρχαίου κόσμου θα αποκομίσουν μικρές ή μεγάλες συλλογές ελληνικών αρχαιοτήτων. Ανάμεσα στους πολυάριθμους επισκέπτες των Μυκηνών, που ξεπερνούν διαχρονικά τους πενήντα, διακρίνονται για την ποιότητα των ζωγραφικών τους έργων και τις επιστημονικές πληροφορίες οι κορυφαίοι περιηγητές του 19ου αι., ο βρετανός αρχαιολόγος και τοπογράφος William Gell (1777-1836) και ο αντισυνταγματάρχης William Martin Leake (1777-1860). Ασύγκριτο παραμένει ωστόσο το έργο του ιρλανδού αρχαιολόγου και ζωγράφου Edward Dodwell (1767-1832), που το 1805 επισκέπτεται και απαθανατίζει το ερειπωμένο κάστρο του Αγαμέμνονα και κυρίως τη θρυλική του Πύλη, ενώ στηλιτεύει την αρπαγή αρχαιοτήτων. Μεταξύ άλλων βρετανών λογίων που καυτηρίασαν τη βάρβαρη αρπαγή των αρχαιοτήτων, ξεχωρίζει η στάση του λόρδου Μπάιρον, ο οποίος το 1812 αφορίζει στο ποιητικό του έργο με βαρείς χαρακτηρισμούς τον Έλγιν:

*Tore down those remnants with a Harpy's hand
Which envious Eld forbore, and tyrants left stand.*

(CHILD'S HAROLD PILGRIMAGE, 1812)

Η μακρόχρονη λεηλασία των αρχαιοτήτων απασχόλησε τους Έλληνες σε όλη τη διάρκεια της οθωμανικής κυριαρχίας και δεν είναι λίγες οι σπαρακτικές φωνές που διαμαρτύρονται για τη βάρβαρη απόσπαση τμημάτων από το σώμα των μνημείων. Η επιστολή ενός Έλληνα, του Αναστάση Μπάκα, που γράφτηκε στο Άργος το 1810 και απευθυνόταν στον Ισμαήλ Πασόμπεη, στενό συνεργάτη του Βελή πασά, που του είχε αναθέσει να κατασκοπεύει τον λόρδο Sligo, εκπλήσσει για το ότι ένας «υπάλληλος» ουσιαστικά των Τούρκων δυσφορεί έντονα με τη συμπεριφορά του λόρδου και προσπαθεί με τεχνάσματα να ανακόψει τη μανιώδη ληστρική αποστολή του.

Η ακρόπολη των Μυκηνών. Σχέδιο και χαρακτικό του Théodore du Moncel, 1845.

Η μέριμνα για τις αρχαιότητες

Η αναγκαιότητα της αποτροπής αυτής της κατάστασης απετέλεσε έναν από τους σοβαρούς προβληματισμούς των πρώτων κυβερνήσεων μετά την ανακήρυξη της ανεξαρτησίας του νέου ελληνικού κράτους. Με την έκδοση διαταγμάτων από το 1825 έως και το 1829 η μέριμνα για τις αρχαιότητες επικεντρώνεται καταρχάς στην περισυλλογή και τη φύλαξη των αρχαιοτήτων, αλλά και στην απαγόρευση της πώλησης και της εξαγωγής τους. Το 1833 ο Όθων ιδρύει την Αρχαιολογική Υπηρεσία του Κράτους με αρμοδιότητες την προπαρασκευή για ανασκαφή και ανακάλυψη των χαμένων αριστουργημάτων των τεχνών, τη φροντίδα για τη διαφύλαξη των υπαρχόντων και τη μέριμνα για τη μη εξαγωγή τους από τα όρια του κράτους. Λίγο αργότερα, το 1836, ιδρύεται η Εν Αθήναις Αρχαιολογική Εταιρεία, με σκοπό τη διάσωση, την αποκάλυψη, τη συντήρηση και την προβολή των μνημείων της χώρας. Καθοριστική μορφή της εποχής ο Κυριακός Πιπτάκης, έφορος Αρχαιοτήτων και μέλος της Αρχαιολογικής Εταιρείας, αναλαμβάνει το 1841 να διενεργήσει στις Μυκήνες τις πρώτες ανασκαφικές εργασίες στην Πύλη των Λεόντων και στους θολωτούς τάφους του Ατρέως και της Κλυταιμνήστρας. Ο σπουδαίος αυτός Έλληνας αρχαιολόγος φτάνει στις Μυκήνες, απεσταλμένος από την Αρχαιολογική Εταιρεία, τριάντα χρόνια μετά τον τελευταίο εκπρόσωπο των λαθρανασκαφών, τον βρετανό αρχιτέκτονα και αρχαιολόγο Charles Robert Cockerell, που καθάρισε και αποτύπωσε την απόληξη του τάφου του Ατρέα το 1811.

Προφανώς η κίνηση αυτή σηματοδοτεί την πρόθεση των πρώτων ελλήνων επιστημόνων και των θεσμικών φορέων προστασίας των αρχαιοτήτων να βάλουν τέλος στις λαθρανασκαφές που μόλις λίγα χρόνια πριν είχαν οδηγήσει στη λεηλασία του Ναού της Αφαίας στην Αίγινα και του Επικουρίου Απόλλωνος στη Φιγάλεια, ενώ συνέχισαν να διενεργούνται και μετά την απελευθέρωση από την επιστημονική επιτροπή του Μορέα (Expédition scientifique de Morée), και μάλιστα με την έγκριση του Καποδίστρια. Η αμφιθυμία του πρώτου Κυβερνήτη της Ελλάδας, ο οποίος από τη μια θεσμοθετούσε μέτρα προστασίας των αρχαιοτήτων, από την άλλη όμως επέτρεπε την εξαγωγή, εξηγείται προφανώς από την αντίληψη, που δυστυχώς επιβίωσε ως τις μέρες μας, ότι τα αρχαία αξίζουν καλύτερα στα ευρωπαϊκά μουσεία παρά στη χώρα που τα γέννησε.

Η οικονομική δυσπραγία της χώρας και η αδυναμία της να ανταποκριθεί σε μεγάλης τάξεως οικονομικές απαιτήσεις, ή ακόμη και η μη ορθή εκτίμηση της σημασίας της πολιτιστικής κληρονομιάς, οδήγησαν πιθανώς τις Αρχές του νέου ελληνικού κράτους να χορηγήσουν στον Ερρίκο Σλήμαν την άδεια των ανασκαφών στις Μυκήνες. Παρά την κακή φήμη που τον συνόδευε λόγω του χειρισμού των ευρημάτων από τις ανασκαφές στην Τροία και του γεγονότος ότι ξεκίνησε την ανασκαφική έρευνα το 1874 στις Μυκήνες, διενεργώντας 34 τομές χωρίς να έχει λάβει την έγκριση των ελληνικών Αρχών, ο Σλήμαν εξασφάλισε τελικά την πολυπόθητη άδεια. Μέσα σε λίγους μήνες, το 1876, και με επόπτη από την πλευρά των ελληνικών Αρχών τον εκπρόσωπο της εν Αθήναις Αρχαιολογικής Εταιρείας Παναγιώτη Σταματάκη ανέσκαψε πέντε λακκοειδείς τάφους και έφερε στο φως τα εκπληκτικά ευρήματα του Ταφικού Κύκλου Α. Τον επόμενο χρόνο, μετά την αναχώρηση του Σλήμαν,

Η ανασκαφή του Ταφικού Κύκλου Α από τον Ερρίκο Σλήμαν το 1876. Η ταχύτατη ανασκαφική έρευνα οφείλεται μεταξύ άλλων και στον μεγάλο αριθμό εργατών.

Η ανασκαφή του Ταφικού Κύκλου Α από τον Ερρίκο Σλήμαν το 1876. Σε πρώτο πλάνο εικονίζεται η Σοφία Σλήμαν, ενώ στο βάθος ο Παναγιώτης Σταματάκης.

ο Σταματάκης εντόπισε και ερεύνησε τον έκτο λακκοειδή τάφο που διέλαθε την προσοχή του «ρομαντικού λάτρη» του Ομήρου.

Αν οι παθογένειες που μαστίζουν διαχρονικά την προστασία των αρχαιοτήτων στην Ελλάδα δεν όριζαν ως ανασκαφέα των Μυκηνών τον αμφιλεγόμενο και πάντως μη ειδικό επιστήμονα Ερρίκο Σλήμαν, ευρέτες του θησαυρού του Ταφικού Κύκλου Α θα ήταν οι άξιοι και χαλκέντεροι ερευνητές του παρελθόντος, ο Κ. Πιττάκης, ο Π. Σταματάκης ή ο ιδρυτής της ελληνικής προϊστορικής αρχαιολογίας Χρήστος Τσουντας. Και ουδείς θα είχε αμφισβητήσει, εξαιτίας της φήμης και της δραστηριότητας του Σλήμαν, την αυθεντικότητα ή την προέλευση των ευρημάτων του.

Η κατάσταση του χώρου μετά τις έρευνες του Σλήμαν αποτυπώνεται το 1881/2 από τον γερμανό μηχανικό του στρατού Bernhard Steffen στο έργο του *Die Karten von Mykenai* (1884), το οποίο αποτελεί ουσιαστικά την πρώτη επιστημονική τεκμηρίωση ενός χώρου που έμελλε να ερευνηθεί συστηματικά από σπουδαίους αρχαιολόγους.

Πρώτος μεταξύ αυτών ο Χρήστος Τσουντας (1857-1934), αναλαμβάνει τις ανασκαφές στις Μυκήνες για λογαριασμό της εν Αθήναις Αρχαιολογικής Εταιρείας το 1886. Με λαμπρές σπουδές στη Γερμανία και δόκιμη ανασκαφική μέθοδο, ο μετέπειτα καθηγητής Πανεπιστημίου και συνιδρυτής της Ακαδημίας Αθηνών ανασκάπτει το σύνολο της ακρόπολης, πέντε θολωτούς και περισσότερους από εκατό θαλαμωτούς τάφους. Τα επιστημονικά συμπεράσματα των ερευνών του αποκρυσταλλώνονται το 1893 στο μνημειώδες έργο του *Μυκήναι και μυκηναίος πολιτισμός*. Η επιστημονική του συνείδηση τον οδήγησε, πέρα από την ανασκαφή και τη δημοσίευση, στην αναστήλωση των ερειπίων της ακρόπολης, στην οποία αφιέρωσε έντεκα χρόνια.

Το 1920, και με την έγκριση του Τσουντα, το δικαίωμα των ανασκαφών παραχωρείται στη Βρετανική Σχολή Αθηνών και τον διακεκριμένο αρχαιολόγο Alan J. B. Wace, ο οποίος εργάστηκε κατά διαστήματα στις Μυκήνες έως το θάνατό του το 1957. Ξεκινώντας με εργασίες στους χώρους των παλαιών ανασκαφών της ακρόπολης, μελέτησε στη συνέχεια όλους τους θολωτούς τάφους, ενώ ανέσκαψε το Προϊστορικό νεκροταφείο, μεγάλο αριθμό θαλαμωτών τάφων και τη Συνοικία του Λαδεμπόρου. Το έργο του το συνέχισαν ο λόρδος William D. Taylour και η κόρη τού Wace, Elizabeth French, φέρνοντας στο φως τα εντυπωσιακά ευρήματα του Ναού και του Δωματίου με την τοιχογραφία. Η Αρχαιολογική Εταιρεία, που είχε ανακτήσει το ενδιαφέρον της για τις Μυκήνες, εκπροσωπήθηκε στις έρευνες αυτές από τον έφορο Αρχαιοτήτων Ιωάννη Παπαδημητρίου και στη συνέχεια από τον καθηγητή Γεώργιο Ε. Μυλωνά.

Η ερευνητική αυτή περίοδος της Αρχαιολογικής Εταιρείας, που ξεκίνησε το 1950 με εργασίες του Ι. Παπαδημητρίου και του Φ. Πέτσα έξω από την ακρόπολη, συνεχίστηκε υπό τη διεύθυνση του Γ. Ε. Μυλωνά (1958-1988) και του ακαδημαϊκού Σπύρου Ιακωβίδη (1988-2013). Η ανασκαφική έρευνα επικεντρώθηκε σε όλα τα ανερευνήτα σημεία της ακρόπολης και επεκτάθηκε σε σημαντικά κτηριακά συγκροτήματα εκτός του οχυρωματικού περιβόλου (λόφος Παναγίας, οικία στις Πλάκες, οικία Πέτσα).

Το Αρχαιολογικό Μουσείο Μυκηνών.

Κορυφαίο εύρημα μπορεί να θεωρηθεί ο Ταφικός Κύκλος Β που ανεσκάφη στο διάστημα 1951-1954 από τους κορυφαίους προϊστορικούς αρχαιολόγους της εποχής Ι. Παπαδημήτριου, Αντ. Κεραμόπουλλο, Σπ. Μαρινάτο, Δ.Ρ. Θεοχάρη και Γ. Ε. Μυλωνά, ο οποίος και δημοσίευσε τα ευρήματα.

Παράλληλα με τις συστηματικές έρευνες, σωστικού χαρακτήρα ανασκαφές διενεργούνται μετά τον Δεύτερο Παγκόσμιο πόλεμο από την ελληνική Αρχαιολογική Υπηρεσία (Δ' Εφορεία Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων).

Η μακρόχρονη και αγαστή συνεργασία των τριών ερευνητικών φορέων κορυφώθηκε με την ακριβή τοπογραφική αποτύπωση όλων των αρχαιολογικών ευρημάτων των Μυκηνών, η οποία πραγματοποιήθηκε υπό τη διεύθυνση της Elizabeth French στο χρονικό διάστημα 1991-1994 και δημοσιεύτηκε από την Αρχαιολογική Εταιρεία το 2003. Ο *Αρχαιολογικός Άτλας των Μυκηνών* αποτελεί μια πρότυπη και υποδειγματική τεκμηρίωση των μνημειακών καταλοίπων, αντάξια της σημασίας του αρχαιολογικού χώρου των Μυκηνών, που συμπληρώνει το τεράστιο επιστημονικό έργο των ήδη δημοσιευμένων συμπερασμάτων.

Την ευθύνη για τη συντήρηση και την ανάδειξη των μνημειωδών καταλοίπων των Μυκηνών την ανέλαβε το Ελληνικό Κράτος. Τη δεκαετία του 1950 η Διεύθυνση Αναστήλωσης Αρχαίων Μνημείων της Αρχαιολογικής Υπηρεσίας υλοποίησε ένα τεράστιο πρόγραμμα αποκατάστασης του οχυρωματικού περιβόλου, του Μεγάρου του Ανακτόρου και του Θολωτού Τάφου της Κλυταιμνήστρας. Παρόμοιες εργασίες, μικρότερης όμως τάξεως, πραγματοποιήθηκαν κατά τη δεκαετία του 1990 στο πλαίσιο της Επιστημονικής Επιτροπής Μυκηνών και συμπεριέλαβαν την ανάδειξη της Συνοικίας του Λαδεμπόρου, τη μερική αποκατάσταση των Θολωτών Τάφων της Κλυταιμνήστρας, του Αιγίσθου και των Λεόντων, καθώς και γενικότερες εργασίες διαμόρφωσης και ανάδειξης του επισκέψιμου αρχαιολογικού χώρου. Οι Μυκήνες και η Τίρυνθα εντάχθηκαν το 1999 στον κατάλογο των μνημείων Παγκόσμιας Πολιτιστικής Κληρονομιάς της UNESCO.

Το Αρχαιολογικό Μουσείο Μυκηνών

Η ανάγκη να ιδρυθεί ένα νέο αρχαιολογικό μουσείο για την αποθήκευση και την έκθεση των ευρημάτων των ανασκαφών ενός και πλέον αιώνα στις Μυκήνες είχε γίνει επιτακτική στις αρχές της δεκαετίας του 1980. Τότε ο Γεώργιος Ε. Μυλωνάς, σε συνεργασία με το υπουργείο Πολιτισμού, επέλεξε, με τη σοφία που διέθετε, τη θέση του στις βόρειες υπώρειες της ακροπόλεως, κάμπτοντας τις ενστάσεις των τοπικών εκπροσώπων, που επιθυμούσαν να ιδρυθεί το νέο μουσείο στον παρακείμενο οικισμό.

Η ευρηματική μελέτη που εκπονήθηκε από αρχιτέκτονες της Αρχαιολογικής Υπηρεσίας πέτυχε να εντάξει αρμονικά το κτήριο στο ευρύτερο φυσικό και αρχαιολογικό περιβάλλον. Πρόσφερε έτσι μια διακριτική και λειτουργική λύση που προέβλεπε χώρους για την αποθήκευση, τη συντήρηση και τη μελέτη των πολυάριθμων ευρημάτων, αλλά και για την εξυπηρέτηση των επισκεπτών, καθώς και έναν υπέροχα διευθετημένο εκθεσιακό χώρο.

Το μουσείο, διατεταγμένο βαθμιδωτά στην πλαγιά του λόφου, άρχισε να οικοδομείται το 1984 και ολοκληρώθηκε το 1997, παρακάμπτοντας οικονομικά προβλήματα και άλλου είδους ανασχές. Από το 1998 έως το 2003, οπότε εγκαινιάστηκε το νέο μουσείο, μεταφέρθηκαν στις αποθήκες του περί τα 35.000 κινητά ευρήματα που φυλάσσονταν διάσπαρτα σε διάφορους αποθηκευτικούς χώρους, εκπονήθηκε η μουσειολογική και μουσειογραφική μελέτη και ολοκληρώθηκε η έκθεση.

Το έργο, που συγχρηματοδοτήθηκε από την Ευρωπαϊκή Ένωση και το ελληνικό κράτος, υλοποιήθηκε από την Επιστημονική Επιτροπή Μυκηνών και την Δ' Εφορεία Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων. Με τη συμμετοχή δεκάδων εργαζομένων όλων των ειδικοτήτων, την καθοριστική καθοδήγηση της εφόρου Αρχαιοτήτων κ. Ελισάβετ Σπαθάρη και την ανεκτίμητη βοήθεια των ερευνητών των Μυκηνών, της καθηγήτριας Elizabeth French και του ακαδημαϊκού Σπύρου Ιακωβίδη, ο χώρος απέκτησε ένα μουσείο που έβγαλε από τη σιωπή και την αφάνεια 2.500 τέχνηρα και τα προσέφερε στους πολυπληθείς επισκέπτες, στο πλαίσιο μιας διδακτικής παρουσίασης που αναδεικνύει τη διαχρονική ιστορία των Μυκηνών.

Η έκθεση αναπτύσσεται στις τέσσερις συνολικά αίθουσες, που διατάσσονται σε δύο διαφορετικά επίπεδα, και ακολουθεί κυκλωτή πορεία με τη βοήθεια κεκλιμένων διαδρόμων. Στο ανώτερο επίπεδο, ο ευρύχωρος προθάλαμος με εποπτικό υλικό και υπέροχη θέα προς τους χώρους που κατελάμβαναν άλλοτε τα νεκροταφεία των μυκηναίων ευγενών, αποτελεί το σημείο έναρξης και κατάληξης της επίσκεψης. Η πρώτη εκθεσιακή αίθουσα, στο ίδιο επίπεδο, παρουσιάζει τα ευρήματα από τις δημόσιες και ιδιωτικές δραστηριότητες των Μυκηναίων. Μια ράμπα οδηγεί τους επισκέπτες στο δεύτερο επίπεδο, που είναι αφιερωμένο στο βασίλειο των νεκρών. Εδώ εκτίθενται ευρήματα από τον βασιλικό Ταφικό Κύκλο Β, τα πλούσια νεκροταφεία των θαλαμωτών τάφων, καθώς και ορισμένα ιστορικά αντίγραφα από τα κτερίσματα του Κύκλου Α. Ακολουθεί μια ενότητα για τις Μυκήνες των ιστορικών χρόνων και η έκθεση ολοκληρώνεται με την παρουσίαση των επιτευγμάτων του μυκηναϊκού πολιτισμού.

Η ίδρυση του μουσείου μέσα στον ευρύτερο αρχαιολογικό χώρο καθόρισε και την παρουσίαση των ευρημάτων στην έκθεση που ακολουθούν την τοπογραφική διάταξη των χώρων εύρεσης, η οποία διακόπτεται ή ολοκληρώνεται με θεματικές ενότητες που σκοπό έχουν να αναδείξουν τόσο την καθοριστική σημασία του μυκηναϊκού πολιτισμού όσο και τις λιγότερο λαμπρές στιγμές της ιστορίας του. Το κύριο ζητούμενο ωστόσο είναι η εκπαιδευτική διάσταση της παρουσίασης που επιτυγχάνεται με το εποπτικό υλικό και τη λανθάνουσα αναπαράσταση των χώρων εύρεσης σημαντικών συνόλων, όπως τα τρομακτικά είδωλα και η μεγάλη τοιχογραφία του Θρησκευτικού Κέντρου αλλά και το σχήμα των προθηκών των δύο βασιλικών ταφικών περιβόλων. Χωρίς να διαθέτει τον εντυπωσιακό πλούτο των πρώτων ηγεμόνων, ο οποίος παραμένει για την ώρα στο Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο, το τοπικό μουσείο των Μυκηνών διαθέτει εξαιρετική αισθητική και αρμονία και καταφέρνει να προσφέρει στον επισκέπτη του αρχαιολογικού χώρου το τμήμα της πληροφορίας που παρέχει εν τέλει μια σφαιρική γνώση για την πρωτεύουσα του Αγαμέμνονα.

Ο προθάλαμος του Αρχαιολογικού Μουσείου Μυκηνών.

ΤΟ ΒΑΣΙΛΕΙΟ ΤΩΝ ΝΕΚΡΩΝ

Ο Ταφικός Κύκλος Α

Η μοναδική ανακάλυψη του Ερρίκου Σλήμαν, που έφερε στο φως το 1876, εκτός από τα εντυπωσιακά κτερίσματα, έναν άγνωστο έως εκείνη την εποχή πολιτισμό, τον μυκηναϊκό, ο λεγόμενος Ταφικός Κύκλος Α, βρισκόταν στο κέντρο του ανατολικού ορίου του Προϊστορικού νεκροταφείου. Εκεί, στον μαλακό βράχο της πλαγιάς, ανοίχτηκαν στις αρχές του 16ου αι. π.Χ. έξι ορύγματα, προκειμένου να κατασκευαστούν οι μεγάλων διαστάσεων κάθετοι λακκοειδείς τάφοι που θα φιλοξενούσαν τα μέλη της ισχυρότερης οικογένειας των Μυκηνών. Οι πέντε από τους έξι τάφους χρησιμοποιήθηκαν για περισσότερες από μία ταφές, ενώ οι ενταφιασμένοι ανέρχονταν συνολικά σε 19 άτομα, 9 άνδρες, 8 γυναίκες και 2 παιδιά. Ως οριοθέτηση αυτού του χώρου χρησίμευσε ένα χαμηλός κυκλικός περίβολος από μεγάλες ακατέργαστες πέτρες. Λίθινες επιτύμβιες στήλες σηματοδοτούσαν τους τάφους, τονίζοντας με τις ανάγλυφες παραστάσεις τους την ταυτότητα των νέων ηγεμόνων. Τα άρματα μιλούσαν για την πολεμική τους ιδιοσυγκρασία και το πανάρχαιο κόσμημα της σπείρας για την εντοπιότητά τους, ενώ αψευδείς μάρτυρες της απόλυτης υπεροχής τους ήταν τα αμύθητης αξίας αντικείμενα που πήραν μαζί τους στους τάφους. Οι πέντε χρυσές νεκρικές προσωπίδες, τα περίτεχνα όπλα, τα πολυάριθμα χρυσά κοσμήματα αλλά και τα αντικείμενα και σκεύη από ευγενή μέταλλα και εξωτικά υλικά φαίνεται πως δημιούργησαν την τεράστια φήμη του βασιλικού γένους που διέσωσε ο Όμηρος στον μοναδικό του χαρακτηρισμό «πολύχρυσοι Μυκῆναι».

Η ιδιαίτερη σημασία αυτού του ταφικού συγκροτήματος προκύπτει και από το γεγονός ότι όλοι οι μεταγενέστεροι του απέδωσαν τεράστιο σεβασμό. Κανείς από τους τάφους δεν παραβιάστηκε, ενώ στα μέσα του 13ου αι. π.Χ., όταν υπήρξε ανάγκη για την επέκταση του οχυρωματικού περιβόλου προς τη νοτιοδυτική κλιτύ, αυτή σχεδιάστηκε με καμπύλο περίγραμμα, ώστε να συμπεριλάβει τον ταφικό περίβολο μέσα στην οχύρωση. Με την κατασκευή ενός αναλημματικού τοίχου στη δυτική πλευρά ανύψωσαν το επίπεδο και διαμόρφωσαν μια επίπεδη επιφάνεια, λίγο χαμηλότερη από τη μνημειακή πύλη και την είσοδο, ενώ περιέβαλαν το χώρο με ένα εντυπωσιακό κυκλικό θωρακείο από διπλή σειρά καλοδουλεμένων πλακών από ψαμμίτη και κροκαλοπαγή λίθο με αντίστοιχη κάλυψη. Η νέα οριοθέτηση των βασιλικών τάφων είχε διάμετρο 26 μέτρα και είσοδο στη ΒΔ πλευρά, ώστε να είναι επισκέψιμη αμέσως μετά την είσοδο στην ακρόπολη. Είναι φανερό πως οι Μυκηναίοι των ανακτορικών χρόνων

Χρυσή νεκρική προσωπίδα, γνωστή ως «η μάσκα του Αγαμέμνονα». Ταφικός Κύκλος Α, τάφος V. 16ος αι. π.Χ. Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο, Π 624α.

αντιμετώπισαν τις σπουδαίες ταφές ως μνημείο των ένδοξων προγόνων, που το χρησιμοποίησαν για τη νομιμοποίηση της δικής τους εξουσίας, επιδεικνύοντάς το σε όποιον περνούσε από την επιβλητική Πύλη των Λεόντων στο εσωτερικό της οχυρωμένης ακρόπολης. Η ιδιαιτερότητα αυτού του χώρου διατηρήθηκε σε όλη την αρχαιότητα και δεν είναι τυχαίο ότι ο Πausanias μεταφέρει αυτή την πανάρχαιη μνήμη και την καταγράφει στην πληροφορία της ταφής του Αγαμέμνονα μέσα στα τείχη. Αυτόν τον μυθικό ηγεμόνα αναζήτησε ο Ερρίκος Σλήμαν. Και όταν τον αντίκρισε πίσω από τη χρυσή του προσωπίδα, θεώρησε ότι ολοκλήρωσε την αποστολή του. Αναχώρησε λοιπόν από τις Μυκήνες αφήνοντας τον επόπτη της ελληνικής πολιτείας Παναγιώτη Σταματάκη να συνεχίσει με δόκιμο τρόπο την ανασκαφική έρευνα και να εντοπίσει τον έκτο βασιλικό τάφο.

Η ανυπαρξία συστηματικής ανασκαφικής μεθόδου και η ελλιπής τεκμηρίωση της έρευνας του Σλήμαν οδήγησε όλους τους μεταγενέστερους ερευνητές που δραστηριοποιήθηκαν επιστημονικά στις Μυκήνες, να επανέλθουν στο χώρο των μοναδικών ευρημάτων τόσο ανασκαφικά όσο και για λόγους τεκμηρίωσης, μελέτης και δημοσίευσης. Μετά τη χαρτογράφηση του περιβάλλοντος από τον σκαπανέα B. Steffen (1884), τις συστηματικές έρευνες του Χρήστου Τσουντα (1887-1910), τη συμπληρωματική έρευνα του Α. Κεραμόπουλλου (1913) και την πρώτη ολοκληρωμένη επιστημονική παρουσίαση των λακκοειδών τάφων από τον Georg Karo (1915/1930), τη σκυτάλη των ερευνών την ανέλαβε ο Alan J.B. Wace (1920-1923), στον οποίο οφείλεται και η πρώτη τεκμηριωμένη σχεδιαστική αναπαράσταση του Ταφικού Κύκλου Α. Καθοριστική τέλος υπήρξε η συμβολή του Ιωάννη Παπαδημητρίου (1955) και του Γεωργίου Μυλωνά (1962), που επαλήθευαν στο μνημείο με συμπληρωματικές έρευνες και μελέτη των νέων δεδομένων.

Τα μοναδικά σε πλούτο και καλλιτεχνική αξία κτερίσματα του Ταφικού Κύκλου Α εκτίθενται στο Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο. Ακριβή αντίγραφα τους παρουσιάζονται στη δεύτερη αίθουσα του Αρχαιολογικού Μουσείου Μυκηνών σε περίοπτη πρισματική προθήκη. Τα αντίγραφα αυτά οφείλονται στον εκπληκτικό δεξιότηχνη Louis Emile Emmanuel Gilliéron, που επονομάζεται Emile Gilliéron père (1851-1924), προς διάκριση από τον συνονόματο γιο και συνεργάτη του Edouard Emile (1885-1939), Emile Gilliéron fils. Ο ελβετός ζωγράφος εργάστηκε από το 1876 στην Ελλάδα μεταξύ άλλων ως σχεδιαστής για τον Ερρίκο Σλήμαν, δάσκαλος ζωγραφικής των παιδιών του βασιλέως Γεωργίου Α΄ και από το 1900 ως ζωγράφος και συντηρητής με τον Arthur Evans στην Κνωσό, έχοντας στενό συνεργάτη και συνεχιστή του έργου του τον γιο του. Χάρη στις εξαιρετικές του ικανότητες, αλλά και τη δυνατότητα πρόσβασης στα πρωτότυπα αριστουργήματα που ήρθαν στο φως στις ανασκαφές των Μυκηνών και της Κνωσού, ο πατέρας Gilliéron δημιούργησε ακριβή αντίγραφα αλλά και αποκαταστάσεις των κτερισμάτων του Ταφικού Κύκλου Α, και απέδωσε σε ακουαρέλες τις περίφημες τοιχογραφίες της Κνωσού και σε γύψινα γραπτά αντίγραφα τη σαρκοφάγο της Αγίας Τριάδας, λίθινα αγγεία και αντικείμενα από φαγεντιανή.

Η ακρίβεια των αντιγράφων και των αποκαταστάσεων οφείλεται εν πολλοίς και στη στενή συνεργασία με τους αρχαιολόγους Gerhardt Rodenwaldt για τις τοιχογραφίες και Georg Karo για τα έργα των Μυκηνών. Με τη γαλβανοπλαστική τεχνική ο αριστοτέχνης της αντιγραφής δημιούργησε αλη-

θινά έργα τέχνης, τα οποία διέθεσε στη διεθνή αγορά κάνοντας γνωστή τη μινωική και μυκηναϊκή τέχνη σε όλο τον κόσμο. Πολλοί διάσημοι εκπρόσωποι των γραμμάτων και των τεχνών, όπως ο Τζέιμς Τζόυς, ο Σίγκμουντ Φρόυντ και ο Πάμπλο Πικάσο, αλλά και γνωστά επιστημονικά ιδρύματα και μουσεία της Ευρώπης και της Αμερικής, κατείχαν τέτοια αντίγραφα, τα οποία κατασκεύαζε η περίφημη εταιρεία WMF από μήτρες που είχε λάβει ο Gilliéron απευθείας από τα αρχαία έργα.

Χρυσό αγγείο γνωστό ως «το κύπελλο του Νέστορος». Ταφικός Κύκλος Α, τάφος IV. 16ος αι. π.Χ. Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο, Π 412. Δύο πουλιά, ίσως περιστέρια, με ανοιχτά φτερά έχουν προσαρμοστεί πάνω στις λαβές στραμμένα προς το χείλος του αγγείου, που έχει ταυτιστεί με το «δέπας ἀμφικύπελλον» της ομηρικής περιγραφής.

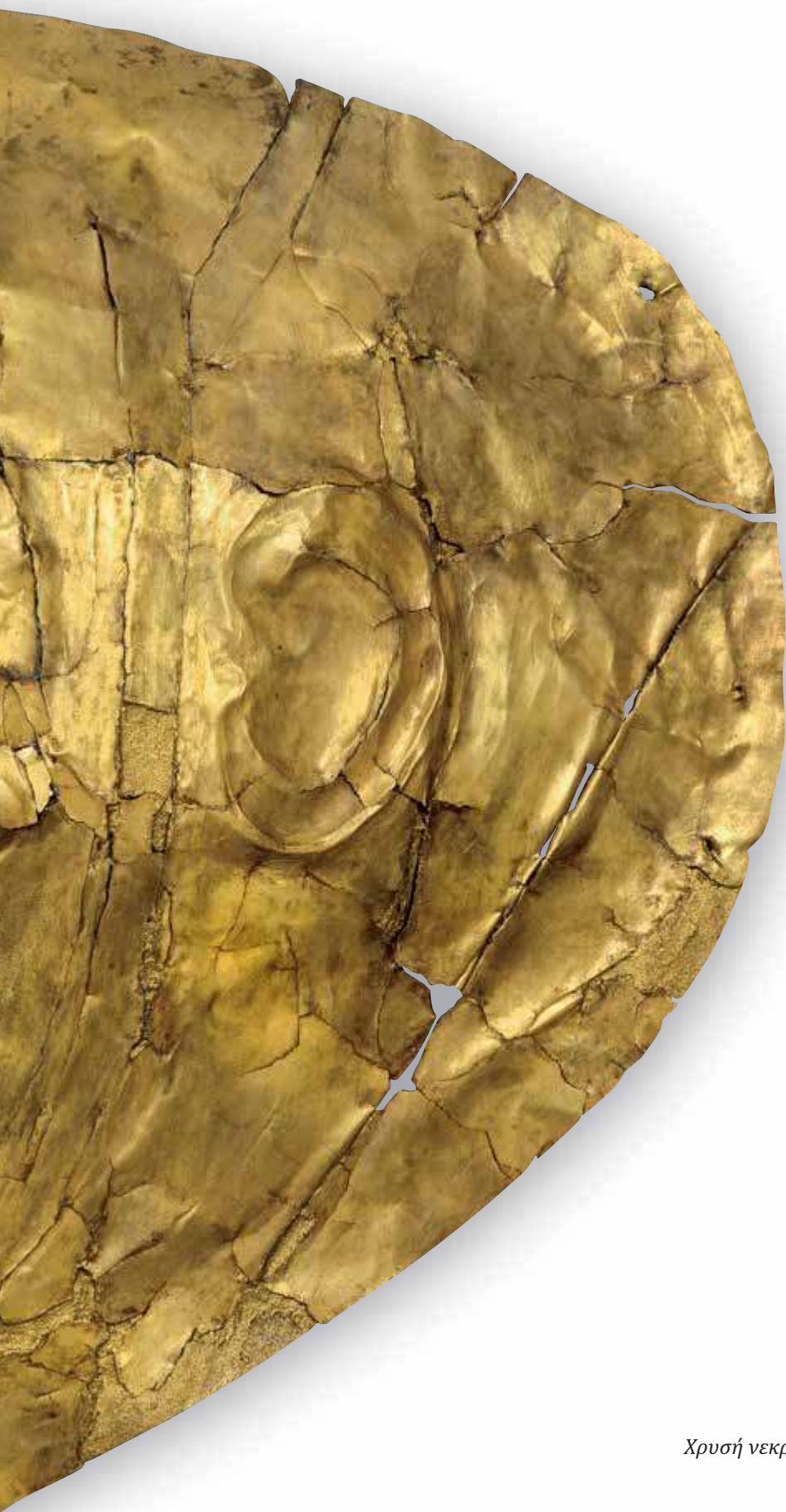
ΣΤΙΣ ΕΠΟΜΕΝΕΣ ΣΕΛΙΔΕΣ: Χρυσό διάδημα με έκτυπη διακόσμηση. Ταφικός Κύκλος Α, τάφος III. 16ος αι. π.Χ. Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο, Π 01.

*Χρυσή νεκρική προσωπίδα. Ταφικός Κύκλος Α, τάφος IV. 16ος αι. π.Χ.
Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο, Π 254.*

*Χρυσή νεκρική προσωπίδα. Ταφικός Κύκλος Α, τάφος IV. 16ος αι. π.Χ.
Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο, Π 253.*

*ΣΤΙΣ ΕΠΟΜΕΝΕΣ ΣΕΛΙΔΕΣ: Χρυσό διάδημα με έκτυπη διακόσμηση. Ταφικός Κύκλος Α, τάφος III. 16ος αι. π.Χ.
Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο, Π 01.*

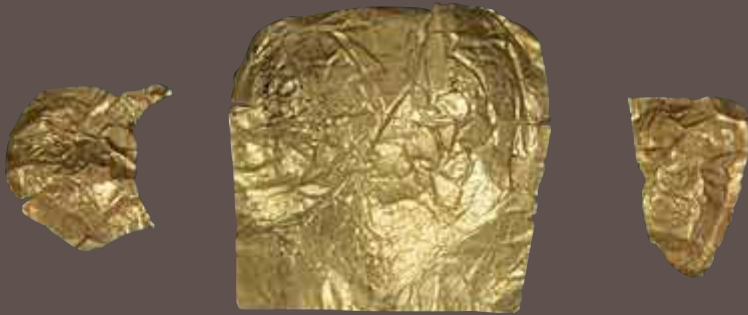

Εξαγωνική ξύλινη πυξίδα με επένδυση χρυσών ελασμάτων. Ταφικός Κύκλος Α, τάφος V. 16ος αι. π.Χ. Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο, Π 808-811. Στις έξι πλευρές του κιβωτίου έχουν προσαρμοστεί ανά δύο χρυσά ελάσματα, ένα στο σκεύος και ένα στο πώμα του. Η έκτυπη διακόσμηση των ορθογώνιων ελασμάτων αποτελείται από τρία επαναλαμβανόμενα θέματα: λιοντάρι που κυνηγά ελάφι, λιοντάρι που κυνηγά ζαρκάδι και πλέγμα από σπείρες.

Λεπτομέρεια της διακόσμησης του ενός από τα ελάσματα της εξαγωνικής πυξίδας: Πάνω από το λιοντάρι που κυνηγά το ζαρκάδι τοποθετείται ως έμβλημα κεφαλή ταύρου (βούκρανο) με έντονα χαρακτηριστικά. Η τεχνοτροπία του έργου είναι καθαρά μυκηναϊκή. Διέπεται από σχηματοποίηση, παρατακτικότητα και φόβο του κενού, ενώ η αφηρημένη απόδοση της κίνησης και το πλάσιμο των σωμάτων έχουν θεωρηθεί ως ανάμνηση της νομαδικής τέχνης.

*Χρυσά ελάσματα που χρησιμοποιήθηκαν
για την κάλυψη της σορού δύο βρεφών
στον τάφο III του Ταφικού Κύκλου Α.
16ος αι. π.Χ. Εθνικό Αρχαιολογικό
Μουσείο, Π 146.*

*Χρυσό περίπλο σε μορφή γυναίκας που κρατά
πυξίδα. Οι λεπτομέρειες της κόμμωσης, του
περιδέλαιου, του ενδύματος, καθώς και της
πυξίδας αποδίδονται με την τεχνική της
κοκκίδωσης. 14ος-13ος αι. π.Χ. Θαλαμωτός
τάφος 68. Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο, Π 2946.*

*Αργυρή περόνη με χρυσό επίθημα κεφαλής. Ταφικός Κύκλος Α, τάφος ΙΙΙ. 16ος αι. π.Χ. Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο, Π 75.
Μια γυμνόστηθη γυναικεία μορφή, επίσημα ντυμένη και στολισμένη, απλώνει τα χέρια που κρατούν γιρλάντα προς τα
λυγισμένα κλαδιά του εξωτικού φυτού που ξεφυτρώνει από το κεφάλι της. Ένας μυκηναίος τεχνίτης με μινωικές
επιρροές πρέπει να δημιούργησε αυτή την ξεχωριστή απεικόνιση της θεάς της Ευφορίας.*

*Χάλκινο εγχειρίδιο με την εμπέστη τεχνική. Παράσταση λιονταριών σε ιπτάμενο καλπασμό. Ταφικός Κύκλος Α, τάφος IV.
16ος αι. π.Χ. Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο, Π 395.*

*Χάλκινο εγχειρίδιο με την εμπέστη τεχνική. Σκηνή κυνηγιού στις όχθες του Νείλου. Ταφικός Κύκλος Α, τάφος V.
16ος αι. π.Χ. Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο, Π 765.*

Χάλκινο εγχειρίδιο με παράσταση κυνηγιού. Ταφικός Κύκλος Α, τάφος IV. 16ος αι. π.Χ. Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο, Π 394.
Ένα από τα αριστουργήματα της πρώιμης μυκηναϊκής τέχνης απεικονίζει άνδρες που κυνηγούν ένα λιοντάρι, οπλισμένοι με ασπίδες, δόρατα και τόξα. Ένας από αυτούς κείται ήδη νεκρός στο έδαφος και η μάχη είναι αμφίρροπη. Χρυσός, άργυρος, χάλκινο σύρμα και νιέλλο (κράμα από χαλκό, ασήμι και θειάφι) αποδίδουν με εντυπωσιακό τρόπο τη δραματικότητα της σκηνής.

Ο Ταφικός Κύκλος Β

Το 1951, εβδομήντα πέντε χρόνια μετά την ανακάλυψη του Ταφικού Κύκλου Α από τον Ερρίκο Σλήμαν, εντοπίστηκε συμπτωματικά ένας ακόμη ταφικός περίβολος στο δυτικό όριο του Προϊστορικού νεκροταφείου, κατά τις εργασίες αποκατάστασης της θόλου του τάφου της Κλυταιμνήστρας. Η συστηματική ανασκαφική διερεύνησή του υπό τη διεύθυνση του Ι. Παπαδημητρίου και του Γ. Ε. Μυλωνά και η υποδειγματική δημοσίευσή του οδήγησε σε ασφαλή επιστημονικά συμπεράσματα σχετικά με τα ερωτήματα που παρέμεναν ανοιχτά μετά την αυτοσχέδια παρουσίαση των ευρημάτων του κύκλου Α από τον Σλήμαν.

Ο Ταφικός Κύκλος Β, κατασκευασμένος ως μικρού ύψους κυκλώπεια τοιχοδομία, είχε διάμετρο 28 μ. και περιελάμβανε 26 τάφους: οι 14 ανήκαν στον τύπο του κάθετου λακκοειδούς, ενώ οι υπόλοιποι ήταν απλά αβαθή ορύγματα. Ιδιαίτερη περίπτωση αποτελεί ο τάφος Ρο που κατασκευάστηκε κατά τον 15ο αι. π.Χ. στο εσωτερικό του ορύγματος ενός παλαιότερου λακκοειδούς τάφου. Είναι κτιστός τετράπλευρος με δρόμο, θάλαμο και οξυκόρυφη στέγη. Οι δόμοι του θαλάμου καλύπτονταν από επιχρίσματα με ερυθρές και μαύρες ταινίες. Ο τύπος αυτός έχει παράλληλα στην Ουγκαρίτ, στην ακτή της Συρίας, και στον Τράχωνα στην Κύπρο, ενώ μπορεί να συγκριθεί και με τον «Τάφο Ιερό» της Κνωσού.

Οι τάφοι του Ταφικού Κύκλου Β, που φιλοξένησαν από έναν έως τέσσερις νεκρούς, με τον συνολικό αριθμό να ανέρχεται σε 35 άτομα, είναι εν μέρει πρωιμότεροι (1650-1600 π.Χ.) και εν μέρει σύγχρονοι (1600-1550 π.Χ.) με τους τάφους του Ταφικού Κύκλου Α. Οι πλουσιότεροι σηματοδοτούνταν από επιτύμβιες λίθινες στήλες, πέντε από τις οποίες βρέθηκαν στην αρχική τους θέση. Ορισμένες έφεραν ανάγλυφη ή εγχάρακτη διακόσμηση, δίνοντας έτσι μια ιδέα για τη μνημειώδη γλυπτική τέχνη των Μυκηναίων.

Τα ταφικά κτερίσματα, παρά το γεγονός ότι δεν είναι τόσο πλούσια όσο αυτά του Ταφικού Κύκλου Α, αναδεικνύουν την ανώτερη κοινωνική τάξη και την οικονομική ευμάρεια των νεκρών. Τα χάλκινα όπλα παραπέμπουν στην πολεμική ιδιοσυγκρασία τους, ενώ τα χρυσά, αργυρά και χάλκινα σκεύη καθώς και τα κοσμήματα από ευγενή μέταλλα και ημιπολύτιμους λίθους, σε συνδυασμό με την προσωπίδα από ήλεκτρο και το πορτρέτο του γενειοφόρου ηγεμόνα στον σφραγιδόλιθο από αμέθυστο, ταυτίζουν τους νεκρούς ως μέλη ενός από τα ηγεμονικά γένη των Μυκηναίων. Ένα περιδέραιο από κεχριμπάρι τους συνδέει με τη νότια Αγγλία, ενώ η μικροσκοπική κύμβα από ορεία κρύσταλλο που απολήγει σε κεφαλή πάπιας αποτελεί μινωική απομίμηση αιγυπτιακού προτύπου.

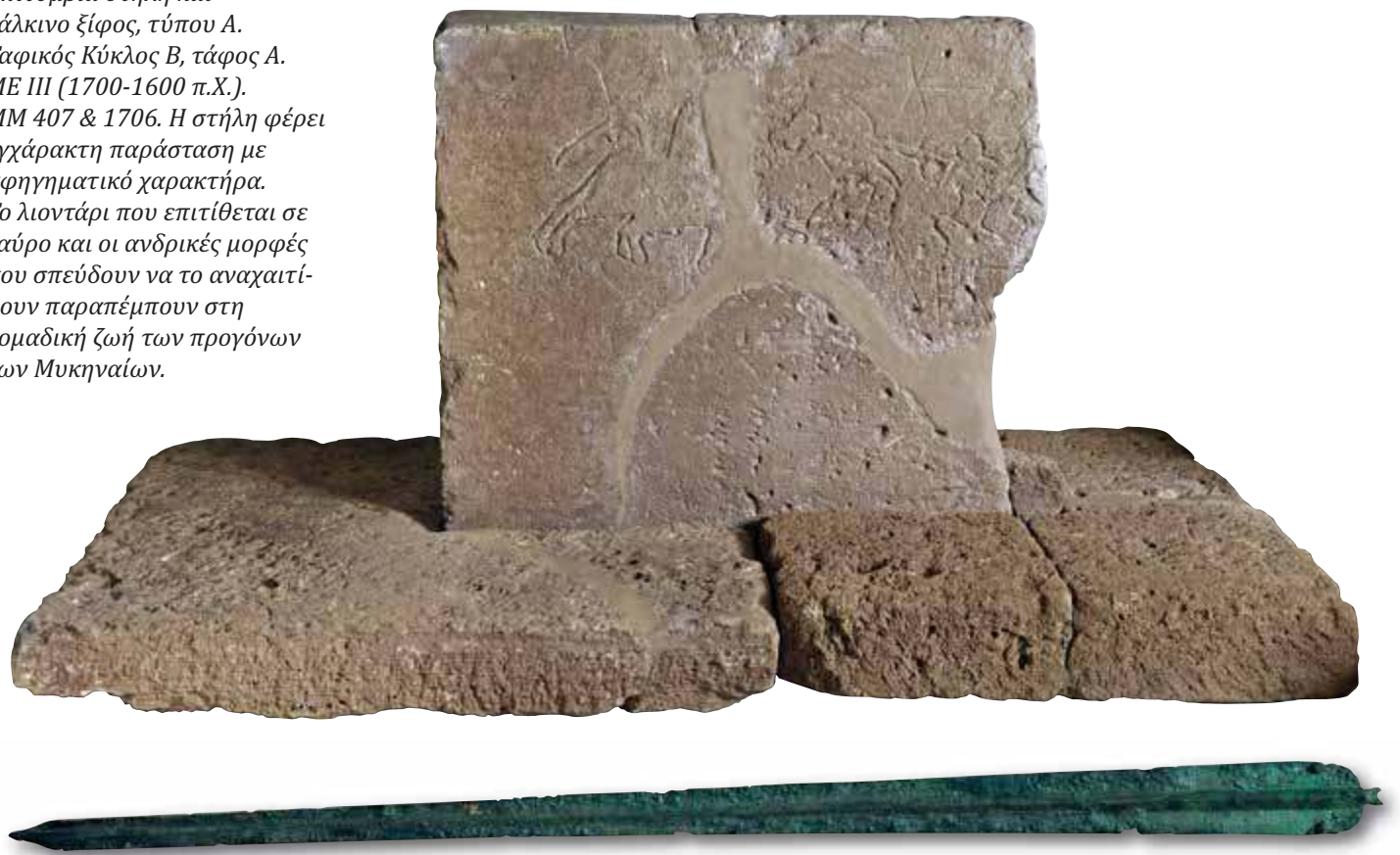
Λίθινη επιτύμβια στήλη με παράσταση μάχης. Ταφικός Κύκλος Α, τάφος V. 16ος αι. π.Χ. Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο, Π 1428. Τα έξοχα δείγματα της πρώιμης μυκηναϊκής γλυπτικής, οι επιτύμβιες στήλες, συμπυκνώνουν την ιδεολογία των ρωμαλέων ηγεμόνων που απεικονίζονται σε σκηνές μάχης, κυνηγιού ή επιτάφιων αγώνων αρματοδρομίας. Η σπείρα, το πανάρχαιο και διαχρονικό μοτίβο της τέχνης της Εποχής του Χαλκού, σφραγίζει την παράσταση με το βαρύ της ύφους και ανακαλεί στη μνήμη τη νομαδική τέχνη πρωιμότερων εποχών.

Τα συνηθέστερα όμως κτερίσματα είναι τα κεραμικά αγγεία. Από τη μεσοελλαδική παράδοση εκπροσωπούνται τα στιβαρά μινύεια αγγεία, μια κατηγορία κεραμικής που απομιμείται αργυρά και χρυσά πρότυπα και έχει λάβει το όνομά της από τον μυθικό βασιλιά του Ορχομενού Μινύα. Η κίτρινη ή γκριζωπή επιφάνειά τους με την έντονη στίλβωση, τα γωνιώδη περιγράμματα και οι εγχαράξεις δίνουν στα εν λόγω κύπελλα μια πρωτόγονη και παράλληλα ρωμαλέα μορφή που παραπέμπει ευθέως στην εικόνα των πρώιμων ηγεμόνων, όπως σκιαγραφείται και από τα άλλα είδη κτερισμάτων του Ταφικού Κύκλου Β.

Μια άλλη χαρακτηριστική κατηγορία της «εποχής των λακκοειδών τάφων» είναι τα περίφημα αμαυρόχρωμα αγγεία. Πάνω σε στιλπνή ανοιχτόχρωμη επιφάνεια προσαρμόζονται τα γραμμικά κυρίως διακοσμητικά στοιχεία, τα οποία έχουν θαμπό χρώμα χάρη στη χρήση μαγγανίου στο μείγμα της βαφής. Εκτός από το σκούρο καστανό και μελανό θαμπό βερνίκι επιλέγονται και εντονότερα χρώματα, όπως το κόκκινο, και δημιουργείται έτσι η λεγόμενη πολύχρωμη παραλλαγή, που έχει έντονες επιρροές από τα σύγχρονα αγγεία των Κυκλάδων. Όχι σπάνια, τα αγγεία αυτά απεικονίζουν πουλιά, ένα αγαπημένο κυκλαδικό εικονογραφικό θέμα.

Κατά τη μετάβαση από τη Μεσοελλαδική στη Μυκηναϊκή εποχή, οι μυκηναίοι κεραμείς θα ανακαλύψουν τη στιλπνή βαφή, που θα σηματοδοτήσει την έναρξη της καθαρά μυκηναϊκής κεραμικής. Στα πρώτα στάδια τα σχήματα των αγγείων και το θεματολόγιο επηρεάζονται έντονα, αν όχι σχεδόν αποκλειστικά, από τη μινωική Κρήτη. Γραμμικά και εικονογραφικά θέματα θα συνδυαστούν σε εξαιρετικής ποιότητας αποτελέσματα πάνω στα λαμπρά σκεύη των πρώιμων μυκηναϊκών χρόνων.

*Επιτύμβια στήλη και
χάλκινο ξίφος, τύπου Α.
Ταφικός Κύκλος Β, τάφος Α.
ΜΕ ΙΙΙ (1700-1600 π.Χ.).
ΜΜ 407 & 1706. Η στήλη φέρει
εγχάρκτη παράσταση με
αφηγηματικό χαρακτήρα.
Το λιοντάρι που επιτίθεται σε
ταύρο και οι ανδρικές μορφές
που σπεύδουν να το αναχαιτί-
σουν παραπέμπουν στη
νομαδική ζωή των προγόνων
των Μυκηναίων.*

Επιτύμβια στήλη. Ταφικός Κύκλος Β, τάφος Γ. ΥΕ Ι (1600-1500 π.Χ.). ΜΜ 451. Η στήλη είχε ανάγλυφη διακόσμηση από συνδεδεμένες σπείρες στο άνω τμήμα και μία παράσταση από τη νομαδική ζωή των προγόνων των πρώιμων Μυκηναίων στο κάτω τμήμα: λιοντάρια που επιτίθενται σε κοπάδι από βόδια, ενώ οι βοσκοί σπεύδουν να τα προστατεύσουν. Μετά την αρχική της χρήση η στήλη χρησιμοποιήθηκε ως βάση. Η οπή που ανοίχθηκε για τη χρήση αυτή κατέστρεψε μέρος της διακόσμησής της.

Χάλκινη δίωτη λεκάνη. Ταφικός Κύκλος Β, τάφος Ε. ΥΕ Ι (1600-1500 π.Χ.). ΜΜ 1706.

Σελ. 75: Κύβη από ορεία κρύσταλλο σε σχήμα πάπιας. Ταφικός Κύκλος Β, τάφος Ο. 16ος αι. π.Χ. Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο, Π 8638. Το μοναδικό σκεύος για καλλωπιστική χρήση αποτελεί ένα εξαιρετικό δείγμα της μινωικής λιθοτεχνίας. Οι Μινωίτες, άριστοι γνώστες της κατεργασίας της ορείας κρυστάλλου, δημιούργησαν ένα αριστούργημα της Εποχής του Χαλκού μετατρέποντας το σώμα του ζώου σε λειτουργικό σκεύος.

Χάλκινη υδρία. Ταφικός Κύκλος Β, τάφος Ε. ΥΕ Ι (1600-1500 π.Χ.). ΜΜ 1707.

Μινύειο κύπελλο. Ταφικός Κύκλος Β, τάφος Υ. ΜΕ ΙΙΙ
(1700-1600 π.Χ.). ΜΜ 429.

Μινύειο κύπελλο. Ταφικός Κύκλος Β, τάφος Υ. ΜΕ ΙΙΙ
(1700-1600 π.Χ.). ΜΜ 431.

Μινύειο κύπελλο. Ταφικός Κύκλος Β, τάφος Ι. ΜΕ ΙΙΙ
(1700-1600 π.Χ.). ΜΜ 397.

Κάνθαρος με αμαυρόχρωμη διακόσμηση. Ταφικός Κύκλος Β, τάφος Λ1. ΜΕ ΙΙΙ (1700-1600 π.Χ.). ΜΜ 422.

*Ημισφαιρικός κύαθος με αμαυρόχρωμη διακόσμηση.
Ταφικός Κύκλος Β, τάφος Η. ΜΕ ΙΙΙ (1700-1600 π.Χ.).
ΜΜ. 411.*

*Αμφορέας με αμαυρόχρωμη διακόσμηση. Ταφικός Κύκλος Β,
τάφος Υ. ΜΕ ΙΙΙ (1700-1600 π.Χ.). ΜΜ 430.*

*Κυκλαδική ραμφόστομη πρόχους με παράσταση
πτηνών. Ταφικός Κύκλος Β, τάφος Ν. ΜΕ ΙΙΙ
(1700-1600 π.Χ.). ΜΜ 426.*

*Κυκλαδικός πιθαμοφόρας με διακόσμηση ρυθμού
χλωρίδας. Ταφικός Κύκλος Β, τάφος Ν. ΜΕ ΙΙΙ
(1700-1600 π.Χ.). ΜΜ 424.*

*Αμφορέας με πολύχρωμη διακόσμηση. Ταφικός Κύκλος Β, τάφος Ι.
ΜΕ ΙΙΙ (1700-1600 π.Χ.). ΜΜ 392.*

*Κυκλαδικός πιθαμοφόρας με διακόσμηση ρυθμού
χλωρίδας. Ταφικός Κύκλος Β, τάφος Ν. ΜΕ ΙΙΙ
(1700-1600 π.Χ.). ΜΜ 425.*

Πιθαμορέας με αμαυρόχρωμη διακόσμηση. Ταφικός Κύκλος Β, τάφος Ι. ΜΕ ΙΙΙ (1700-1600 π.Χ.). ΜΜ 396.

Κυκλαδικός πιθαμοφόρας με διακόσμηση ρυθμού χλωρίδας. Ταφικός Κύκλος Β, τάφος Ν. ΜΕ ΙΙΙ (1700-1600 π.Χ.). ΜΜ 423.

Πιθαμορέας. Ταφικός Κύκλος Β, τάφος Ο. ΥΕ Ι (1600-1500 π.Χ.). ΜΜ 474.

Οπισθόμητη πρόχους. Ταφικός Κύκλος Β, τάφος Κ. ΥΕ Ι (1600-1500 π.Χ.). ΜΜ 436.

*Κύπελλο. Ταφικός Κύκλος Β, τάφος Λ. ΥΕ Ι
(1600-1500 π.Χ.). ΜΜ 432.*

Κύπελλο. Ταφικός Κύκλος Β, τάφος Γ. ΥΕ Ι (1600-1500 π.Χ.). ΜΜ 442.

*Οπισθότμητη πρόχους. Ταφικός Κύκλος Β,
τάφος Γ. ΥΕ Ι (1600-1500 π.Χ.). ΜΜ 450.*

Οι θολωτοί τάφοι

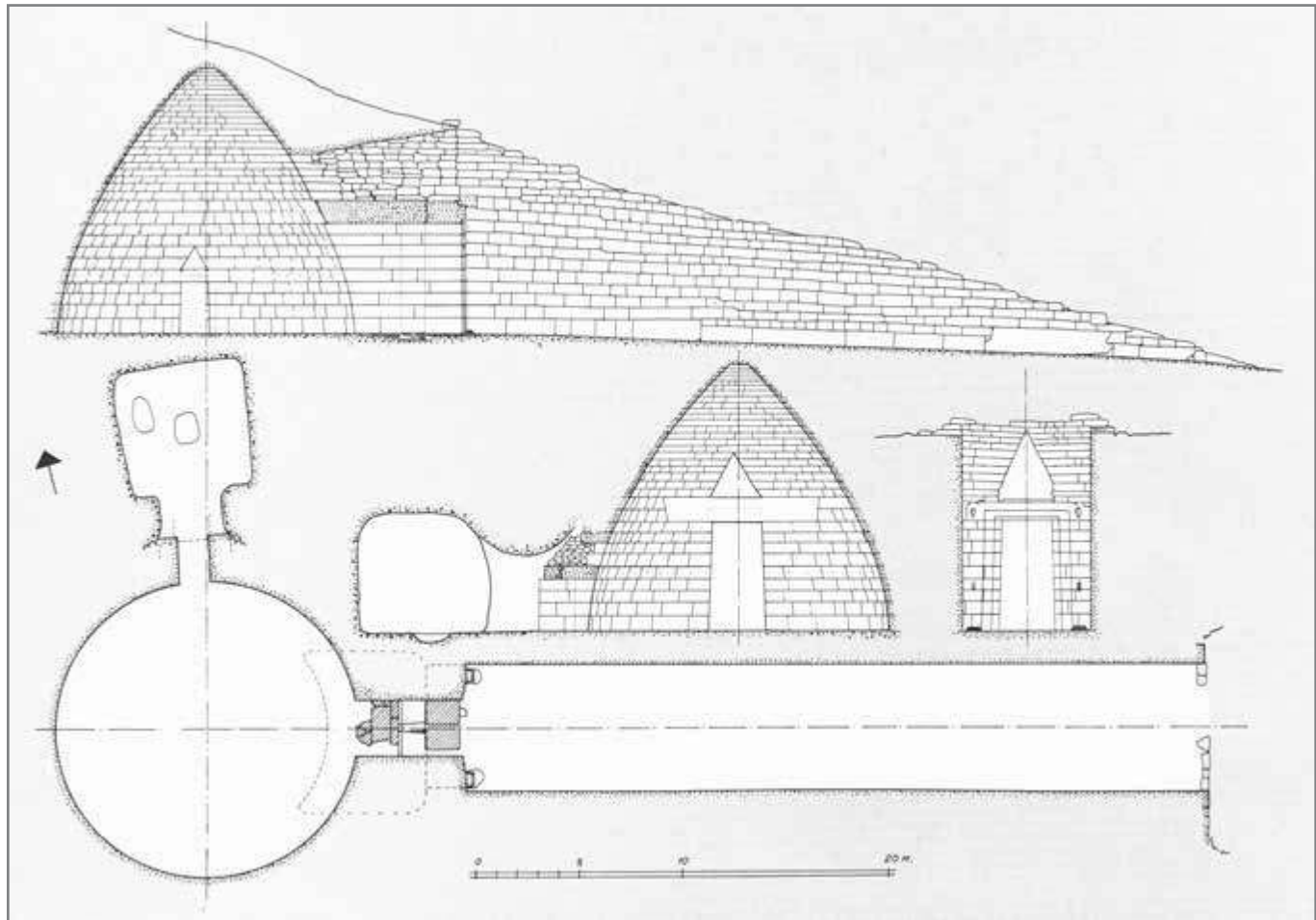
Στις αρχές του 15ου αι. π.Χ. οι μυκηναίοι ηγεμόνες, που έθαβαν ακόμη τους νεκρούς τους στους κάθετους λακκοειδείς τάφους, υιοθέτησαν, προφανώς από τη Μεσσηνία, έναν νέο τύπο τάφου: τον θολωτό. Με υπερδιπλάσιες διαστάσεις από τους μεγαλύτερους λακκοειδείς και εξαιρετικά δαπανηρή κατασκευή, οι θολωτοί τάφοι είναι τα κατεξοχήν εμβληματικά ταφικά μνημεία των βασιλικών γενών, γεγονός που αντικατοπτρίζεται και στις συμβατικές ονομασίες ορισμένων εξ αυτών, όπως διατηρήθηκαν στην ιστορική μνήμη. Είναι το «θησαυροφυλάκιο» του Ατρέα και οι βασιλικοί τάφοι του Αγαμέμνονα, αλλά και της μοιχαλίδας συζύγου του Κλυταιμνήστρας και του επίορκου ανταπαιτητή του θρόνου Αιγίσθου.

Οι θολωτοί τάφοι αποτελούνται από έναν κυκλικό ταφικό θάλαμο, στο δάπεδο του οποίου ανοίγονται οι λάκκοι των τάφων. Στο θάλαμο οδηγεί ένας επιμήκης διάδρομος. Για την κατασκευή τους ανοίγονται στο μαλακό πέτρωμα της πλαγιάς ενός λόφου δύο αντίστοιχα ορύγματα, μέσα στα οποία κτίζονται ο μεν κυκλικός θάλαμος ως θόλος σε σχήμα κυψέλης, ο δε δρόμος με κατακόρυφα τοιχώματα. Ολόκληρη η κατασκευή καλύπτεται από χωμάτινο όγκο που δημιουργεί έναν τεράστιο τύμβο. Οι διαστάσεις τους είναι μνημειώδεις και κυμαίνονται, κατά αύξουσα τάξη από τους αρχαιότερους προς τους νεότερους, από 8 έως 14,60 μ. για τη διάμετρο και το ύψος του θολωτού ταφικού θαλάμου και από 5-6 μ. πλάτος έως 22-37 μ. μήκος για το διάδρομο της εισόδου.

Μολονότι θολωτοί τάφοι έχουν εντοπιστεί σε όλα τα μεγάλα μυκηναϊκά κέντρα, μόνον οι Μυκήνες, ως το ισχυρότερο βασίλειο, διέθεταν συνολικά 9 θολωτούς, οι οποίοι κατατάχθηκαν από τον A. J. B. Wace χρονολογικά σε τρεις ομάδες. Στην πρώτη ομάδα (1510-1460 π. Χ.) ανήκουν οι τάφοι των Κυκλώπων ή Κυκλώπειοι, του Επάνω Φούρνου και «του Αιγίσθου». Τη δεύτερη ομάδα (1460-1400 π.Χ.) την αποτελούν οι τάφοι της Παναγίας, του Κάτω Φούρνου και των Λεόντων. Στην τρίτη ομάδα (1400-1250 π. Χ.) ανήκουν ο τάφος των Δαιμόνων ή «του Ορέστη», αλλά και ο «Θησαυρός του Ατρέα» και ο τάφος «της Κλυταιμνήστρας», που θεωρούνται ως τα λαμπρότερα δείγματα αυτού του τύπου. Χαρακτηριστικό για την τεχνογνωσία των πρώιμων Μυκηναίων είναι το γεγονός ότι εφτά τουλάχιστον από τους εννέα θολωτούς τάφους των Μυκηνών κατασκευάστηκαν πριν από την πρώτη φάση της οχύρωσης (1350 π. Χ.).

Αναμφίβολα, το λαμπρότερο ταφικό μνημείο όλου του μυκηναϊκού πολιτισμού ήταν και παραμένει μέχρι σήμερα ο τεράστιος θολωτός τάφος «του Ατρέα», που κατασκευάστηκε στο απόγειο της ανακτορικής ακμής, στο λόφο της Παναγίας, πολύ κοντά στην πυκνοκατοικημένη τότε περιοχή, δυτικά του κεντρικού δρόμου που οδηγούσε στην ακρόπολη. Έργο ασύλληπτων οικονομικών και κατασκευαστικών απαιτήσεων, πέτυχε την τελειότητα της μορφής τόσο με τον εκφορικά κατασκευασμένο θολωτό θάλαμο, που αριθμούσε 33 οριζόντιους δακτυλίους από κατεργασμένους αμυγδαλόλιθους,

Ο «Θησαυρός του Ατρέα», άποψη της θόλου και της εισόδου του πλευρικού δωματίου. 13ος αι. π.Χ.

Τομή και κάτοψη του «Θησαυρού του Ατρέα» κατά τον A. J. B. Wace, The Tholos Tombs of Mycenæ.

όσο και με τη μνημειώδη είσοδο, την οποία κάλυπτε ένα υπέρθυρο βάρους 120 τόνων. Όπως οι δόμοι της θόλου, το υπέρθυρο είχε απολαξευτεί σε καμπύλο σχήμα κατά την εσωτερική πλευρά. Εξίσου επιβλητική εντύπωση θα προξενούσε και η επένδυση του διαδρόμου της μακράς εισόδου με τους σχεδόν ισόδομους τεράστιους λίθους. Και επειδή στους μυκηναίους άνακτες αυτό το επίτευγμα δεν ήταν αρκετό, κορυφαίοι καλλιτέχνες από τα ανακτορικά εργαστήρια εκλήθησαν να επενδύσουν το εσωτερικό της θόλου με ορειχάλκινα στολίδια και την πρόσοψη με ανάγλυφους πράσινους ημικίονες, και επιπλέον να καλύψουν με κόκκινες οριζόντιες ανάγλυφες συνθέσεις το άνω μέρος της πρόσοψης και το ανακουφιστικό τρίγωνο. Ένα παράπλευρο δωμάτιο σκαμμένο μέσα στο βράχο, με μνημειώδη είσοδο, κεντρικό υποστύλωμα και πιθανόν επένδυση των τοιχωμάτων του από ανάγλυφα διακοσμημένο γυψόλιθο, συμπλήρωνε το συγκρότημα ως μοναδικό προσάρτημα ανάμεσα σε όλους τους θολωτούς τάφους των Μυκηνών.

Σήμερα, την παγκόσμια ακτινοβολία αυτού του μνημείου τη συναγωνίζεται μόνο η σύγχρονη του Πύλη των Λεόντων. Ως μέσο έκφρασης της παντοδυναμίας του βασιλικού οίκου των Μυκηνών τα εκπληκτικά αυτά επιτεύγματα της τέχνης και της τεχνικής ιδρύονται τη στιγμή που το ανακτορικό σύστημα διακυβέρνησης αισθάνεται τους πρώτους τριγμούς. Στόχος των βασιλέων είναι να διατηρή-

σουν την εξουσία τους πέρα από κάθε αμφισβήτηση, χρησιμοποιώντας για μια ακόμη φορά τη δύναμη του εντυπωσιασμού των υπηκόων και των βασιλικών εταίρων αλλά και όσων επιβουλεύονταν το κραταιό τους κατεστημένο. Η επιλογή της θέσης των μνημείων σε κομβικά σημεία πριν από την είσοδο στο οχυρωμένο ανάκτορο, αλλά και η ακραία επιδεικτική τους μορφή, εντάσσονται στην τακτική της χειραγώγησης που τόσο καλά γνώριζαν οι μυκηναίοι άνακτες και την οποία χρησιμοποίησαν αποτελεσματικά για τέσσερις περίπου αιώνες.

Τον απόηχο της εξωτερικής τους μορφής θα τον ενίσχυε ο αμύθητος πλούτος των κτερισμάτων που θα συνόδευε τους βασιλικούς νεκρούς στους μνημειώδεις τάφους. Αυτή η φήμη, που αντικατοπτρίζεται στο χαρακτηρισμό τους από τον περιηγητή Παυσανία ως «θησαυροφυλακίων του Ατρέα και των γιων του», σε συνδυασμό με το γεγονός ότι λόγω της κατασκευής τους η θέση τους ήταν πάντα ευδιάκριτη, οδήγησε, από την αρχαιότητα μέχρι και την Τουρκοκρατία, στην ολοσχερή τους σύληση. Ελάχιστα δείγματα που διέλαθαν την προσοχή των παλαιών και των νεότερων αρχαιοκάπηλων, όπως ένας μεγάλος πιθαμοφόρας από τον τάφο του Αιγίσθου, σήμερα στο Μουσείο Μυκηνών, αλλά και ο ανάγλυφος διάκοσμος της πρόσοψης του «θησαυρού του Ατρέα», σήμερα στο Εθνικό Αρχαιολογικό και στο Βρετανικό Μουσείο, δεν επαρκούν ώστε να ανασυστήσουμε νοερά τη συνολική μεγαλοπρέπεια των θολωτών τάφων.

Πιθαμοφόρας ανακτορικού ρυθμού. Θολωτός τάφος «Αιγίσθου». ΥΕ ΙΙ (1500-1400 π.Χ.). ΜΜ 481.

Ο θολωτός τάφος «της Κλυταιμνήστρας». Άποψη του κουφιστικού τριγώνου. 13ος αι. π.Χ.

ΣΕΛ. 88: Ο θολωτός τάφος «της Κλυταιμνήστρας». Άποψη του δρόμου και της εισόδου. 13ος αι. π.Χ.

Ο θολωτός τάφος «της Κλυταιμνήστρας». Άποψη του εσωτερικού της θόλου. 13ος αι. π.Χ.

ΣΕΛ. 90: Ο θολωτός τάφος των Δαιμόνων ή «του Ορέστη». Άποψη του δρόμου και της εισόδου. 13ος αι. π.Χ.

Ο θολωτός τάφος των Λεόντων. Άποψη της εισόδου με το υπέρθυρο από το εσωτερικό. 1460-1400 π.Χ.

ΠΑΝΩ: Ο θολωτός τάφος του Επάνω Φούρνου. Άποψη του δρόμου και της εισόδου. 1510-1460 π.Χ.

ΣΕΛ. 93: Ο θολωτός τάφος «του Αιγίσθου». Άποψη του δρόμου και της εισόδου. 1510-1460 π.Χ.

ΚΑΤΩ: Ο θολωτός τάφος της Παναγίας. Άποψη του δρόμου και της εισόδου. 1460-1400 π.Χ.

Τα νεκροταφεία των θαλαμωτών τάφων

Η πλειονότητα των Μυκηναίων, που ανήκαν στα ανώτερα κοινωνικά στρώματα αλλά μάλλον όχι στη βασιλική οικογένεια, καθώς και ενδεχομένως απλοί άνθρωποι θάβονταν στον ευρύτατα διαδεδομένο τύπο τάφου, τον θαλαμωτό. Ο εν λόγω τύπος αποτελούσε απομίμηση του βασιλικού θολωτού τάφου, με απλούστερη μορφή κατασκευής και μικρότερες διαστάσεις.

Ο θαλαμωτός τάφος διέθετε έναν υπόγειο ταφικό θάλαμο λαξευμένο στο βράχο, στον οποίο οδηγούσε ένας ανοιχτός κατηφορικός διάδρομος που ξεκινούσε από την επιφάνεια του εδάφους και κατέληγε στο βάθος, όπου η σύσταση του πετρώματος θα επέτρεπε την κατασκευή του θαλάμου. Η πρόσβαση από το δρόμο στο θάλαμο γινόταν από ένα άνοιγμα που σφραγιζόταν με ξερολιθιά κάθε φορά που γινόταν μια νέα ταφή. Μέσα στον ταφικό θάλαμο, το σχήμα του οποίου ήταν συνήθως τετράπλευρο, κυκλικό, ελλειπτικό ή ακανόνιστο, ανάλογα με την ευκολία της λάξευσης που παρείχε το γεωλογικό υπόβαθρο, ανοίγονταν λάκκοι ή κόγχες για τις ταφές και θρανία για τις αποθέσεις των προσφορών προς τους νεκρούς. Ορισμένοι θαλαμωτοί τάφοι είχαν διακοσμημένες προσόψεις ή και πλευρικούς θαλάμους για την εναπόθεση περισσότερων νεκρών.

Για την κατασκευή των θαλαμωτών τάφων οι Μυκηναίοι επέλεγαν πλαγιές λόφων ή τις πλευρές μιας χαράδρας με σχετικά σκληρά πετρώματα, όπως ο αμυγδαλόλιθος, ο ασβεστόλιθος και ο πωρόλιθος, που από τη μια επέτρεπαν την απολάξευση και από την άλλη διασφάλιζαν τη μελλοντική μη κατάρρευση του ταφικού θαλάμου. Τέτοιοι τάφοι, οργανωμένοι σε μικρές ή μεγαλύτερες ομάδες, έχουν εντοπιστεί σε 27 θέσεις, διάσπαρτες στους λόφους γύρω από την ακρόπολη των Μυκηνών και σε απόσταση από την κατοικημένη περιοχή έξω από αυτήν. Η διασπορά τους είναι πολύ μεγάλη και ορισμένοι μάλλον ανήκουν σε γειτονικούς οικισμούς που ελέγχονταν από την ακρόπολη των Μυκηνών, στις σημερινές περιοχές Φίχτια στα δυτικά, και Μοναστηράκι και Βρασέρκα κοντά στο αρχαίο Ηραίο στα νότια.

Οι αρχαιότεροι θαλαμωτοί τάφοι χρονολογούνται στον 15ο αι. π.Χ. και οι περισσότεροι συνεχίζουν να χρησιμοποιούνται σε όλη τη διάρκεια των ανακτορικών χρόνων (14ος-13ος αι. π.Χ.). Κατά τη μετανακτορική εποχή (12ος αι. π.Χ.) ορισμένοι εγκαταλείπονται, μερικοί όμως, κυρίως στις ομάδες με τη μεγαλύτερη έκταση, παραμένουν σε χρήση και αποδεικνύουν τη συνέχιση της κατοίκησης στην ακρόπολη και στην ευρύτερη περιοχή μετά την κρίσιμη καμπή στα τέλη του 13ου αι. π.Χ. Εξάλλου την εποχή αυτή ιδρύονται και ορισμένα νέα νεκροταφεία, τα οποία εντοπίζονται κυρίως σε περιοχές που διαθέτουν φυσικούς πόρους, όπως πέτρες για λατόμευση και πηλό για την κατασκευή κεραμικών αντικειμένων, και επιπλέον βρίσκονται κοντά σε φυσικές πηγές νερού. Οι τάφοι αυτοί όμως είναι μικρότεροι και λιγότερο καλοφτιαγμένοι από τους παλαιότερους τάφους των ανακτορικών χρόνων.

Η διαφοροποίηση του πλήθους και της ποιότητας των ταφικών κτερισμάτων κάθε νεκροταφείου αντανακλά τη διαφορετική οικονομική υπόσταση και κοινωνική θέση των ενταφιασμένων μελών, που

ανήκαν προφανώς στην ίδια οικογένεια και θάβονταν κοντά στη γη που τους επέτρεπαν οι ηγεμόνες να διαφεντεύουν.

Από την εποχή των εκτεταμένων ανασκαφών του Χρήστου Τσουντα, στα τέλη του 19ου αιώνα, μέχρι σήμερα έχουν εντοπιστεί και έχουν ερευνηθεί τουλάχιστον 250 θαλαμωτοί τάφοι που είχαν χρησιμοποιηθεί για περισσότερους ενταφιασμούς. Εκτός από τους 103 που ερεύνησε ο Τσουντας σε διάφορα σημεία, πολλοί τάφοι ήρθαν στο φως με τις ανασκαφές του A.J.B. Wace, του Γ. Ε. Μυλωνά και της Ελληνικής Αρχαιολογικής Υπηρεσίας.

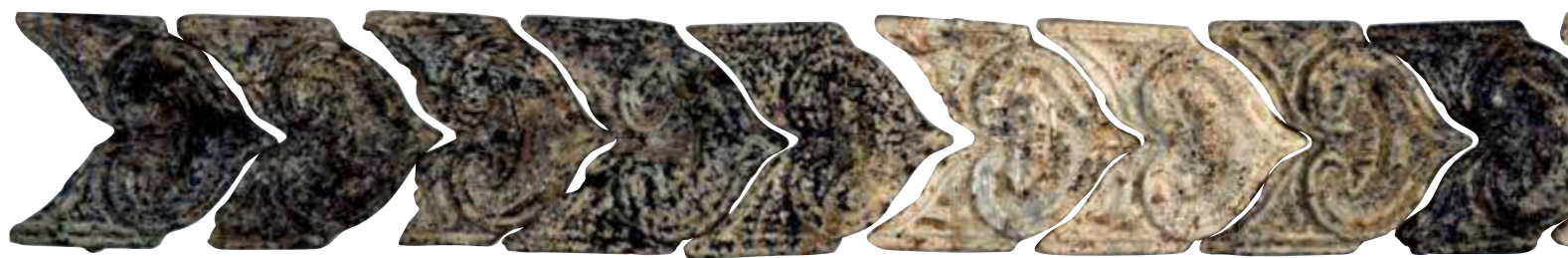
Τα πολύτιμα ευρήματα των παλαιών ανασκαφών εκτίθενται στο Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο, ενώ στο Αρχαιολογικό Μουσείο Μυκηνών παρουσιάζονται όσα από τα παλαιά ευρήματα παρέμειναν στην Αργολίδα, καθώς και τα κτερίσματα των τάφων από τις νεότερες ανασκαφές. Τα εκθέματα διατάσσονται κατά την τοπογραφική θέση των νεκροταφείων, αρχίζοντας από αυτά των περιοχών ΝΔ της ακροπόλεως και συνεχίζοντας προς τα νεκροταφεία στα ΒΔ και ΒΑ των Μυκηνών, καθώς και της ομάδας της Βρασέρκας.

Παρότι τα κτερίσματα των θαλαμωτών τάφων δεν μπορούν να συγκριθούν σε πλούτο και καλλιτεχνική αξία με όσα γνωρίζουμε από τους βασιλικούς ταφικούς περιβόλους ή με όσα μπορούμε να φανταστούμε από τα χαμένα σήμερα αντικείμενα που θα συνόδευαν τους ενοίκους των θολωτών τάφων, διακρίνονται για το πλήθος, την υψηλή ποιότητα, την ποικιλία των ειδών αλλά και για τη σωρευτικά μεγάλη αξία ανά νεκροταφείο.

Η κεραμική, που αποτελεί το συνηθέστερο είδος κτερίσματος των θαλαμωτών τάφων, έχει να επιδείξει εξαιρετικής ποιότητας αγγεία, μοναδικής σύλληψης και εκτέλεσης, τα οποία θα ανήκαν στα ωραιότερα δείγματα που χρησιμοποίησαν στη ζωή τους οι διακε-

Κωνικό ρυτό. Νεκροταφείο θαλαμωτών τάφων, Κουτσουμπέλα, τάφος 1. ΥΕ ΙΙΙΑ2 (1350-1300 π.Χ.). ΜΜ 764. Τα ρυτά, χαρακτηριστικά αγγεία της μυκηναϊκής εποχής, δίδεταν μια τρύπα στον πυθμένα και χρησιμοποιήθηκαν τόσο για καθαρή οικιακή χρήση, ως χωνιά, αλλά κυρίως για την έκχυση υγρών προσφορών κατά τις λατρευτικές τελετουργίες του ιερατείου. Τα τελετουργικά αγγεία ήταν άριστης ποιότητας και κοσμούνταν με περίτεχνα σχέδια.

κριμένοι νεκροί ή θα είχαν κατασκευαστεί ειδικά για να τους συνοδεύσουν στο μακρινό ταξίδι. Πολλά από αυτά αποτελούν υποκατάστατα πολύτιμων σκευών από ευγενή μέταλλα ή εξωτικά υλικά, ενώ άλλα, όπως τα ρυτά, χρησιμοποιήθηκαν πιθανόν για κάποιες ταφικές τελετουργίες. Η πλειονότητα όμως των αγγείων στους τάφους αποτελείται από τα επιτραπέζια σκεύη που χρησιμοποιούσαν οι ευγενείς στα επίσημα συμπόσια. Είναι αγγεία για το φαγητό και τα ποτά (σκύφοι, κύλικες και πρόχοι), σκεύη για την ανάμειξη του κρασιού με νερό (κρατήρες), για την αποθήκευση του κρασιού και του λαδιού, αλλά και τη διατήρηση του δροσερού νερού (υδρίες, αμφορείς). Εξέχουσα θέση σε αριθμητική παραγωγή, ποιότητα και ποικιλία μεγέθους και διακόσμησης κατέχει ο ψευδόστομος αμφορέας, το σήμα κατατεθέν της μυκηναϊκής κεραμικής παραγωγής, που χρησίμευε για την αποθήκευση και τη μεταφορά κρασιού, λαδιού αλλά και αιθέριων ελαίων.

Τα θέματα που κοσμούν τα αγγεία εμπνέονται από το χερσαίο και θαλάσσιο φυσικό περιβάλλον ή είναι γραμμικά και παρότι αρχικά έχουν μεγάλες επιρροές από το θεματολόγιο των Μινωιτών, κατά τους ανακτορικούς χρόνους (14ο-13ο αι. π.Χ.) αποκτούν μεγάλη τυποποίηση και διατάσσονται με αυστηρότητα και τάξη πάνω στο σώμα του αγγείου.

Σπάνια τοποθετούνται στους τάφους των Μυκηνών αγγεία που απεικονίζουν ανθρώπους και ζώα ή αναπαριστάνουν σκηνές με αφηγηματικό χαρακτήρα. Η Αργολίδα, που φαίνεται πως ήταν η πατρίδα του «εικονογραφικού ρυθμού», έχει ιδιαίτερη αδυναμία σε τέτοιου είδους απεικονίσεις, με κύρια προτεραιότητα στα άρματα με τους ευγενείς αναβάτες.

Οι κεραμείς των Μυκηνών, οι αξιότεροι ίσως μέσα στα μυκηναϊκά βασίλεια, καταφέρνουν να κατασκευάζουν υψηλής ποιότητας προϊόντα και μετά την κατάρρευση των ανακτόρων, τον 12ο αι. π.Χ., χαρίζοντας έναν ακόμη τοπικό ρυθμό, τον λεγόμενο «πυκνό», που μετατρέπει τα σκοτεινά συναισθήματα του τέλους μιας λαμπρής εποχής σε ένα πλουμιστό δίκτυ κάλυψης ολόκληρου του αγγείου. Παράλληλα αυτοί οι μεγάλοι καλλιτέχνες, που πιθανόν μεταπήδησαν στην κεραμική παραγωγή από την εκλιπούσα πλέον τέχνη της τοιχογραφίας, τολμούν να μιλήσουν για το κλίμα του φόβου μέσα από παραστάσεις που σχετίζονται με επιθετικές δραστηριότητες στη θάλασσα και τη στεριά.

Επιθήματα από υαλόμαζα. Νεκροταφείο θαλαμωτών τάφων, Καλκάνι, τάφος 520. ΥΕ ΙΙ-ΙΙΙΑ (1500-1300 π.Χ.). ΜΜ 1722.

Οι ίδιοι κεραμείς γεμίζουν τα σπίτια και τους τάφους των ανάκτων τους με τα πήλινα ομοιώματα ανθρώπων, ζώων και κάθε λογής αντικειμένων, τα περίφημα μυκηναϊκά ειδώλια. Η εξαιρετική ικανότητα και η μεγάλη τους αυτοπεποίθηση τους οδηγεί ακόμη και στην παραγωγή ενός μοναδικού στην Αργολίδα παραδείγματος πήλινης γραπτής λάρνακας. Αυτό το είδος φερέτρου χρησιμοποιήθηκε κατά κόρον στην Κρήτη, υιοθετήθηκε όμως σποραδικά από τους Μυκηναίους της ηπειρωτικής Ελλάδας, με κορυφαία παραδείγματα τις λάρνακες από την Τανάγρα της Βοιωτίας.

Μολονότι όμως τα κεραμικά αντικείμενα που τοποθετούνταν στους τάφους στόλιζαν με την ομορφιά και τη χάρη τους τα μνήματα, η ουσιαστική υποδήλωση της οικονομικής και κοινωνικής ταυτότητας του νεκρού ήταν εφικτή μόνο με την απόθεση αντικειμένων κύρους από πολύτιμα υλικά, που κατασκευάζονταν από τεχνίτες υψηλής εξειδίκευσης μέσα στα ανακτορικά εργαστήρια.

Στα προσφιλέστερα κτερίσματα κατατάσσονται τα κοσμήματα από χρυσό, άργυρο και ημιπολύτιμους λίθους, χάντρες από διάφορα υλικά, μεταξύ των οποίων και ήλεκτρο (κεχριμπάρι), αλλά και υποκατάστατα πολύτιμων υλών από υαλόμαζα και φαγεντιανή. Πολύ συνηθισμένα ήταν τα περιδέριαι, τα περιάπτα και τα βραχιόλια, και σπανιότερα τα σκουλαρίκια. Μεγάλης αξίας (και κατά συνέπεια σπανιότερα) ήταν τα χρυσά σφραγιστικά δακτυλίδια, με τις μοναδικές απεικονίσεις από το θεματολόγιο των τελετουργικών δρώμενων της άρχουσας τάξης. Δεν λείπουν επίσης οι αριστουργηματικής μικροτεχνίας σφραγίδες από ημιπολύτιμους λίθους.

Περίτεχνα είδη καλλωπισμού συνόδευαν τις πλούσιες Μυκηναίες και στον άλλο κόσμο. Χτένες και μικρά κιβώτια για καλλυντικά ή κοσμήματα, οι λεγόμενες «πυξίδες», φτιάχνονταν από ελεφαντόδοντο. Εντυπωσιακή ένδειξη της διαχρονικής γυναικείας φιλαρέσκειας αποτελούν οι χάλκινοι καθρέφτες και τα επίσης χάλκινα εξαρτήματα καλλωπισμού, όπως οι τριχολαβίδες.

Οι πλούσιοι άνδρες, αντίστοιχα, έπαιρναν μαζί τους στο θάνατο το κατεξοχήν σύμβολο της ισχύος αλλά και της καταγωγής τους: τον περίτεχνο οπλισμό τους. Τα όπλα των Μυκηναίων, αμυντικά και επιθετικά, που κατασκευάζονταν από ορείχαλκο και διακοσμούσαν με επενδύσεις από χρυσό και ενθέσεις από χυτά υλικά, ανήκουν στην πιο εντυπωσιακή κατηγορία τέχνηργων της εποχής.

Μεταλλικά, γυάλινα και λίθινα αγγεία και σκεύη μεγάλης οικονομικής και καλλιτεχνικής αξίας συμπλήρωναν το σύνολο των αντικειμένων κύρους που διατρέωνε την ξεχωριστή θέση των ηγεμόνων.

Από όλα τα εξωτικά υλικά, οι Μυκηναίοι αγάπησαν περισσότερο το κόκαλο από τους χαυλιόδοντες του ελέφαντα και του ιπποπόταμου που προμηθεύονταν από τη Συρία και την Αίγυπτο. Μεγάλοι καλλιτέχνες στα ανακτορικά εργαστήρια κατεργάζονταν το πολύτιμο υλικό και το μετέτρεπαν σε ολόγλυφες αναπαραστάσεις ανθρώπινων μορφών ή ζώων, σε ανάγλυφα ή έγγλυφα πλακίδια για την επένδυση ξύλινων επίπλων και άλλων σκευών ή την ένθεση σε αυτά, καθώς και σε αντικείμενα καλλωπισμού.

Η υψηλή αισθητική των τέχνηργων του μυκηναϊκού πολιτισμού δεν οφείλεται μόνο στην εμπνευση των καλλιτεχνών και στην ικανότητά τους να τη μετουσιώνουν σε υπέροχη υλική μορφή. Σχετίζεται άμεσα και με τη βαθιά γνώση των τεχνικών κατεργασίας του μετάλλου, των λίθων και των συνθετικών υλικών. Αξιοποιώντας την εμπειρία των Μινωιτών, οι οποίοι είχαν πάρει με τη σειρά τους τα φώτα των μεγάλων πολιτισμών της ανατολικής Μεσογείου, οι Μυκηναίοι κράτησαν αυτήν την υψηλή τεχνογνωσία ασφαλή πίσω από τις βαριές θύρες των ανακτορικών εργαστηρίων. Για τα μεταλλικά αντικείμενα χρησιμοποίησαν τόσο τη χύτευση όσο και τη σφυρηλάτηση, ενώ απέδωσαν υπέροχες λεπτομέρειες με την κοκκίδωση και τη συρματερή τεχνική. Με την επισμάλτωση ή την ένθεση ημιπολύτιμων λίθων ή συνθετικών υλών, όπως γυαλιού και φαγεντιανής, προσέδωσαν στα έργα τους πολυτέλεια και εκζήτηση.

Η μυκηναϊκή τέχνη όμως διακατέχεται και από τη χαρά της πολυχρωμίας, που την υπηρέτησαν οι ημιπολύτιμοι λίθοι: ο πορτοκαλοκόκκινος σάρδιος, ο ερυθρόλευκος σαρδόνυχας, ο ιώδης αμέθυστος, ο ποικιλόχρωμος αχάτης, ο φλεβωτός όνυχας, ο κυανός lapis lazuli, ο ερυθρός ίασπης, ο πορφύρεος αιματίτης, ο κιτρινέρυθρος χαλκηδόνιος, η ημιδιάφανη λευκή ορεία κρύσταλλος και ο γκριζοπράσινος στεατίτης. Οι πέτρες αυτές ενώθηκαν σε πλουμιστές συνθέσεις στα περιδέραια, με μοναδικό ανταγωνιστή το χρυσάφι ή το κεχριμπάρι, την απολιθωμένη ρητίνη του Βορρά. Οι ίδιες έγιναν σφραγίδες για να πιστοποιούν με λαμπρότητα και διαφορά την ταυτότητα των αξιωματούχων διαχειριστών της ανακτορικής περιουσίας.

Κι όταν η οικονομική δυνατότητα δεν ήταν επαρκής για την προμήθειά τους, οι Μυκηναίοι τις υποκατέστησαν με τα κοσμήματα που χύτευσαν στις λίθινες μήτρες χρησιμοποιώντας λευκή και γαλάζια υαλόμαζα και φανταχτερή φαγεντιανή.

*Πιθαμορέας. Νεκροταφείο θαλαμωτών τάφων, Ασπριά.
ΥΕ ΠΒ (1450-1400 π.Χ.). ΜΜ 501.*

*Πιθαμορέας. Νεκροταφείο θαλαμωτών τάφων,
Καλκάνι, τάφος 518. ΥΕ ΙΙΑ (1500-1450 π.Χ.). ΜΜ 541.*

*Πιθαμορέας. Νεκροταφείο θαλαμωτών τάφων,
Λούπουνο, τάφος VII. ΥΕ ΙΙΑ1 (1400-1350 π.Χ.).
ΜΜ 1048.*

Πρόχους με πλατύ επίπεδο χείλος. Νεκροταφείο θαλαμωτών τάφων, Καλκάνι, τάφος 518. ΥΕ Ι (1600-1500 π.Χ.). ΜΜ 552.

Οπισθότμητη πρόχους. Νεκροταφείο θαλαμωτών τάφων, Καλκάνι, τάφος 518. ΥΕ ΙΙΑ (1500-1450 π.Χ.). ΜΜ 548.

*Πιθαφορέας του θαλάσσιου ρυθμού. Νεκροταφείο θαλαμωτών τάφων, Καλκάνι, τάφος 529.
ΥΕ ΙΙΑ (1500-1450 π.Χ.). ΜΜ 568.*

Ψευδόστομος αμφορέας με εικονογραφική παράσταση χταποδιού και ψαριών. Νεκροταφείο θαλαμωτών τάφων, Λούπουνο, τάφος VIII. ΥΕ ΙΙΑ2 (1350-1300 π.Χ.). ΜΜ 2007.

Οπισθόμητη πρόχους. Νεκροταφείο θαλαμωτών τάφων, Καλκάνι, τάφος 523.
ΥΕ ΙΙΑ2 (1350-1300 π.Χ.). ΜΜ 618.

Κύαθος με εικονιστική παράσταση κερασφόρου ζώου.
Νεκροταφείο θαλαμωτών τάφων, Παλαιομάνδρι, τάφος Δ.
ΥΕ ΙΙΒ (1300-1180 π.Χ.). ΜΜ 1940.

Πήλινη γραπτή λάρνακα με πόμα. Νεκροταφείο θαλαμωτών τάφων,
Βρασέρα, τάφος 1. ΥΕΙΙΒ1 (1300-1250 π.Χ.). ΜΜ 836-837.

Κύαθος. Νεκροταφείο θαλαμωτών τάφων, Σουλειϊμάνη, τάφος 2. ΥΕ ΙΙΑ2 (1350-1300 π.Χ.). ΜΜ 1059.

Εφυραϊκή κύλικα. Νεκροταφείο θαλαμωτών τάφων, Σουλειϊμάνη, τάφος 9. ΥΕ ΙΙΒ (1450-1400 π.Χ.). ΜΜ 1045.

Αλάβαστρο. Νεκροταφείο θαλαμωτών τάφων, Σουλειϊμάνη. ΥΕ ΙΙΑ2 (1350-1300 π.Χ.). ΜΜ 1057.

Λήκυθος. Νεκροταφείο θαλαμωτών τάφων, Καλκάνι, τάφος 517. ΥΕ ΙΙΙΓ ύστερη (1100-1050 π.Χ.). ΜΜ 1082.

ΣΕΛ. 106-109: Χρυσά περιδέραια από τους θαλαμωτούς τάφους των Μυκηνών. 14ος-13ος αι. π.Χ. Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο, Π 2791, 3087, 2291, 2847, 3194, 3186. Οι σπουδαίοι χρυσοχόοι της μυκηναϊκής εποχής εξαντλούν όλη τη δεξιοτεχνία τους δημιουργώντας κοσμήματα εμπνευσμένα από το φυτικό περιβάλλον. Ρόδακες, κρίνα, πάπυροι και φύλλα κισσού αποδίδονται σε έκτυπη τεχνική, υπενθυμίζοντας τη στενή σχέση της μυκηναϊκής εικονογραφίας με τη φύση.

Χρυσό σφραγιστικό δακτυλίδι. Πομπή τριών γυναικών κατευθύνεται προς ένα ιερό που παρουσιάζεται αφαιρετικά με τα βασικά του σύμβολα, τον κίονα και τα κέρατα καθοσίωσης. Θαλαμωτοί τάφοι Μυκηνών. 15ος αι. π.Χ. Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο, Π 2853.

Χρυσό σφραγιστικό δακτυλίδι. Θαλαμωτοί τάφοι Μυκηνών. 15ος αι. π.Χ. Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο, Π 2970. Απεικονίζονται δύο γρύπες, με ανοιγμένα τα φτερά, που στρέφουν τα κεφάλια τους προς το κέντρο της παράστασης. Το μυθικό ον, μισό λιοντάρι και μισό αετός, έλκει την καταγωγή του από τη μινωική εικονογραφία και συμβολίζει το κύρος και τη δύναμη του βασιλικού οίκου.

Χρυσό σφραγιστικό δακτυλίδι. Θαλαμωτοί τάφοι Μυκηνών. 15ος αι. π.Χ. Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο, Π 3148. Μια ανδρική μορφή στρέφεται προς το ιερό δένδρο, έχοντας πίσω της τον αίγαγρο που προορίζεται για τη θυσία. Οι απεικονίσεις δενδρολατρείας είναι συχνό θέμα στη μυκηναϊκή εικονογραφία.

Χρυσό σφραγιστικό δακτυλίδι. Θαλαμωτοί τάφοι Μυκηνών. 15ος αι. π.Χ. Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο, Π 2971. Μια γυναικεία καθιστή μορφή που αποδίδει τη θεά μπροστά στο ιερό δένδρο και μια ιστάμενη ανδρική που κρατά δόρυ χειρονομούν σε μια σκηνή που έχει ονομαστεί «ιερά συνομιλία».

Χρυσό σφραγιστικό δακτυλίδι. Θησαυρός έξω από τον Ταφικό Κύκλο Α. 15ος αι. π.Χ. Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο, Π 992. Μια από τις πλέον σύνθετες θρησκευτικές σκηνές του μυκηναϊκού θεματολογίου παρουσιάζει τη μεγάλη θεά καθιστή με μήκωνες (παπαρούνες) στα χέρια κάτω από το ιερό δένδρο, συνοδευόμενη από τις θεραπαινίδες της. Δύο γυναίκες, προφανώς οι ιερείες της, την πλησιάζουν με ίριδες στα χέρια. Ψηλά στον ουρανό λάμπουν ταυτόχρονα ο ήλιος και η σελήνη, ενώ η παράσταση συμπληρώνεται από έξι λεοντοκεφαλές, το σύμβολο του διπλού πελέκεως και το «παλλάδιον» με κράνος, οκτώσχημη ασπίδα και δόρυ. Το χρυσό δακτυλίδι των Μυκηνηών συμπυκνώνει σε μια πυκνά δομημένη σύνθεση τα σπουδαιότερα σύμβολα της μυκηναϊκής θρησκείας.

Χρυσό σφραγιστικό δακτυλίδι. Θαλαμωτοί τάφοι Μυκηνών. 15ος αι. π.Χ. Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο, Π 3180. Δύο γυναικείες μορφές σε στάση προσευχής πλαισιώνουν ένα ιερό οικοδόμημα. Τα άνθη πάνω στο βωμό και τα στάχυα σχετίζονται με τη θρησκευτική πράξη με τελετουργίες για την ευφορία της γης, ενώ η τεχνοτροπία και τα εικονογραφικά στοιχεία βεβαιώνουν ότι πρόκειται για ένα εξαιρετικό έργο μινωίτη καλλιτέχνη.

ΣΤΙΣ ΕΠΟΜΕΝΕΣ ΣΕΛΙΔΕΣ: Χρυσό σφραγιστικό δακτυλίδι. Θαλαμωτοί τάφοι Μυκηνών. 15ος αι. π.Χ. Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο, Π 3179. Παράσταση ιερής τελετουργίας που σχετίζεται με τη δενδρολατρεία. Στο κέντρο μια γυναικεία μορφή χορεύει χτυπώντας τους μηρούς της, ενώ μια ανδρική μορφή αριστερά της σείει τον κορμό του ιερού δένδρου πάνω από έναν βωμό. Μια δεύτερη γυναικεία μορφή δεξιά ακουμπά, ίσως θρηνώντας, σε έναν άλλο βωμό. Η παράσταση απηχεί την έκσταση των λατρευτικών δρώμενων που σχετίζονται με τη γονιμότητα της γης. Εξαιρετικής τέχνης έργο ενός καλλιτέχνη από τη μινωική Κρήτη, που δεν αποκλείεται να εργαζόταν στα βασιλικά εργαστήρια των Μυκηνών.

Χρυσό ειδώλιο ταύρου. Θαλαμωτός τάφος 68. 14ος-13ος αι. π.Χ. Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο, Π 2947.

Χρυσά κοσμήματα. Νεκροταφείο θαλαμωτών τάφων, Καλκάνι, τάφοι 520, 515. ΥΕ ΙΙ-ΙΙΙΑ (1500-1300 π.Χ.). ΜΜ 1718, 1714, 1720.

*Χρυσά επιθήματα με έκτυπη διακόσμηση σε σχήμα ρόδακα. Νεκροταφείο θαλαμωτών τάφων, Καλκάνι, τάφος 515.
ΥΕ ΙΙ-ΙΙΙΑ (1500-1300 π.Χ.). ΜΜ 1715.*

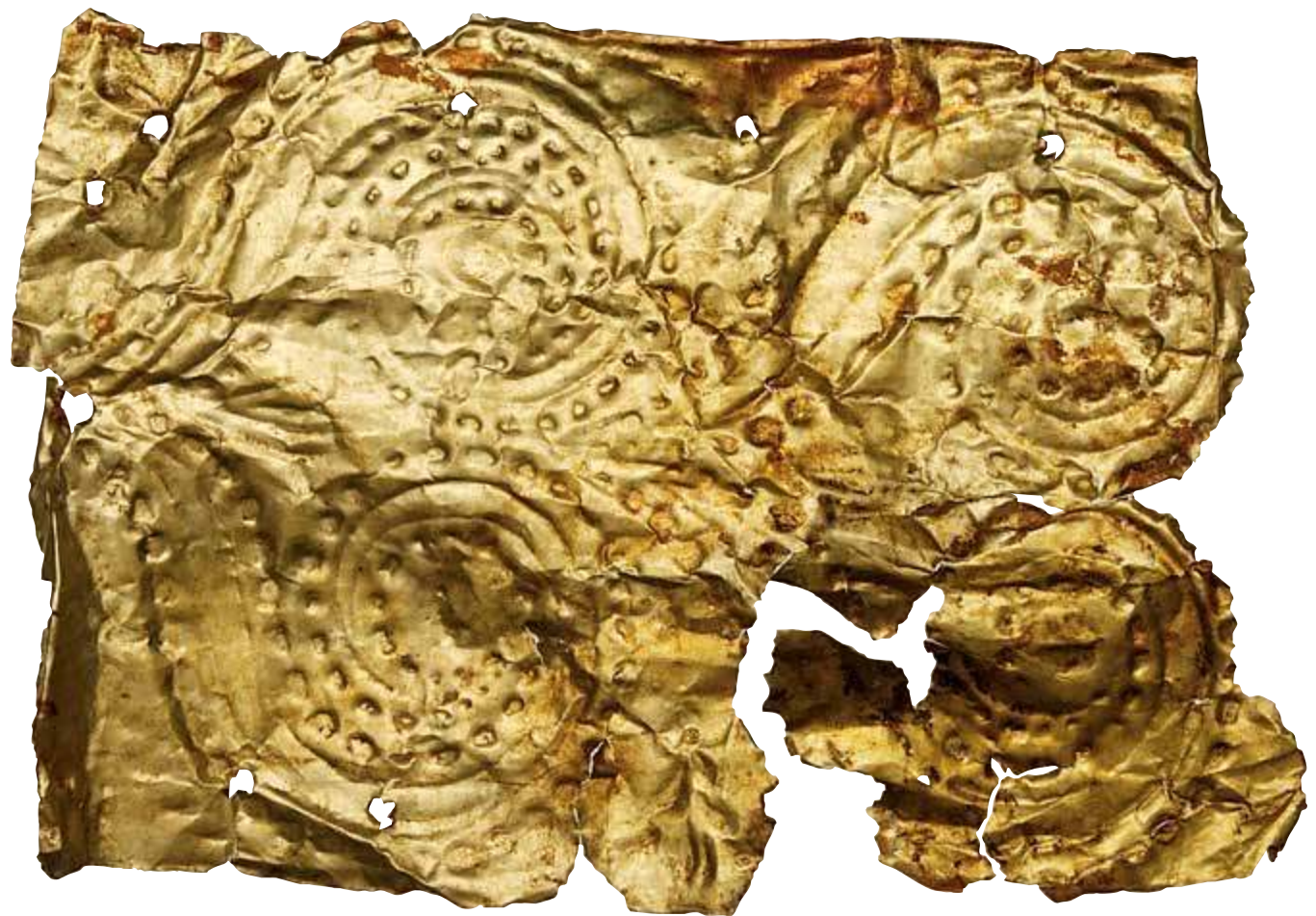
*Χρυσός δακτύλιος και χρυσά επιθήματα
με έκτυπη διακόσμηση σε σχήμα ρόδακα.
Νεκροταφείο θαλαμωτών τάφων, Καλκάνι,
τάφοι 513, 515. ΥΕ ΙΙ-ΙΙΙΑ (1500-1300 π.Χ.).
ΜΜ 1719, 1715.*

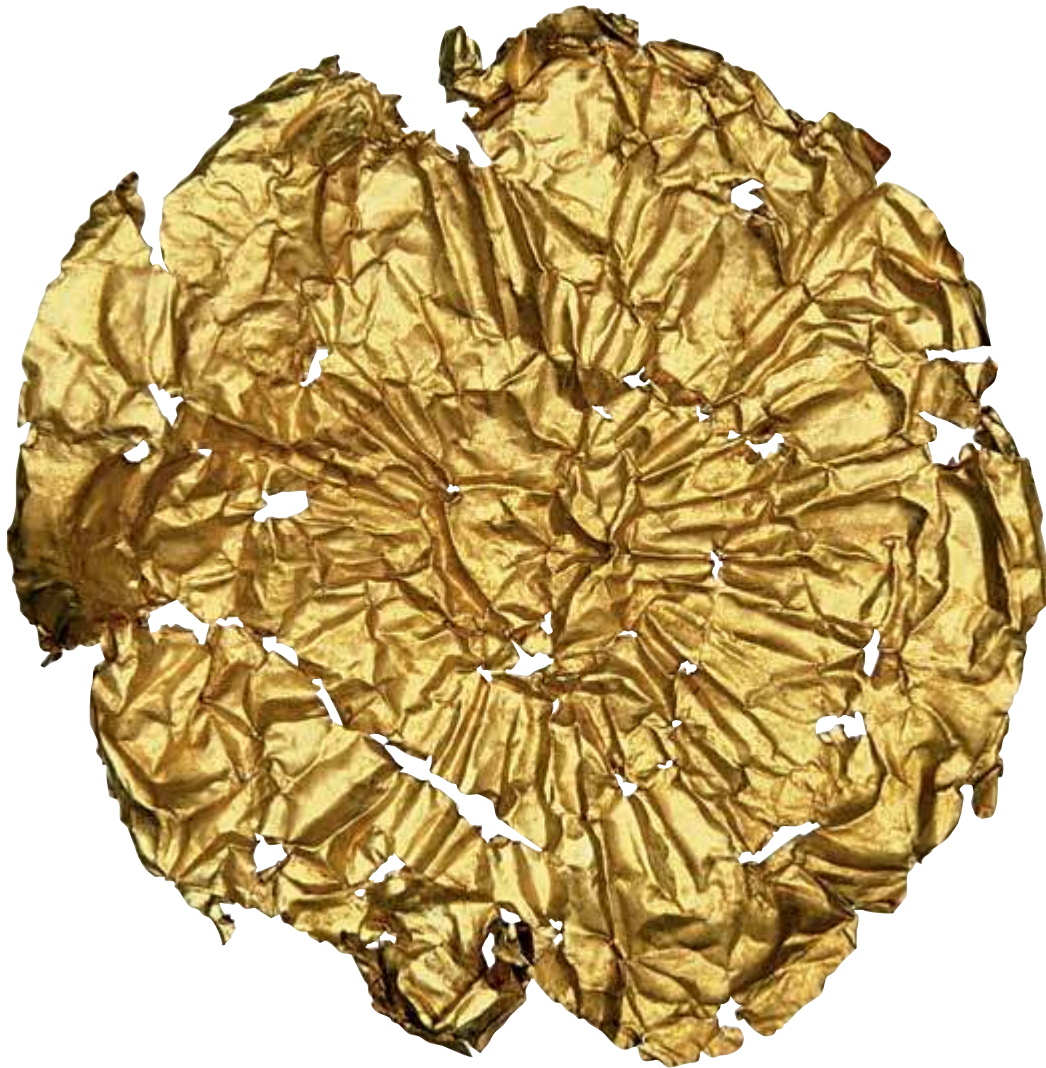

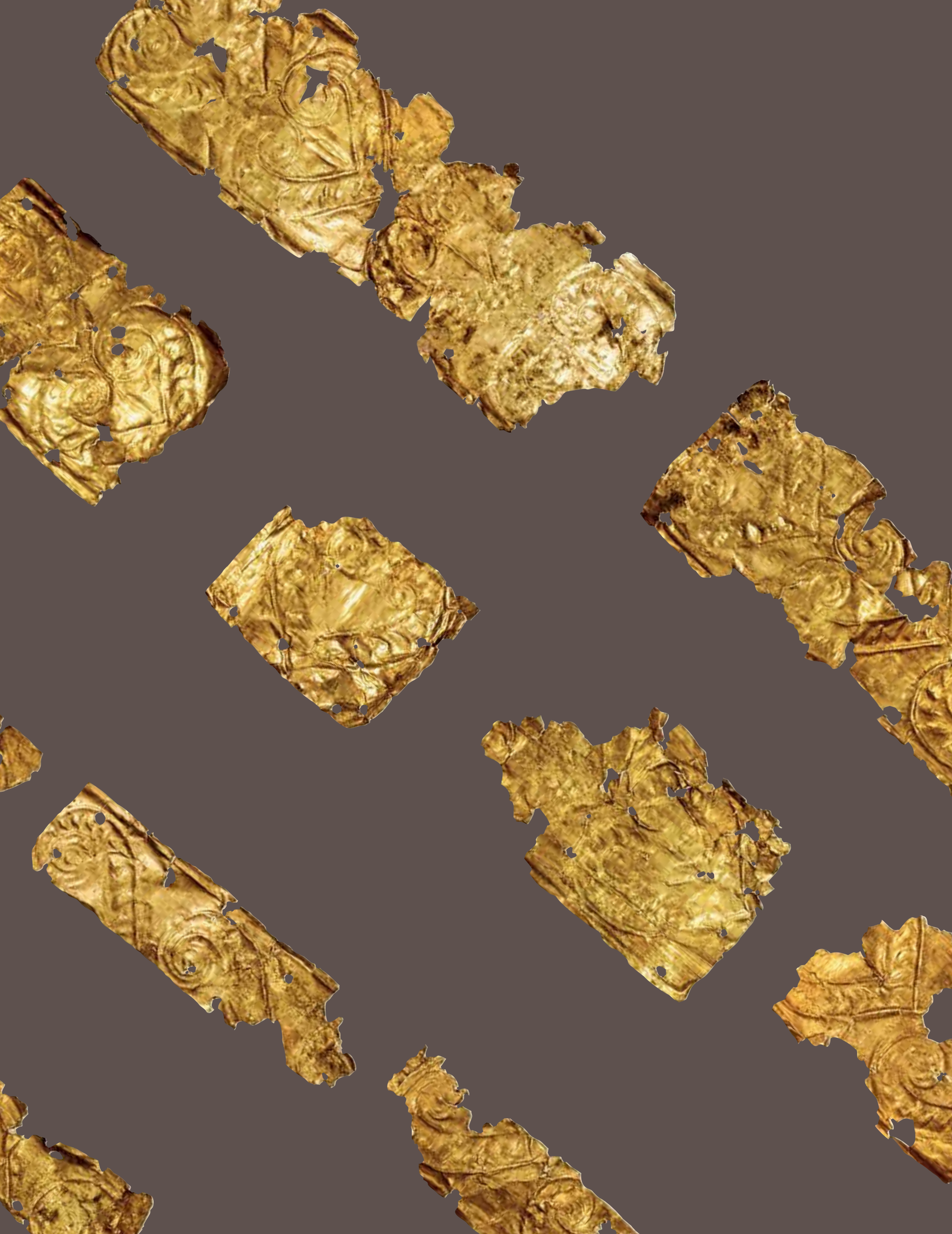
ΣΕΛ. 122-123: Χρυσά επιθήματα. Νεκροταφείο θαλαμωτών τάφων, Ασπρόχωμα, τάφος VII. ΥΕ IIIA (1400-1300 π.Χ.). MM 2167, 2197, 2178. Τα χρυσά επιθήματα με έκτυπη διακόσμηση από γεωμετρικά ή φυτικά μοτίβα ράβονταν πάνω στα υφάσματα, όπως μαρτυρούν οι οπές στα άκρα τους.

ΣΕΛ. 124-127: Χρυσά επιθήματα. Νεκροταφεία θαλαμωτών τάφων, Ασπρόχωμα και Καλκάνι. ΥΕ ΙΙΙΑ (1400-1300 π.Χ.).
ΜΜ 2182, 2179, 2196, 1717.

*Περιδέραιο με χάντρες από ναλόμαζα. Νεκροταφείο θαλαμωτών τάφων, Καλκάνι, τάφος 517.
ΥΕ ΙΙ-ΙΙΙΑ (1500-1300 π.Χ.). ΜΜ 1723.*

*Περιδέραιο με χάντρες από φαγεντιανή.
Νεκροταφείο θαλαμωτών τάφων, Καλκάνι, τάφος 520.
ΥΕ ΙΙ-ΙΙΙΑ (1500-1300 π.Χ.). ΜΜ 1726.*

Περιδέραιο με χάντρες από υαλόμαζα και φαγεντιανή. Νεκροταφείο θαλαμωτών τάφων, Καλκάνι, τάφος 517.
ΥΕ II-IIIΑ (1500-1300 π.Χ.). ΜΜ 1724. Κάτω, περιάπτα από φαγεντιανή.
Νεκροταφείο θαλαμωτών τάφων, Ασπρόχωμα, τάφος VII. ΥΕ IIIΑ (1400-1300 π.Χ.). ΜΜ 723.

*Περίδεραιο με χάντρες από φαγεντιανή. Νεκροταφείο θαλαμωτών τάφων, Καλκάνι, τάφος 518.
ΥΕ ΙΙ-ΙΙΙΑ (1500-1300 π.Χ.). ΜΜ 1725.*

Περιδέραιο με λίθινα κομβία. Νεκροταφείο θαλαμωτών τάφων, Καλκάνι, τάφος 520. ΥΕ ΙΙΑ (1400-1300 π.Χ.). ΜΜ 1735, 2386-2402.

*Περιδέραιο με χάντρες από υαλόμαζα. Νεκροταφείο θαλαμωτών τάφων, Ασπρόχωμα, τάφος VII.
ΥΕ ΙΙΙΑ (1400-1300 π.Χ.). ΜΜ 730.*

Περιδέραιο με χάντρες από ναλόμαζα και σάρδιο.
Νεκροταφείο θαλαμωτών τάφων, Σουλειϊμάνη,
τάφος 2. ΥΕ ΙΙΙΑ (1400-1300 π.Χ.). ΜΜ 1878, 1880.

ΠΑΝΩ: Περιδέραιο με χάντρες από φαγεντιανή
και ναλόμαζα. Νεκροταφείο θαλαμωτών τάφων,
Σουλειϊμάνη, τάφος 9. ΥΕ ΙΙΙΑ (1400-1300 π.Χ.).
ΜΜ 1874, 1875.

Περιδέραιο με χάντρες από αμέθυστο και ορεία κρύσταλλο. Νεκροταφείο θαλαμωτών τάφων, Λούπουννο, τάφος V.
ΥΕ ΙΙΙΑ (1400-1300 π.Χ.). ΜΜ 2427-2428.

*Περιδέραια με χάντρες από ναλόμαζα. Νεκροταφείο
θαλαμωτών τάφων, Ασπρόχωμα, τάφος VIII.
ΥΕ ΙΙΑ (1400-1300 π.Χ.). ΜΜ 699-700.*

Περιδέραιο με χάντρες από φαγεντιανή και ναλόμαζα.
Νεκροταφείο θαλαμωτών τάφων, Σουλειϊμένη, τάφος 9.
ΥΕ ΙΙΙΑ (1400-1300 π.Χ.). ΜΜ 1881, 1882.

Περιδέραιο με χάντρες από φαγεντιανή. Νεκροταφείο θαλαμωτών τάφων, Σουλεϊμάνη, τάφος 9. ΥΕ ΙΙΙΑ (1400-1300 π.Χ.). ΜΜ 1879.

Περιδέραιο με χάντρες από υαλόμαζα και φαγεντιανή. Νεκροταφείο θαλαμωτών τάφων, Σουλεϊμάνη, τάφος 2. ΥΕ ΙΙΙΑ (1400-1300 π.Χ.). ΜΜ 1877.

Περιδέραιο με χάντρες από ναλόμαζα και φαγεντιανή. Νεκροταφείο θαλαμωτών τάφων, Σουλειϊμάνη, τάφος 2.
ΥΕ ΙΙΙΑ (1400-1300 π.Χ.). ΜΜ 1877.

Περιδέραιο με χάντρες από ναλόμαζα. Νεκροταφείο θαλαμωτών τάφων, Ασπρόχωμα, τάφος VII.
ΥΕ ΙΙΙΑ (1400-1300 π.Χ.). ΜΜ 694.

Περιδέραιο με χάντρες από υαλόμαζα. Νεκροταφείο θαλαμωτών τάφων, Ασπρόχωμα, τάφος VIII. ΥΕ ΙΙΙΑ (1400-1300 π.Χ.).

Περιδέραιο με χάντρες από ναλόμαζα. Νεκροταφείο θαλαμωτών τάφων, Ασπρόχωμα, ΥΕ ΙΙΙΑ (1400-1300 π.Χ.).

Περιδέραιο με χάντρες από ναλόμαζα, σάρδιο και ορεία κρύσταλλο. Νεκροταφείο θαλαμωτών τάφων, Ασπρόχωμα, τάφοι IV, V, VII. ΥΕ IIIA (1400-1300 π.Χ.). MM 727, 691, 709.

*Περιδέραια με χάντρες από σάρδιο. Νεκροταφείο θαλαμωτών τάφων, Ασπρόχωμα, τάφος VII. ΥΕ IIIA (1400-1300 π.Χ.).
ΜΜ 693, 715, 704, 712, 708.*

*Περιδέραια με χάντρες από σάρδιο. Νεκροταφείο θαλαμωτών τάφων,
Ασπρόχωμα, τάφος VII. ΥΕ ΙΙΑ (1400-1300 π.Χ.). ΜΜ 693, 715, 704.*

Σφραγιδόλιθος από αχάτη με παράσταση ανδρικής μορφής και λιονταριού. Νεκροταφείο θαλαμωτών τάφων, Λούπουνο, τάφος VIII. ΥΕ ΙΙΒ-ΙΙΙΑ2 (1450-1300 π.Χ.). ΜΜ 1846. Το κυνήγι του λιονταριού ήταν ιδιαίτερα αγαπητό στους μυκηναίους ηγεμόνες. Η επιλογή του εικονογραφικού αυτού θέματος για τη διακόσμηση κορυφαίων έργων τέχνης της εποχής αποτελεί μια ξεχωριστή μαρτυρία επίδειξης της σωματικής τους ρώμης και ανδρείας όχι μόνο στον πόλεμο αλλά και σε καιρό ειρήνης.

*Σφραγιδόλιθος από αχάτη με ανδρική μορφή.
Θαλαμωτοί τάφοι Μυκηνών. 15ος-14ος αι. π.Χ.
Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο, Π 2446.*

Επιθήματα από ναλόμαζα. Νεκροταφείο
θαλαμωτών τάφων, Ασπρόχωμα, τάφοι VII, VIII.
ΥΕ ΙΙΙΑ (1400-1300 π.Χ.). ΜΜ 731, 728.

Η ΕΠΟΧΗ ΤΩΝ ΑΝΑΚΤΟΡΩΝ

Η ΑΚΡΟΠΟΛΗ

Η ΠΑΓΙΩΣΗ της παντοδυναμίας των μυκηναίων ηγεμόνων κατά τον 14ο αι. π.Χ. εκφράζεται πρωτίστως με την ιδέα της δημιουργίας μιας οχυρής έδρας που περιλαμβάνει όλα τα οικοδομήματα στα οποία στηρίζεται και από τα οποία εξαρτάται η εξουσία. Το συγκεντρωτικό σύστημα διακυβέρνησης που ασκείται διά του ανώτατου άρχοντα εφαρμόζεται σε κάθε ανθρώπινη δραστηριότητα, σε κοσμικό και υπερφυσικό επίπεδο. Για τη λειτουργία αυτού του καθεστώτος είναι απαραίτητος ο έλεγχος της θρησκείας, καθώς και όλων των πράξεων σε περίοδο ειρήνης ή πολέμου. Αυτοί οι κανόνες καθόρισαν και τις χρήσεις των κτηριακών συγκροτημάτων που γέμισαν ασφυκτικά την οχυρωμένη περιοχή των Μυκηνών. Σε μια εποχή που ο παντοδύναμος ηγεμόνας δεν χρειαζόταν φυσική προστασία, κλείστηκαν μέσα στην κυκλώπεια οχύρωση το ανακτορικό συγκρότημα και τα ελεγχόμενα από αυτό ανακτορικά εργαστήρια μαζί με τους αποθηκευτικούς χώρους, οι κατοικίες των μελών της άρχουσας τάξης αλλά και τα ιερά. Η δημιουργία μιας οχυρής ακρόπολης με όλα τα ζωτικής για την εξουσία σημασίας κτήρια δεν σχετίζεται με το φόβο ή την ανάγκη προστασίας, αλλά με τη διάθεση επιβολής μέσω του κεντρικού ελέγχου και της επίδειξης δύναμης. Οι πάμπλουτοι και πανίσχυροι ηγεμόνες χρησιμοποίησαν τις πολυδάπανες κατασκευές ως μέσο εντυπωσιασμού των υπηκόων και νομιμοποίησης της ασκούμενης εξουσίας. Το γεγονός αυτό τους οδήγησε και στο να περιλάβουν στην οχυρωμένη περιοχή και να εξωραΐσουν το λαμπρότερο μνημείο των προγόνων, τον Ταφικό Κύκλο Α.

Η οχύρωση

Ο φυσικά οχυρός λόφος των Μυκηνών ενισχύθηκε κατά την ανακτορική περίοδο (14ος-13ος αι. π.Χ.) με εντυπωσιακά τείχη. Οι επιβλητικοί σε μέγεθος ογκόλιθοι προκάλεσαν ήδη στην αρχαιότητα την απορία και το θαυμασμό των ανθρώπων, που απέδωσαν την κατασκευή τους στους Κύκλωπες, μυθικούς γίγαντες από τη Λυκία. Το «κυκλώπειο» τείχος των Μυκηνών ακολουθεί το φυσικό ανάγλυφο του εδάφους. Έχει σχήμα τριγωνικό και καταλαμβάνει επιφάνεια 30.000 τ.μ., ενώ το συνολικό του μήκος ανέρχεται στα 900 μ. Η κατασκευή του ανάγεται σε τρεις οικοδομικές φάσεις. Η αρχαιότερη οχύρωση, που χρονολογείται στα 1350 π.Χ. (ΥΕ IIIA2), περιέβαλλε το ανώτερο τμήμα του λόφου. Κατά τη δεύτερη φάση, περί το 1250 π.Χ. (ΥΕ IIIB), κατασκευάστηκαν η Πύλη των Λεόντων και η δυτική

Τοιχογραφία με παράσταση οκτώσχημης ασπίδας. Νοτιοδυτική Συνοικία. ΥΕ IIIB2 (1250-1180 π.Χ.). ΜΜ 1690.

επέκταση, προκειμένου να ενταχθεί στον οχυρωμένο χώρο ο Ταφικός Κύκλος Α και η νοτιοδυτική κλιτύς του λόφου. Ακολούθησε η Βόρεια Πύλη, μια μικρογραφία της Πύλης των Λεόντων στο βόρειο σκέλος του τείχους. Κατά την τελευταία φάση, στα 1230/1220 π.Χ., η οχύρωση επεκτάθηκε στα βορειοανατολικά ώστε να διασφαλίσει φυλασσόμενη πρόσβαση στην υπόγεια δεξαμενή, βόρεια και εξωτερικά της ακρόπολης. Τα τείχη έχουν κατασκευαστεί κατά κύριο λόγο από ντόπιο ασβεστόλιθο. Στα πλέον προβεβλημένα και κομβικά σημεία του, κοντά στις πύλες και τους προμαχώνες, χρησιμοποιήθηκαν ογκόλιθοι από καλοδουλεμένους και τετραγωνισμένους αμυγδαλόλιθους, που προσέδιδαν ιδιαίτερη μεγαλοπρέπεια στην κατασκευή.

Το μέσο πλάτος του τείχους είναι 6 μ., παρότι σε ορισμένα τμήματά του προσεγγίζει τα 8-10 μ., ενσωματώνοντας στο εσωτερικό της οχύρωσης κτηριακά συγκροτήματα, κυρίως αποθηκευτικούς χώρους. Το ύψος, όμως, των τειχών δεν μας είναι γνωστό, αφού σε κανένα σημείο της σωζόμενης οχύρωσης δεν έχει διατηρηθεί η απόληξή του. Το ύψος του ελληνιστικού πύργου, ο οποίος διατηρείται στη νοτιοδυτική πλευρά και φτάνει τα 18 μ. από τη θεμελίωσή του στο βράχο, θεωρείται ως δείγμα του ανώτατου πρωταρχικού ύψους της μυκηναϊκής οχύρωσης. Στη δυτική πλευρά της οχύρωσης, εσωτερικά κοντά στη «Σιταποθήκη», το τείχος διατηρείται σε ύψος 8,25 μ. από τη θεμελίωσή του στο βράχο. Αυτό θα πρέπει να ήταν και το ελάχιστο ύψος του.

Το 468 π.Χ. οι Αργείοι κατέλαβαν τις Μυκήνες και κατέστρεψαν καίρια σημεία της οχύρωσης. Κατά τους ελληνιστικούς χρόνους (3ος αι. π.Χ.) τα τείχη επισκευάστηκαν με τη χαρακτηριστική για την εποχή πολυγωνική τοιχοδομία.

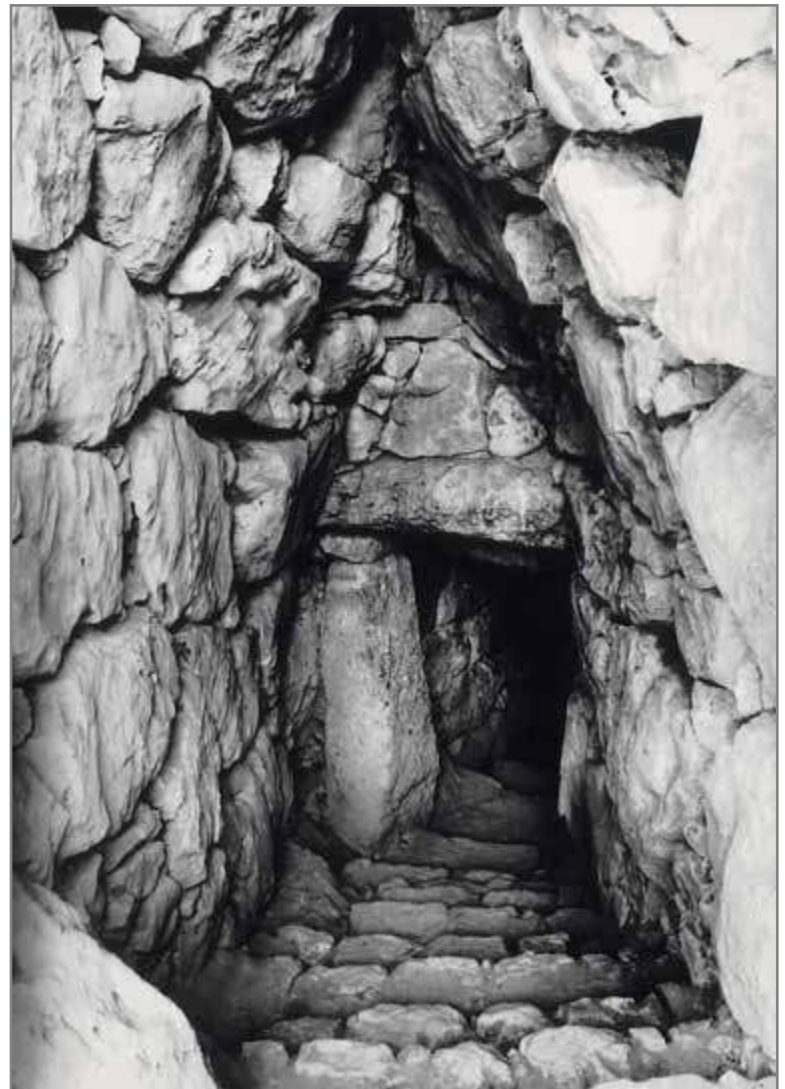
Η υπόγεια δεξαμενή

Η ανάγκη εξασφάλισης του ζωτικού στοιχείου του πόσιμου νερού οδήγησε τους Μυκηναίους να κατασκευάσουν μια υπόγεια δεξαμενή, στην οποία παροχέτευσαν το νερό μιας φυσικής πηγής που βρισκόταν 360 μ. ανατολικά της ακρόπολης. Με την πρόβλεψη μιας οξυκόρυφης διόδου στο τείχος της ΒΑ επέκτασης και ενός φρέατος απολαξυμένου στον φυσικό βράχο εξασφάλισαν την πρόσβαση από το εσωτερικό της ακρόπολης προς τη δεξαμενή.

Η υπόγεια δεξαμενή των Μυκηνών αποτελεί ένα εξαιρετικής σύλληψης και εκτέλεσης έργο που μαρτυρεί το υψηλό επίπεδο τεχνογνωσίας των Μυκηναίων σε εξειδικευμένους τομείς τεχνικών έργων, όπως η υδραυλική και η μηχανική.

Οι απαιτήσεις του σχεδιασμού και της υλοποίησης, αλλά και το υψηλό κόστος κατασκευής της, ίσως υποδεικνύουν πως αποτελεί έργο των ώριμων ανακτορικών χρόνων και όχι του τέλους της παντοδυναμίας του ανακτορικού συστήματος διακυβέρνησης. Σ' αυτή την περίπτωση θα πρέπει να δεχτούμε πως η δεξαμενή προϋπήρχε της ΒΑ επέκτασης, η οποία κατασκευάστηκε αποκλειστικά για να συμπεριλάβει τη φυλασσόμενη πρόσβαση προς αυτήν αλλά και τα σχετιζόμενα με τη διαχείριση του νερού κτήρια Α και Β.

Η υπόγεια δεξαμενή των Μυκηνών.

Η Πύλη των Λεόντων

Κατά τη δεύτερη οικοδομική φάση του τείχους, στα μέσα του 13ου αι. π.Χ., η ακρόπολη των Μυκηνών απέκτησε νέα μνημειώδη είσοδο. Κατασκευασμένη από τέσσερις κροκαλοπαγείς γιγαντιαίους λίθους, αποτελεί μια από τις επιβλητικότερες κατασκευές όλων των εποχών. Η πύλη είναι σχεδόν τετράγωνη, με διαστάσεις 3,10 × 2,90/3,10 μ. Το κατώφλι και το ανώφλι έχουν βάρος είκοσι περίπου τόνων το καθένα, ενώ οι παραστάδες είναι λεπτότερες. Ξύλινη δίφυλλη θύρα που άνοιγε προς το εσωτερικό της πύλης στρεφόταν πάνω σε κάθετα στοιχεία και ασφάλιζε με οριζόντιο δοκάρι.

Κορυφαίο στοιχείο της πύλης αποτελεί η ανάγλυφη ασβεστολιθική πλάκα που καλύπτει το «κουφιστικό τρίγωνο». Δύο αντιμέτωποι λέοντες ορθώνονται και ακουμπούν τα μπροστινά τους πόδια σε δύο βωμίσκους, πάνω στους οποίους υψώνεται ένας κίονας μινωικού τύπου που υποβάσταζει το θριγκό ενός κτηρίου. Οι κεφαλές των λεόντων δεν σώζονται. Είναι όμως πολύ πιθανό πως θα παριστάνονταν μετωπικά προς τον επισκέπτη και θα ήταν κατασκευασμένες από άλλο υλικό, όπως ο στεατίτης, στον οποίο θα ήταν ευκολότερη η απόδοση των χαρακτηριστικών τους.

Η εραλδική παράσταση έχει έναν ισχυρό συμβολισμό, καθώς ο κίονας παραπέμπει στο ανάκτορο και τον βασιλικό οίκο των Μυκηνών, που τον φυλάσσουν οι πανίσχυροι βασιλείς των ζώων. Ο «θυρεός» των μυκηναίων ανάκτων χρησιμοποιεί ένα θέμα γνωστό από την εικονογραφία πρωιμότερων έργων μικρής κλίμακας, όπως οι σφραγίδες και τα σφραγιστικά δακτυλίδια. Η μοναδικότητα ωστόσο του εμβλήματος της ανακτορικής δυναστείας έγκειται στο τεράστιο μέγεθός του. Οι Μυκηναίοι, παρότι ικανότατοι τεχνίτες στη μικρογλυπτική, δεν έχουν να επιδείξουν πολλά γλυπτά έργα μεγάλων διαστάσεων.

Η εξαιρετική αυτή αντίφαση και η μοναδικότητα του έργου, που δικαίως έχει χαρακτηριστεί ως το αρχαιότερο δείγμα μνημειώδους αρχιτεκτονικής γλυπτικής στον ευρωπαϊκό πολιτισμό, ερμηνεύεται από την εξέχουσα θέση που κατείχαν οι «διογενείς» βασιλείς των Μυκηνών στο λαμπρό ανακτορικό περιβάλλον της ευρύτερης μυκηναϊκής επικράτειας.

Το ανακτορικό συγκρότημα

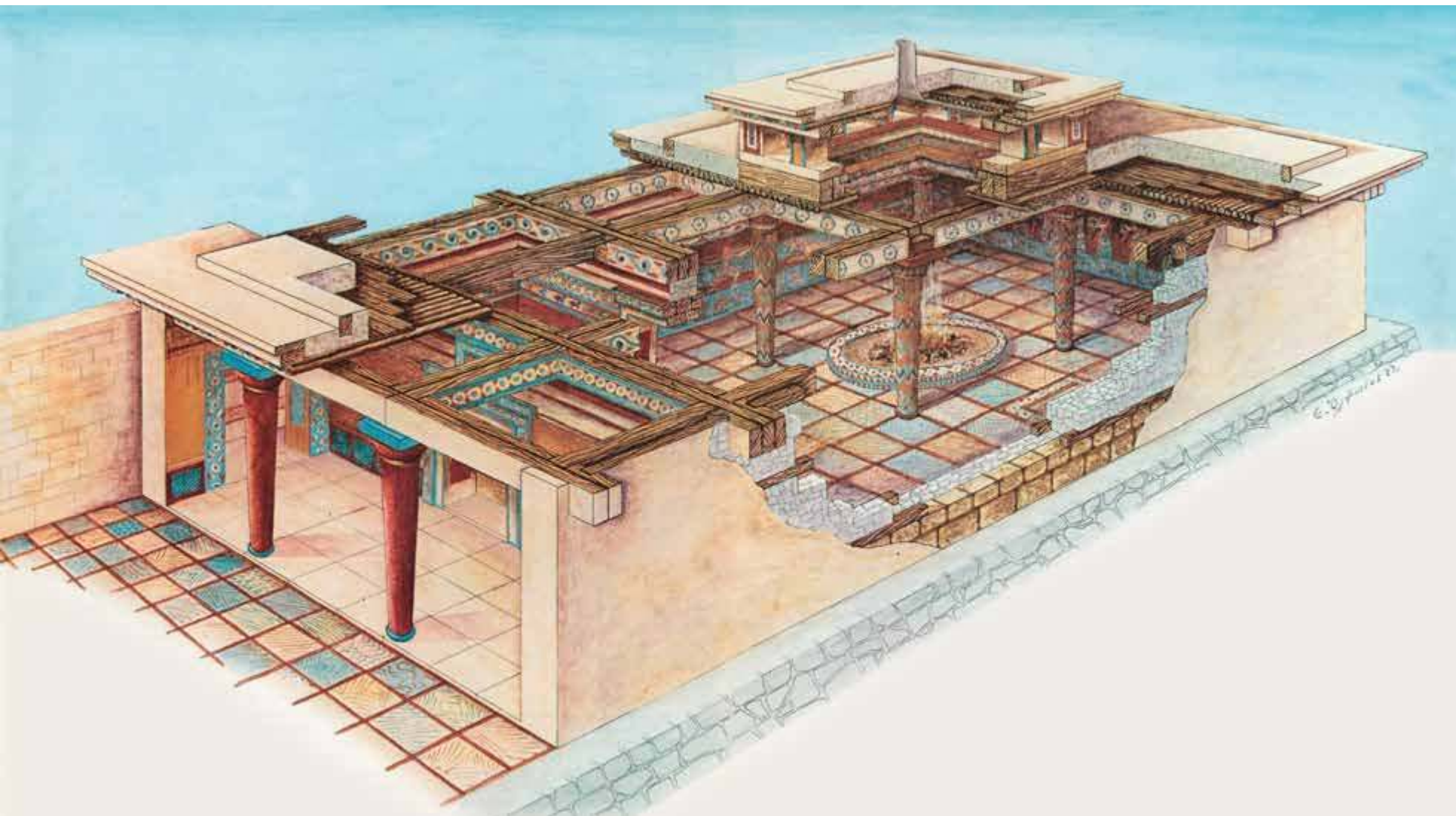
Ως ύψιστο σύμβολο της δύναμης του άνακτος και έκφραση του συγκεντρωτικού συστήματος διακυβέρνησης, το ανακτορικό συγκρότημα ιδρύθηκε στην κορυφή της ακρόπολης των Μυκηνών. Κατά τις πρώιμες περιόδους (15ος-14ος αιώνας π.Χ.) το κεντρικό ανακτορικό κτήριο, το Μέγαρο, είχε, σύμφωνα με τον Γ. Ε. Μυλωνά, προσανατολισμό βόρεια-νότια. Με την κατασκευή ευρέων ανδρών και τεχνητών ισοπέδων ξεκινά στην ΥΕ ΙΙΑ2 περίοδο (1350-1300 π.Χ.) ένα φιλόδοξο οικοδομικό πρόγραμμα. Το Μέγαρο προσανατολίζεται ανατολικά-δυτικά και γύρω από αυτό οργανώνονται χώροι υποδοχής, αποθήκες και εργαστήρια. Στα μέσα της ΥΕ ΙΙΒ περιόδου (1250 π.Χ.), έπειτα από καταστροφικό σεισμό και πυρκαγιά, το συγκρότημα παίρνει την τελική του μορφή. Το ανάκτορο και τα προσαρτήματά του καταστράφηκαν στα τέλη της ΥΕ ΙΙΒ2 περιόδου (1180 π.Χ.) από πυρκαγιά, ενώ είναι πιθανό πως ο χώρος χρησιμοποιήθηκε και κατά την ΥΕ ΙΙΓ περίοδο (1180-1050 π.Χ.).

Από τα λιγοστά κατάλοιπα που σώθηκαν είναι σχεδόν αδύνατο να φανταστούμε την πραγματική μορφή του κτηρίου, που πρέπει να ήταν κατάκοσμο. Τους τοίχους και τα δάπεδα τα κάλυπταν ζωγραφισμένα ασβεστοκονιάματα. Πολύχρωμα και λαμπερά πρέπει να ήταν και τα υπόλοιπα στοιχεία που δεν διατηρήθηκαν, όπως τα ξύλινα δοκάρια και οι κολόνες που στήριζαν τη στέγη. Το πρώτο κατά σειρά δωμάτιο, η ομηρική «αίθουσα», είχε δάπεδο από γυψόλιθο, ένα πέτρωμα που το έφερναν από την Κρήτη. Το ίδιο υλικό χρησιμοποιήθηκε και ως περιθώριο του δαπέδου των δύο άλλων δωματίων, που τα διακοσμούσαν ζωγραφισμένα τετράγωνα με κόκκινο περίγραμμα και γεωμετρικά σχέδια στο εσωτερικό, βαμμένα με κίτρινο, κόκκινο και βαθύ μπλε χρώμα. Την κυκλική εστία της μεγάλης «αίθουσας τελετών» την κάλυπτε ασβεστοκονίαμα με ζωγραφισμένες σπείρες και φλογόσχημο κόσμημα. Από την πλούσια ζωγραφική διακόσμηση των τοίχων σώθηκαν μόνο μικρά κομμάτια, που απεικονίζουν σκηνές από την προετοιμασία και τη διεξαγωγή κάποιας μάχης. Γυναίκες στα παράθυρα του ανακτόρου παρακολουθούν την έκβαση των δραματικών γεγονότων. Είναι πολύ πιθανό πως η παράσταση που διάλεξε ο ηγεμόνας για να κοσμήσει το παλάτι του, αφηγείται μια από τις ηρωικές του περιπέτειες, όπως αυτές που διηγούνταν και οι ομηρικοί αοιδοί για να εξυμνήσουν την ανδρεία, ύψιστη αρετή του πολεμικού λαού των Μυκηναίων.

ΠΑΝΩ: Έγχρωμη αναπαράσταση του Μεγάρου της ακρόπολης των Μυκηνών από τον Ε. Ολύμπιο.
Γ. Ε. Μυλωνάς, Πολύχρυσοι Μυκήναι

ΚΑΤΩ: Κάτοψη της ακρόπολης των Μυκηνών κατά τον Γ. Ε. Μυλωνά.
1. Η Πύλη των Λεόντων. 2. Η Σιταποθήκη. 3. Το κλιμακοστάσιο. 4. Ο Ταφικός Κύκλος Α. 5. Η οικία του «Κρατήρα των Πολεμιστών». 6. Η οικία της Αναβάθρας. 7. Η Μεγάλη Αναβάθρα. 8. Η Μικρή Αναβάθρα. 9. Η Νότια Οικία. 10-12. Το Θρησκευτικό Κέντρο. 13. Η Νοτιοδυτική Συνοικία. 14-21. Το ανάκτορο. 22. Το Εργαστήριο των Καλλιτεχνών. 23. Η Οικία των Κιόνων. 24. Το κτήριο Δ. 25. Το κτήριο Γ. 26. Η υπόγεια δεξαμενή. 26α. Η ΝΑ πυλίδα. 27. Η ΒΑ πυλίδα. 28. Οι οικίες Α και Β. 29. Οι βόρειες αποθήκες. 30. Η βόρεια πύλη. 31. Το κτήριο Μ. 32. Οι αποθήκες του βόρειου τείχους. 33. Το κτήριο Ν.

ΣΤΙΣ ΕΠΟΜΕΝΕΣ ΣΕΛΙΔΕΣ: Αεροφωτογραφία της ακρόπολης των Μυκηνών. Άποψη από δυτικά.

Η ανατολική πτέρυγα του ανακτόρου

Ανατολικά και χαμηλότερα από το ανακτορικό συγκρότημα ιδρύθηκαν στο β' μισό του 13ου αι. (ΥΕ III Β2) ιδιαίτερα σημαντικά κτήρια που συνδέονται άμεσα με τη λειτουργία του ανακτόρου. Η διώροφη οικία των κιόνων οργανώνεται γύρω από μια περίστυλη αυλή, διαθέτει δε ένα δωμάτιο μεγαρόσχημου τύπου και υπόγειους αποθηκευτικούς χώρους, στους οποίους βρέθηκαν πίθοι, εμπορικοί ψευδόστομοι αμφορείς καθώς και μία πινακίδα με Γραμμική Β γραφή. Το εκτεταμένο κτηριακό συγκρότημα διαφοροποιείται από τις συνήθεις οικίες με το μέγεθος και το περίγραμμά του, αλλά και επειδή ενσωματώνει στοιχεία από την ανακτορική αρχιτεκτονική. Στα δυτικά του, το εργαστήριο των καλλιτεχνών περιλαμβάνει σειρά δωματίων γύρω από μια στενόμακρη αυλή, στα οποία βρέθηκαν ημίεργα αντικείμενα, ακατέργαστες πρώτες ύλες, καθώς και πολύτιμοι και ημιπολύτιμοι λίθοι που βεβαιώνουν τη χρήση του ως εργαστηρίου του ανακτόρου για την κατεργασία του ελεφαντόδοντου και την κατασκευή κοσμημάτων. Μια τριγωνική αυλή χωρίζει τα συγκροτήματα αυτά από τα κτήρια Γ και Δ, που προσαρμόζονται στα τείχη της βόρειας και της νότιας πλευράς. Η χρήση τους δεν είναι σαφής, είναι όμως πιθανό ότι ανήκαν στην ανατολική πτέρυγα του ανακτόρου και εξυπηρετούσαν λειτουργίες σχετιζόμενες με την κατεργασία και την αποθήκευση. Όλα τα κτήρια καταστράφηκαν από φωτιά στα τέλη του 13ου αι. π.Χ. (ΥΕ III Β2-IIIΓ).

Οι βόρειες αποθήκες

Επίμηκες διώροφο κτήριο με πέντε δωμάτια στο ισόγειο. Κτίστηκε κατά την ΥΕ III Β2 (1250-1200 π.Χ.) με πρόσοψη στο δρόμο που οδηγούσε από τη βόρεια πύλη προς τη βορειοανατολική επέκταση και την Οικία των Κιόνων. Στο ισόγειο βρέθηκαν πίθοι για αποθήκευση ξηράς τροφής και άλλα αγγεία. Στον δεύτερο όροφο φυλάσσονταν αντικείμενα από ελεφαντόδοντο, μολύβι, χαλκό και ημιπολύτιμους λίθους, καθώς και δύο τμήματα πήλινης πινακίδας με Γραμμική Β γραφή που κατέρρευσαν, όταν το κτήριο καταστράφηκε από πυρκαγιά στα τέλη της ΥΕ III Β2 (1200 π.Χ.) και εγκαταλείφθηκε. Τα ευρήματα που παρουσιάζονται στο Μουσείο Μυκηνών υπενθυμίζουν τον διοικητικό έλεγχο που ασκούσε η κεντρική διοίκηση του ανακτόρου.

Η βορειοδυτική συνοικία και η βόρεια κλιτύς

Στην ΒΔ καμπή του τείχους, πάνω από την Πύλη των Λεόντων, ιδρύθηκαν μετά τα μέσα του 13ου αι. π.Χ. τα κτήρια Ν, Ι και ΙΙ, που απαρτίζουν τη βορειοδυτική συνοικία. Τα υπόγεια δωμάτιά τους πρέπει να είχαν αποθηκευτική χρήση. Τα κτήρια καταστράφηκαν από σεισμό στα τέλη του 13ου αι. π.Χ. και εγκαταλείφθηκαν. Στα ερείπιά τους αποκρύφτηκαν δύο θησαυροί χάλκινων αντικειμένων (όπλα,

Τμήμα ακατέργαστου αχάτη. Εργαστήριο Καλλιτεχνών.
ΥΕ ΙΙΒ2-ΙΙΙΓ πρώιμη (1250-1150 π.Χ.). ΜΜ 97.

Χάντρες από υαλόμαζα και φαγεντιανή. Νεκροταφείο θαλαμωτών τάφων, Ασπρόχωμα. ΥΕ ΙΙΑ (1400-1300 π.Χ.). ΜΜ 716.

Κωνικός κύαθος με γαλάζια χρωστική ουσία, το λεγόμενο «αιγυπτιακό μπλε».
Εργαστήριο Καλλιτεχνών. ΥΕ ΙΙΒ2-ΙΙΙΓ πρώιμη (1250-1150 π.Χ.). ΜΜ 67, 72-76.

Τμήμα ελεφαντοστέινης πυξίδας
με οκτώσχημες ασπίδες.
Βορειοανατολική επέκταση.
ΥΕ ΙΙΒ2-ΙΙΙΓ πρώιμη
(1250-1150 π.Χ.).
ΜΜ 1688.

τάλαντο χαλκού και δύο βιολόσχημες πόρπες). Στα ανατολικά τους, στη βόρεια κλιτύ της ακρόπολης, ιδρύθηκε την ίδια εποχή το κτήριο Μ και γύρω από αυτό δωμάτια που χρησίμευσαν ως αποθηκευτικοί χώροι. Για αποθηκευτική χρήση προορίζονταν και τα τρία δωμάτια που χτίστηκαν μέσα στο τείχος της βόρειας πλευράς. Δίπλα τους ένα τέταρτο δωμάτιο είχε οξυκόρυφη στέγη, όπως οι περίφημες γαλαρίες της Τίρυνθας. Οι χώροι αυτοί χρησιμοποιήθηκαν έως και τα τέλη της ΥΕ ΙΙΙΓ περιόδου (12ος αι. π.Χ.).

Η ανεύρεση στην ευρύτερη αυτή περιοχή χάλκινων και λίθινων εργαλείων, πρώτων υλών, αντικειμένων λατρευτικής χρήσης, ξηράς τροφής, εκατοντάδων χαντρών από υαλόμαζα και ήλεκτρο, καθώς και δύο πλακιδίων φαγεντιανής με τη δέλτο του Φαραώ Αμένοφι ΙΙ, ίσως υποδηλώνουν μια μεικτή χρήση για τα κτηριακά συγκροτήματα που θα φιλοξενούσαν εργαστήρια και αποθήκες, όπως τα αντίστοιχά τους στην Κάτω Ακρόπολη της Τίρυνθας.

*Τμήμα χάλκινου ταλάντου. Βόρεια κλίμακα.
ΥΕ ΙΙΙΒ2 (1250-1180 π.Χ.). ΜΜ 1355.*

*Τμήμα ελεφαντοστέινου γυναικείου ειδωλίου. Εργαστήριο Καλλιτεχνών.
ΥΕ ΙΙΙΒ2-ΙΙΙΓ πρώιμη (1250-1150 π.Χ.). ΜΜ 1803.*

*Ακατέργαστο τμήμα δοντιού ιπποποτάμου. Περιοχή
Θρησκευτικού Κέντρου. ΥΕ ΙΙΙΒ (1300-1180 π.Χ.). ΜΜ 223.*

Πλακίδια από φαγεντιανή με δέλτο Φαραώ.
Βόρεια κλιτύς. Κτήριο Μ. ΥΕ ΙΙΙΑ (1400-1300 π.Χ.).
MM 1498-1499. Τα ενεπίγραφα πλακίδια
φαγεντιανής που βρέθηκαν στις Μυκήνες και
ανήκουν στην πλειονότητά τους στην εποχή του
Αμένοφι (Amenhotep) του ΙΙΙ, ενός Φαραώ που
είχε στενές φιλικές σχέσεις με τους Αχαιούς,
είναι πιθανόν να συνόδευαν, ως ένα είδος
επισκεπτήριας κάρτας, αγαθά από την Αίγυπτο
που έφτασαν στη βασιλική αυλή των Μυκηνών
ως εμπορεύματα ή ως βασιλικά δώρα.

Η νοτιοδυτική συνοικία

Στη νοτιοδυτική κλιτύ της ακρόπολης, στα νότια της οικίας Τσουντα, χτίστηκαν στα μέσα του 13ου αιώνα π.Χ. (ΥΕ ΙΙΒ2) σε διαδοχικά άνθηρα περίπου ένδεκα οικίες που χωρίζονταν από διαδρόμους και κλίμακες. Τα περισσότερα κτήρια είχαν καθαρά οικιστική χρήση, ενώ ορισμένα, που κοσμούνταν με τοιχογραφίες ή διέθεταν βωμό και έδρανα, στέγαζαν προφανώς θρησκευτικές δραστηριότητες. Μετά τον καταστροφικό σεισμό, στα τέλη του 13ου αιώνα π.Χ., ορισμένες οικίες εγκαταλείφθηκαν, ενώ άλλες επισκευάστηκαν και παρέμειναν σε χρήση και κατά τον 12ο αιώνα π.Χ. (ΥΕ ΙΙΙΓ).

*Κρατήρας. Νοτιοδυτική συνοικία, διάδρομος Μ.
ΥΕ ΙΙΒ2 (1250-1180 π.Χ.). ΜΜ 198.*

*Κρατήρας. Νοτιοδυτική συνοικία, υπόγεια δωμάτια Ζ1-Ζ2.
ΥΕ ΙΙΒ2 (1250-1180 π.Χ.). ΜΜ 197.*

Πινάκιο. Νοτιοδυτική συνοικία, κτήριο Γ.
ΥΕ ΙΙΙΓ ύστερη (1100-1050 π.Χ.). ΜΜ 201.

Αμφορέας. Νοτιοδυτική συνοικία, κτήριο Γ.
ΥΕ ΙΙΙΓ πρώιμη (1180-1150 π.Χ.). ΜΜ 203.

Βάση για μαγειρικό σκεύος. Νοτιοδυτική συνοικία,
κτήριο Γ. ΥΕ ΙΙΙΒ2-ΙΙΙΓ πρώιμη (1250-1150 π.Χ.). ΜΜ 200.

Μικκύλος χειροποίητος κύαθος. Νοτιοδυτική συνοικία, κτήριο Γ.
ΥΕ ΙΙΙΒ2-ΙΙΙΓ πρώιμη (1250-1150 π.Χ.). ΜΜ 202.

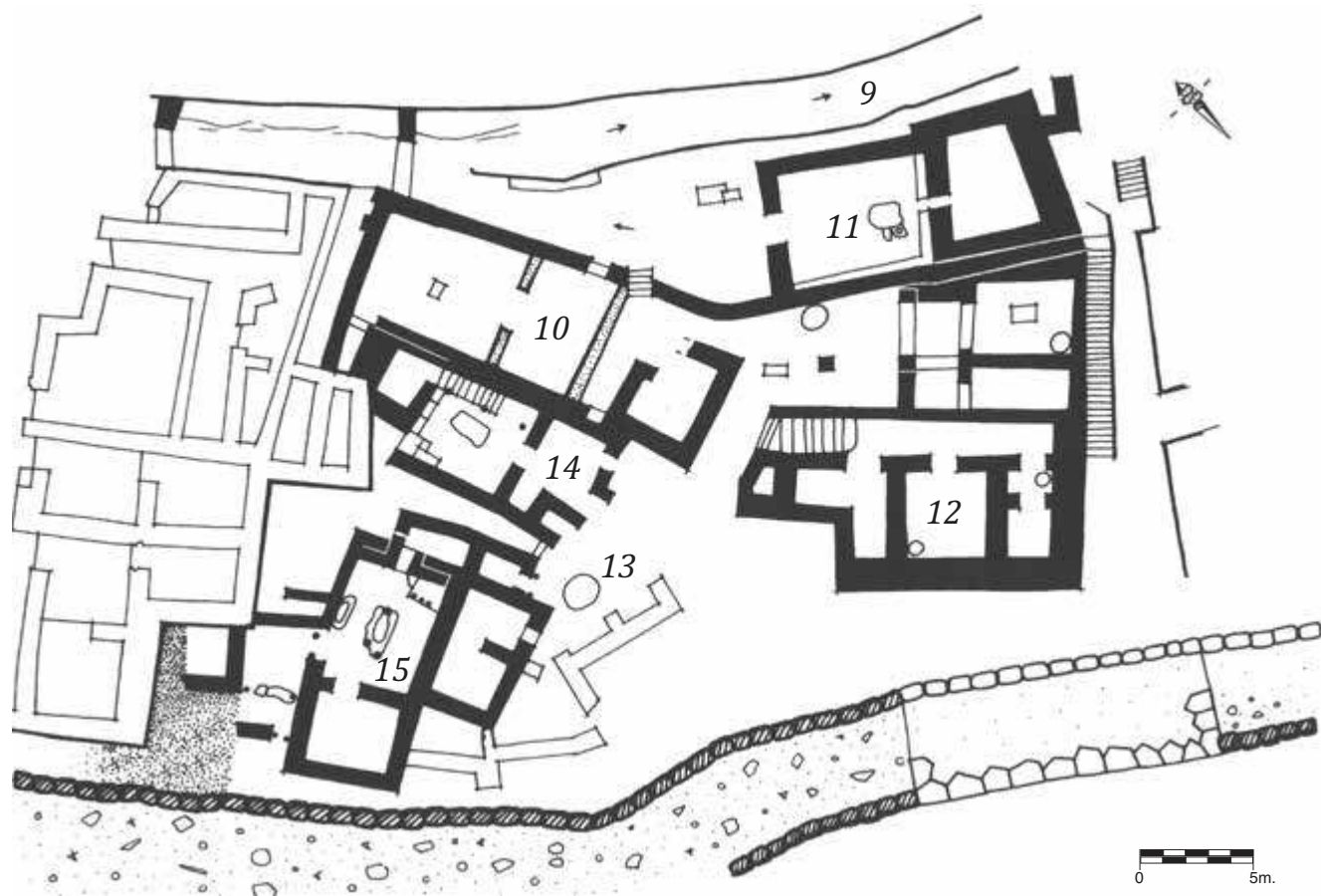
Φορητή εστία με οπές.
Νοτιοδυτική συνοικία, κτήριο Γ.
ΥΕ ΙΙΙΒ2-ΙΙΙΓ πρώιμη
(1250-1150 π.Χ.). ΜΜ 199.

Το Θρησκευτικό Κέντρο

Το Θρησκευτικό Κέντρο της ακρόπολης των Μυκηνών, ένα σύμπλεγμα ναών, ιερών και προσαρτημάτων, ιδρύθηκε στη νοτιοδυτική πλαγιά της ακρόπολης, στο μέσο της κατοικημένης περιοχής και σε χαμηλότερο επίπεδο από το ανάκτορο. Τα κτήρια που το συναποτελούν, κτίστηκαν στο διάστημα από το τέλος του 14ου έως τα μέσα του 13ου αι. π.Χ., μερικά μάλιστα πρέπει να προϋπήρχαν του οχυρωματικού περιβόλου. Η κύρια πρόσβαση στα ιερά γινόταν μέσω της πομπικής οδού που οδηγούσε στο μεγάλο κλιμακοστάσιο και στο ανάκτορο. Στο χώρο όμως μπορούσε να μπει κανείς και από την περιοχή της νότιας οικίας αλλά και από την αυλή στα δυτικά. Η πρόσβαση στο Θρησκευτικό Κέντρο από την πομπική οδό γινόταν μέσω μιας μνημειακής εισόδου που οδηγούσε σε αυλή με βωμό, την οποία πλαισιώναν δύο κτήρια, το λεγόμενο Μέγαρο στα δυτικά και το Ιερό Γ στα ανατολικά. Το Μέγαρο αποτελείται από δύο χώρους, από τους οποίους ο εσωτερικός διαθέτει εστία. Τα Ιερά Γ είναι επίσης δίχωρο με λίθο για τις θυσίες και πεταλόσχημη εστία στο πρώτο και έναν τυφλό δεύτερο χώρο που έχει θεωρηθεί ως το άδυτο του Ιερού. Ακολουθεί σε χαμηλότερο επίπεδο η λεγόμενη «Οικία Τσουντα», ένα διώροφο κτήριο που ίσως χρησίμευε ως κατοικία των ιερέων. Δίπλα της βρίσκεται η κεντρική αυλή του συγκροτήματος του Θρησκευτικού Κέντρου με έναν λιθόκτιστο κυκλικό βωμό. Σ' αυτήν είχαν την πρόσοψή τους τα δύο σημαντικότερα κτήρια του συγκροτήματος, ο Ναός και το Δωμάτιο με την τοιχογραφία.

Η περιοχή του Θρησκευτικού Κέντρου κατά την E. French, Mycenae, Agamemnon's Capital.

9. Η «πομπική οδός». 10. Το «Μέγαρον». 11. Το «Ιερό Γάμμα». 12. Η «Οικία Τσουντα». 13. Η κεντρική αυλή. 14. Ο «Ναός». 15. Το «Δωμάτιο με την τοιχογραφία».

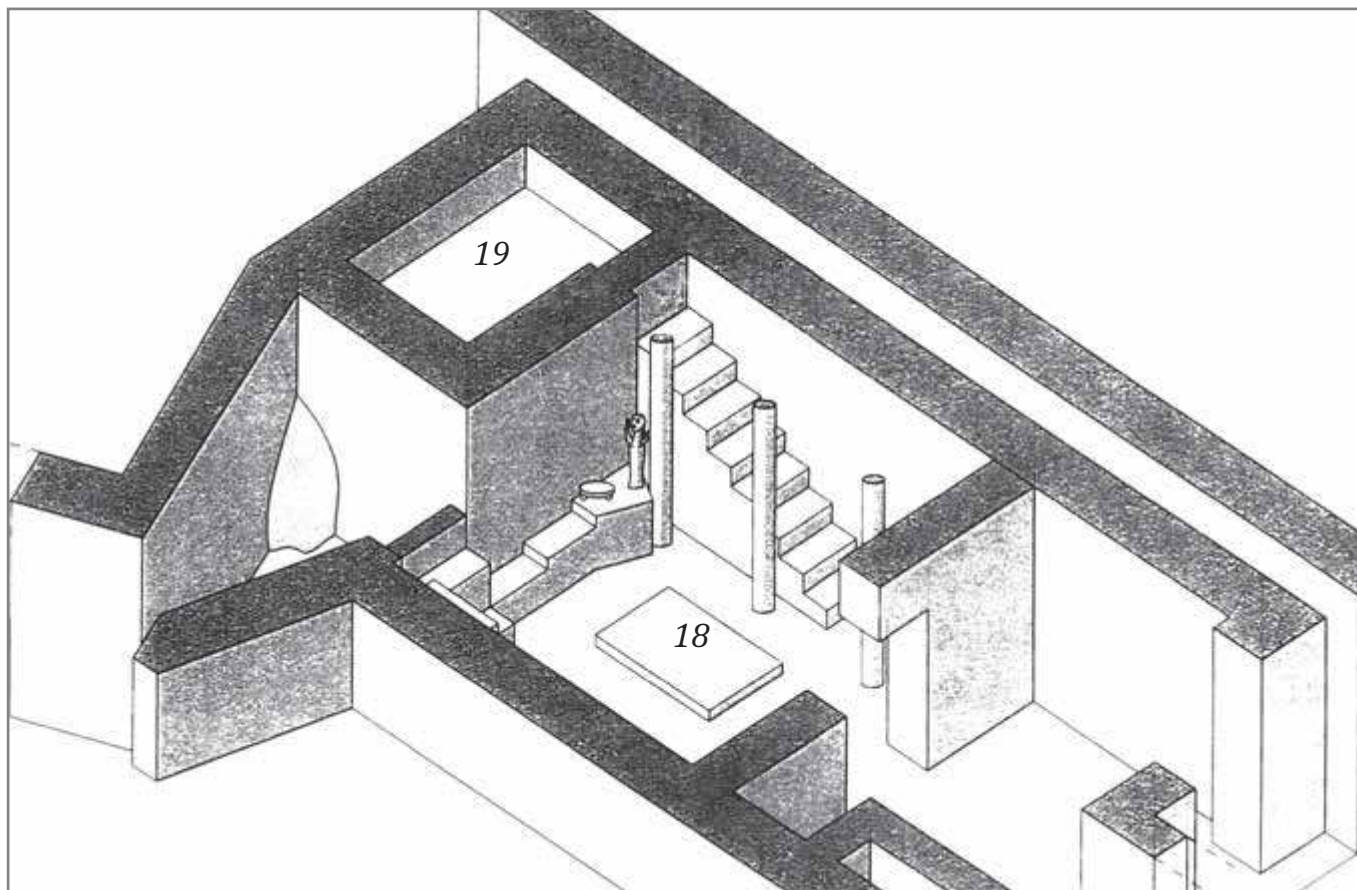

Ο Ναός ή Κτήριο των Ειδώλων

Ο Ναός αποτελεί ένα από τα πλέον ενδιαφέροντα κτήρια του Θρησκευτικού Κέντρου, κυρίως χάρη στα σημαντικά και πολυάριθμα ευρήματά του, μεταξύ των οποίων πρωτεύουσα θέση κατέχουν τα ανθρωπόμορφα είδωλα. Το κύριο δωμάτιο (18) περιλαμβάνει μια κεντρική εστία και σειρά από βαθμιδωτά έδρανα κατά μήκος του βόρειου τοίχου του. Ένα από τα είδωλα βρέθηκε σχεδόν ακέραιο στην αρχική του θέση, στο ανατολικό έδρανο, μαζί με μια φορητή πήλινη εστία. Μια κλίμακα προσαρτημένη στον ανατολικό τοίχο του δωματίου οδηγούσε σε ένα υπερυψωμένο δωμάτιο (19), στο οποίο είχαν αποθηκευτεί θραυσμένα πολυάριθμα αντικείμενα που σχετίζονται με λατρευτικές τελετουργίες. Τα είδωλα με ανθρωπίνα χαρακτηριστικά, φίδια, φορητές εστίες, αγγεία, καθώς και ένας θησαυρός πολύτιμων αντικειμένων, σφραγίστηκαν στο δωμάτιο αυτό, αλλά και σε μια κόγχη στη βορειοδυτική γωνία του κτηρίου, μετά από μια καταστροφή στα τέλη του 13ου αιώνα π.Χ.

Αναπαράσταση του «Ναού». Αξονομετρικό σχέδιο κατά την E. French, Mycenae, Agamemnon's Capital.

Τα είδωλα

Τα τροχήλατα ανθρωπόμορφα είδωλα είναι βαμμένα ολόκληρα, με εξαίρεση ορισμένα σημεία του προσώπου. Τα έντονα μάτια, οι κακόσχημες μύτες, τα μεγάλα αυτιά αλλά και οι χειρονομίες τούς προσδίδουν ιδιαίτερα τρομακτική όψη. Με εξαίρεση ορισμένα, στα οποία έχουν αποδοθεί τα στήθη ή έχουν ωραία βοστρυχωτή κόμμωση, τα περισσότερα δεν φέρουν διακριτικά του φύλου τους. Οι οπές στην περιοχή του άνω κορμού τους ίσως χρησίμευαν για την προσαρμογή αληθινών κοσμημάτων, ενώ οι διαφορετικές χειρονομίες μπορεί να υποδηλώνουν ότι κρατούσαν αντικείμενα που ίσως συμβόλιζαν την ιδιότητά τους. Εντυπωσιακά είναι και τα ομοιώματα των φιδιών που αποδίδονται κουλουριασμένα και με σηκωμένα τα κεφάλια, σαν να είναι έτοιμα να γευτούν τις προσφορές των πιστών.

Παρότι η μυκηναϊκή ειδωλοπλαστική έχει να επιδείξει τεράστια παραγωγή πήλινων ομοιωμάτων ανθρώπων και ζώων (ειδώλια), το σύνολο του Θρησκευτικού Κέντρου είναι μοναδικό και δεν έχει ακριβή παράλληλα στη μυκηναϊκή τέχνη. Τα αποκρουστικά είδωλα έχουν ερμηνευτεί ως απεικονίσεις θεοτήτων θηλυκού και αρσενικού γένους, ως «αποτρόπαια», ομοιώματα δηλαδή για τον εξορκισμό κακών δυνάμεων, ως απεικονίσεις λατρευόμενων προγόνων ή και πιστών που επιδίδονται σε λατρευτικές τελετουργίες. Ωστόσο, ό,τι κι αν απεικόνιζαν τα είδωλα, πρέπει να δεχτούμε πως χρησιμοποιήθηκαν σε κάποιες από τις τελετές που οργάνωνε το ιερατείο. Η μοναδικότητά τους, η συνειδητή επιλογή της τρομακτικής τους όψης, αλλά και το γεγονός ότι ήταν εσωτερικώς κενά, καθιστούν ελκυστική την υπόθεση ότι θα τα περιέφεραν σε κάποιες πομπές στηριγμένα σε κοντάρια. Αν μάλιστα οι τελετές αυτές διαδραματίζονταν τη νύχτα, με το φως των δαυλών, η περιφορά τους θα ήταν ιδιαίτερα υποβλητική.

Ανθρωπόμορφο αγγείο. «Ναός», δωμάτιο 18, κόγχη. ΥΕ ΙΙΒ2 (1250-1180 π.Χ.). ΜΜ 307.

Ομοίωμα φιδιού. «Ναός», δωμάτιο 19.
ΥΕ ΙΙΒ2 (1250-1180 π.Χ.). ΜΜ 283.

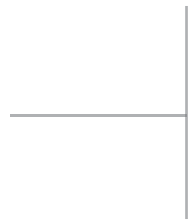
Ομοίωμα φιδιού. «Ναός», δωμάτιο 19. ΥΕ ΙΙΒ2 (1250-1180 π.Χ.). ΜΜ 285.

Ομοίωμα φιδιού. «Ναός», δωμάτιο 18, κόγχη. ΥΕ ΙΙΒ2
(1250-1180 π.Χ.). ΜΜ 284.

Πύραυνο. «Ναός», δωμάτιο 19. ΥΕ ΙΙΒ2 (1250-1180 π.Χ.). ΜΜ 297.

Ανθρωπόμορφο είδωλο. «Ναός», δωμάτιο 19. ΥΕ ΙΙΒ2 (1250-1180 π.Χ.). ΜΜ 286.

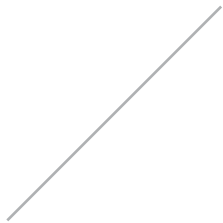
*Ανθρωπόμορφο είδωλο. «Ναός», δωμάτιο 19. ΥΕ ΙΙΒ2
(1250-1180 π.Χ.). ΜΜ 290.*

*Ανθρωπόμορφο είδωλο.
«Ναός», δωμάτιο 19. ΥΕ ΙΙΒ2
(1250-1180 π.Χ.). ΜΜ 292.*

*Ανθρωπόμορφο είδωλο.
«Ναός», δωμάτιο 19. ΥΕ ΙΙΒ2
(1250-1180 π.Χ.). ΜΜ 289.*

*Ανθρωπόμορφο είδωλο. «Ναός», δωμάτιο 19.
ΥΕ ΙΙΒ2 (1250-1180 π.Χ.). ΜΜ 296.*

*Ανθρωπόμορφο είδωλο που κρατά
αντικείμενο που έχει ερμηνευθεί ως
διπλός πέλεκυς. «Ναός», Δωμάτιο 19.
ΥΕ ΙΙΒ2 (1250-1180 π.Χ.). ΜΜ 295.*

*Ανθρωπόμορφο είδωλο. «Ναός», δωμάτιο 18,
κόγχη. ΥΕ ΙΙΒ2 (1250-1180 π.Χ.). ΜΜ 287.*

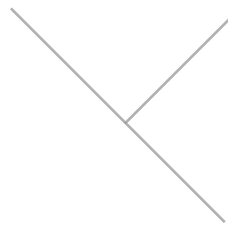

*Ανθρωπόμορφο είδωλο και πήλινη τριποδική
τράπεζα προσφορών. «Ναός», δωμάτιο 18.
ΥΕ ΙΙΙΒ2 (1250-1180 π.Χ.). ΜΜ 288, 308.*

*Ανθρωπόμορφο είδωλο. «Ναός», δωμάτιο 19.
ΥΕ ΙΙΒ2 (1250-1180 π.Χ.). ΜΜ 291.*

Το κτήριο του Δωματίου με την τοιχογραφία

Ακόμη χαμηλότερα προς το τείχος υπήρχε ένα επιπλέον κτήριο, το κεντρικό δωμάτιο του οποίου το κοσμούσε μια τοιχογραφία. Η κεντρική εστία, η τοιχογραφία και ο βωμός, καθώς και τα υπόλοιπα πολύτιμα ευρήματα το καθιστούν μια από τις σημαντικότερες ανακαλύψεις στις Μυκήνες. Ένας μικρός αποθηκευτικός χώρος πίσω από τον τοίχο με την τοιχογραφία περιείχε μεγάλο αριθμό αγγείων, θραύσματα ελεφαντοστέινων αντικειμένων και κοσμήματα. Ένα μεμονωμένο γυναικείο ειδώλιο με ανυψωμένα χέρια που είχε τοποθετηθεί σε χαμηλό έδρανο, σε σημείο αθέατο από την πόρτα, πρέπει να είχε χρησιμοποιηθεί ως λατρευτικό αντικείμενο.

Τα κτίσματα του Θρησκευτικού Κέντρου υπέστησαν σοβαρές ζημιές στο τέλος του 13ου αι. π.Χ. (ΥΕ ΙΙΒ2) από έναν ισχυρό σεισμό, επισκευάστηκαν όμως και χρησιμοποιήθηκαν ξανά σε μικρότερη κλίμακα. Λίγο αργότερα καταστράφηκαν από τοπική πυρκαγιά και εγκαταλείφθηκαν. Τον 12ο αι. π.Χ. (ΥΕ ΙΙΓ), κατά τη διάρκεια της βαθμιαίας παρακμής της ακρόπολης, η περιοχή κατελήφθη από κατοικίες που χρησιμοποιήθηκαν έως το τέλος της μυκηναϊκής εποχής.

Η τοιχογραφία

Πρόκειται για το μεγαλύτερο κομμάτι μυκηναϊκής τοιχογραφίας που βρέθηκε ακέραιο στην αρχική θέση του. Παρότι η ποιότητά του είναι ικανοποιητική, υπάρχουν δείγματα σπουδής στη ζωγραφική. Ίσως επρόκειτο να αποτελέσει μέρος μιας μεγαλύτερης σύνθεσης που δεν ολοκληρώθηκε ποτέ. Η τοιχογραφία και ο βωμός πρέπει να θεωρηθούν ως μια ενότητα με αρχιτεκτονική διάταξη που παρουσιάζει τρεις γυναικείες μορφές σε δύο διαφορετικά επίπεδα. Στο ανώτερο επίπεδο, την αριστερή πλευρά την καταλαμβάνει το πλαίσιο μιας θύρας που κοσμούν ρόδακες, ενώ στα δεξιά μια γυναικεία μορφή με μανδύα που κρατά ξίφος αντικρίζει μια άλλη που κρατά ραβδί. Ανάμεσά τους έχουν σχεδιαστεί να αιωρούνται δύο ανδρικές γυμνές μικρογραφικές μορφές. Όλες οι μορφές έχουν ενταχθεί στο πλαίσιο ενός δωματίου με δάπεδο από πλακάκια ή τούβλα και δύο σπειροειδείς κίονες που στηρίζουν την οροφή. Στο κατώτερο επίπεδο παριστάνεται ένα δωμάτιο με δύο κίονες, μεταξύ των οποίων στέκεται μια γυναικεία μορφή που κρατά στα υψωμένα χέρια της δεμάτια αραβοσίτου. Η κίτρινη ουρά και τα μπροστινά πόδια είναι ό,τι απέμεινε από ένα λιοντάρι που τη συνόδευε. Στα δεξιά προβάλλεται ένας βωμός που πιθανόν ήταν αρχικά ολόκληρος επιχρισμένος και διακοσμημένος. Τα «κέρατα» και τα άκρα δοκών που κοσμούν την πλευρά υποδηλώνουν ότι πρόκειται για αναπαράσταση του εξωτερικού ενός κτηρίου. Τα ενδύματα όλων των γυναικείων μορφών είναι του μινωικού και μυκηναϊκού τύπου.

ΣΕΛ 186-191: Η τοιχογραφία. Δωμάτιο με την τοιχογραφία. ΥΕ ΙΙΒ2 (1250-1180 π.Χ.), ΜΜ 385.

ΣΕΛ. 187: Άποψη της τοιχογραφίας κατενώπιον.

ΣΕΛ. 188-189: Λεπτομέρεια: Η «Σιτοπότνια», η θεά που προστατεύει τη σοδειά και εγγνύται την ευφορία της γης.

ΣΕΛ. 189: Λεπτομέρεια από τη διακόσμηση του βωμού. Κέρατα καθοσίωσης και δοκοί από την οροφή της στέγης.

Αποκατάσταση της τοιχογραφίας, του βωμού και των αντικειμένων που βρέθηκαν μέσα στο Δωμάτιο στο Αρχαιολογικό Μουσείο Μυκηνών. ΣΕΛ. 190: Οι ανδρικές αιωρούμενες μορφές.

Λεπτομέρεια από τη διακόσμηση του βωμού. Κέρατα καθοσίωσης και δοκοί από την οροφή της στέγης.

Τριποδική μαγειρική χύτρα. Δωμάτιο με την τοιχογραφία.
ΥΕ ΙΙΒ2 (1250-1180 π.Χ.). ΜΜ 377.

Αμφορέας με σημείο Γραμμικής Β γραφής. Δωμάτιο με
την τοιχογραφία. ΥΕ ΙΙΒ2 (1250-1180 π.Χ.). ΜΜ 384.

Υψίπους σκύφος. Δωμάτιο με την τοιχογραφία.
ΥΕ ΙΙΒ2 (1250-1180 π.Χ.). ΜΜ 330.

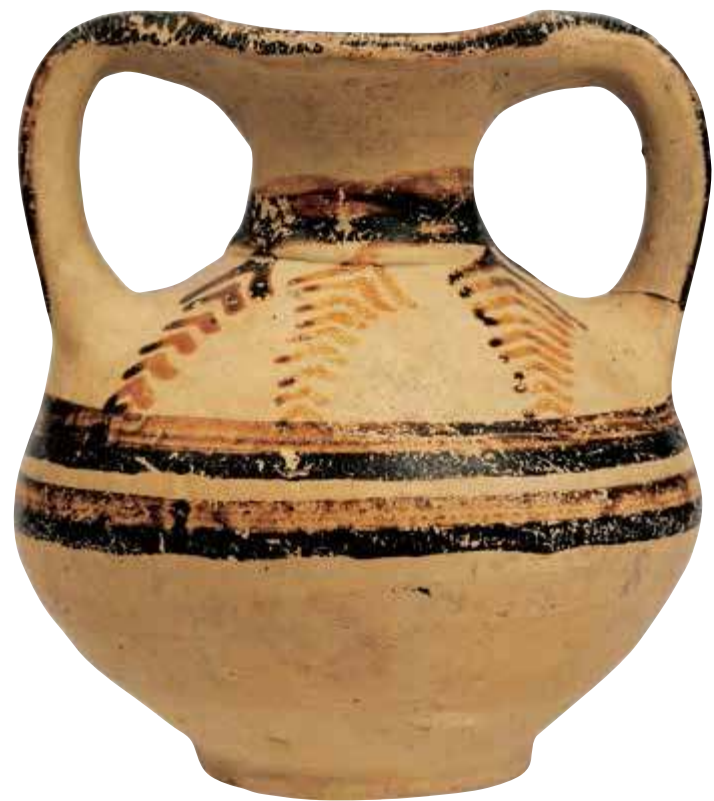

Αμφορέας. Δωμάτιο με την τοιχογραφία. ΥΕ ΙΙΒ2 (1250-1180 π.Χ.). ΜΜ 376.

Κύλικα. Δωμάτιο με την τοιχογραφία. ΥΕ ΙΙΒ2 (1250-1180 π.Χ.). ΜΜ 378.

Αρύταινα. Δωμάτιο με την τοιχογραφία. ΥΕ ΙΙΒ2 (1250-1180 π.Χ.). ΜΜ 333.

Μικκύλος αμφορέας. Δωμάτιο με την τοιχογραφία. ΥΕ ΙΙΒ2 (1250-1180 π.Χ.). ΜΜ 334.

Αμφορέας. Δωμάτιο με την τοιχογραφία. ΥΕ ΙΙΒ2 (1250-1180 π.Χ.). ΜΜ 383.

*Πρόχους. Δωμάτιο με την τοιχογραφία. ΥΕ ΙΙΒ2
(1250-1180 π.Χ.). ΜΜ 331.*

*Μικκύλη χειροποίητη υδρία. Δωμάτιο με την τοιχογραφία.
ΥΕ ΙΙΒ2 (1250-1180 π.Χ.). ΜΜ 374.*

*Αλάβαστρο. Δωμάτιο με την τοιχογραφία.
ΥΕ ΙΙΒ2 (1250-1180 π.Χ.). ΜΜ 332.*

Λίθινο αγγείο σε σχήμα «φωλιάς πουλιού». Δωμάτιο με την τοιχογραφία. ΥΕ ΙΙΒ2 (1250-1180 π.Χ.). ΜΜ 375.

*Κωνίσκοι από ναλόμαζα και σφονδύλια από στεατίτη. Συγκρότημα του Δωματίου με την τοιχογραφία, δωμάτιο 32.
ΥΕ ΙΙΙΒ2 (1250-1180 π.Χ.). ΜΜ 2305-2355.*

Το συγκρότημα της Νότιας Οικίας

Η Νότια Οικία, αμέσως βορειοδυτικά του Θρησκευτικού Κέντρου, οικοδομήθηκε πάνω σε τεχνητό άνδηρο με ισχυρά θεμέλια. Η ίδρυσή της ανάγεται στον 13ο αι. π.Χ. και μάλλον προϋπήρχε της δυτικής επέκτασης του οχυρωματικού περιβόλου. Η τοιχοδομία του ισογείου ήταν λιθόκτιστη με ξυλοδεσιές, ενώ οι τοίχοι των δύο επάνω ορόφων ήταν χτισμένοι με ωμές πλίνθες και παρόμοιες ξυλοδεσιές. Η είσοδος στο συγκρότημα βρισκόταν στα δυτικά, απέναντι από τον Ταφικό Κύκλο Α. Όπως και πολλά άλλα κτήρια της ευρύτερης περιοχής, η Νότια Οικία καταστράφηκε από φωτιά στο τέλος του 13ου αιώνα π.Χ., αφήνοντας πολύ λίγα ευρήματα που θα μπορούσαν να διευκρινίσουν τη χρήση του κτηρίου. Το πιο αξιόλογο ανάμεσά τους είναι ο εισηγμένος από τη Χαναάν αμφορέας, που καταδεικνύει την έκταση του μυκηναϊκού εμπορίου.

Μικύλη χειροποίητη κύλικα. Νότια Οικία, δωμάτιο 15. ΥΕ ΙΙΒ2 (1250-1180 π.Χ.). ΜΜ 355.

Αρύταινα. Νότια Οικία, δωμάτιο 15. ΥΕ ΙΙΒ2 (1250-1180 π.Χ.). ΜΜ 353.

Ασκός. Νότια Οικία, διάδρομος 6. ΥΕ ΙΙΒ2 (1250-1180 π.Χ.). ΜΜ 356.

*Χαναανίτικος αμφορέας. Νότια Οικία, δωμάτιο 1.
ΥΕ ΙΙΒ2 (1250-1180 π.Χ.). ΜΜ 362.*

Κύλικα. Νότια Οικία, δωμάτιο 15. ΥΕ ΙΙΒ2 (1250-1180 π.Χ.). ΜΜ 354.

Οι οικίες του Κρατήρα των Πολεμιστών και της Αναβάθρας

Τα δύο κτήρια μεταξύ του Ταφικού Κύκλου Α και της Νότιας Οικίας ιδρύθηκαν πιθανώς μετά την κατασκευή της επέκτασης του οχυρωματικού περιβόλου. Στα ερείπια του πρώτου βρέθηκε ο περίφημος κρατήρας με την παράσταση των πολεμιστών, που χρονολογείται στα μέσα του 12ου αι. π.Χ.

Το δεύτερο κτήριο διέθετε ένα μεγαρόσχημο δωμάτιο και τρία μικρότερα, που ίσως χρησίμευαν ως αποθήκες. Εδώ βρέθηκε η τοιχογραφία με την παράσταση των «Γυναικών στο παράθυρο», ενώ από την ευρύτερη περιοχή προέρχεται και η μοναδική γυναικεία κεφαλή από επιχρωματισμένο ασβεστόλιθο που έχει ερμηνευτεί ως απεικόνιση θεότητας ή σφίγγας. Και τα τρία αντικείμενα κοσμούν σήμερα το Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο.

Η Σιταποθήκη

Ένα ιδιόμορφο διώροφο κτήριο κατασκευάστηκε μετά τη δεύτερη οικοδομική φάση του τείχους (1250 π.Χ.). Στα δύο υπόγεια δωμάτιά του βρέθηκαν απανθρακωμένα κατάλοιπα σιτηρών (κριθάρι, σιτάρι και βίκος), σε αποθηκευτικά δοχεία τα οποία και έδωσαν το όνομά τους στο κτήριο, ερμηνεύοντας ταυτόχρονα και τη χρήση του. Σύμφωνα πάντως με άλλη εκδοχή αποτελούσε κατάλυμα της φρουράς. Η ονομασία αυτή χαρακτήρισε και την κατηγορία της «κεραμικής Σιταποθήκης» που προήλθε από το στρώμα καταστροφής του κτηρίου (ΥΕ ΙΙΙΓ μέση: 1150-1100 π.Χ.).

*Ψευδόστομος αμφορέας και σκύφος με διακόσμηση «Πυκνού Ρυθμού».
Σιταποθήκη, Ανατολικό υπόγειο. ΥΕ ΙΙΙΓ μέση (1150-1100 π.Χ.).
ΜΜ 12 και ΜΜ 22.*

Κρατήρας με παράσταση πολεμιστών. Οικία του Κρατήρα των Πολεμιστών. ΥΕ ΙΙΙΓ πρώτη (1180-1150 π.Χ.). Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο, Π 1426.

Κρατήρας με τη χαρακτηριστική διακόσμηση της «Κατηγορίας της Σιταποθήκης». Σιταποθήκη, πάνω από το Ανατολικό Υπόγειο. ΥΕ ΙΙΙΓ ύστερη (1100-1050 π.Χ.). ΜΜ 24.

Σκύφος. Πύλη Λεόντων, από την απόθεση κοντά στον τάφο με το λουτήρα. ΥΕ ΙΙΙΓ ύστερη (1100-1050 π.Χ.). ΜΜ 9.

ΚΤΗΡΙΑΚΑ ΣΥΓΚΡΟΤΗΜΑΤΑ ΕΞΩ ΑΠΟ ΤΗΝ ΑΚΡΟΠΟΛΗ

ΣΤΗ ΒΟΡΕΙΑ και στη βορειοδυτική κλιτύ, εξωτερικά της ακρόπολης των Μυκηνών, κτίστηκαν ευρύχωρα κτηριακά συγκροτήματα που στέγασαν μια σειρά λειτουργίες, πέρα από την καθαρά οικιστική χρήση τους. Όπως μαρτυρούν τα πλούσια ευρήματά τους, στα σπίτια αυτά στεγάστηκαν εργαστήρια για την κατεργασία εξωτικών υλικών, αποθηκευτικοί χώροι των βασικών ειδών εξαγωγής, όπως το κρασί, το λάδι και το μαλλί, καθώς και χώροι σχετιζόμενοι με τη διαχείριση προϊόντων και αγαθών. Η διακόσμηση με τοιχογραφίες, η ανεύρεση πινακίδων με Γραμμική Β γραφή, η μεγάλη αξία των αποθηκευόμενων προϊόντων αλλά και η δυνατότητα παραγωγής ειδών κύρους από εισηγμένες πρώτες ύλες μαρτυρούν την άμεση σχέση των ιδιοκτητών τους με το ανάκτορο. Είναι πολύ πιθανόν ότι τα εν λόγω συγκροτήματα αποτελούσαν παραρτήματα που λειτουργούσαν έξω από την ακρόπολη, τόσο λόγω έλλειψης ζωτικού χώρου στο εσωτερικό της οχύρωσης όσο και για να διευκολύνονται οι εμπορικές συναλλαγές που πραγματοποιούνταν για λογαριασμό του ανακτόρου.

Η Οικία στις Πλάκες

Στα βόρεια της ακρόπολης και δίπλα στο ρέμα της Κοκορέτσας κτίστηκε στο δεύτερο μισό του 13ου αιώνα (ΥΕ ΙΙΒ 2) μια οικία σε δύο άνδρα, με επιχρισμένα δάπεδα και τοίχους. Εξαιρετικό δείγμα μικρογραφικής τοιχογραφίας από την Οικία στις Πλάκες αποτελεί η παράσταση κρανοφόρων άοπλων ανδρών που προσφέρουν δώρα. Στα υπόγεια δωμάτια βρέθηκαν οι σκελετοί τριών ενηλίκων και ενός παιδιού, οι οποίοι καταπλακώθηκαν στη διάρκεια του σεισμού που κατέστρεψε το σπίτι στα τέλη του 13ου αιώνα π.Χ.

Οικίες στο χώρο του μουσείου

Στη βόρεια κλιτύ της ακρόπολης ιδρύθηκε ένα εκτεταμένο κτηριακό συγκρότημα, η Οικία του Τάφου των Τριπόδων, το οποίο ήταν σε χρήση από την ΥΕ ΙΙΒ έως και την ΥΕ ΙΙΙΓ πρώιμη περίοδο (1300-1150 π.Χ.). Στη συνέχεια ο χώρος χρησιμοποιήθηκε για ενταφιασμούς. Ένας από τους εφτά τάφους που ερευνήθηκαν ήταν πλούσια κτερισμένος και πιθανόν ανήκε σε έναν χαλκουργό που είχε ταφεί μαζί με το απόθεμα του εργαστηρίου του. Στα βορειοδυτικά της Οικίας του Τάφου των Τριπόδων εντοπίστηκε ένα κτήριο με εργαστηριακή χρήση που είχε την ίδια διάρκεια χρήσης με την Οικία των Τριπόδων.

Η Οικία του Οινεμπόρου και το κτήριο του Κυκλώπειου Αναλήμματος

Στο δεύτερο μισό του 14ου αιώνα (ΥΕ ΙΙΑ 2) οικοδομήθηκε στα βορειοδυτικά της ακρόπολης η Οικία του Οινεμπόρου. Έλαβε το όνομά της από τους πενήντα ψευδόστομους αμφορείς που βρέθηκαν εκεί και χρησιμοποιήθηκαν πιθανώς για την εξαγωγή κρασιού.

Πάνω στα ερείπιά της ιδρύθηκε στην πρώιμη ΥΕ ΙΙΒ περίοδο (αρχές του 13ου αι. π.Χ.) το Κτήριο του Κυκλώπειου Αναλήμματος, αποτελούμενο από το Βόρειο και το Νότιο Μέγαρο. Κτισμένα ως αναλήμματα, με ισχυρή τοιχοδομία κυκλώπειας μορφής, καταστράφηκαν από φωτιά πιθανόν στο τέλος της ίδιας περιόδου.

Η Οικία Πέτσα

Στα βορειοανατολικά της Οικίας του Οινεμπόρου ιδρύθηκε, στο δεύτερο μισό του 14ου αιώνα (ΥΕ ΙΙΑ 2), η Οικία Πέτσα, που πήρε το όνομά της από τον ανασκαφέα. Διέθετε δύο πτέρυγες, στη μία από τις οποίες υπήρχαν υπόγεια δωμάτια που χρησίμευαν ως αποθήκες. Εκεί βρέθηκαν περί τα πεντακόσια αχρησιμοποίητα αγγεία που φυλάσσονταν τακτοποιημένα κατά σχήματα σε ράφια. Εκτός από πολυάριθμα ειδώλια, βρέθηκε και τμήμα μιας πήλινης πινακίδας με Γραμμική Β γραφή, η οποία θεωρείται ως η αρχαιότερη στην ηπειρωτική Ελλάδα. Οι οικίες καταστράφηκαν από φωτιά στα τέλη του 14ου αιώνα.

Ειδώλιο ζώου, τάυρος. Οικία Πέτσα. ΥΕ ΙΙΑ2 (1350-1300 π.Χ.). ΜΜ 133.

Ειδώλιο ζώου, ελάφι. Οικία Πέτσα, δωμάτιο Γ. ΥΕ ΙΙΑ2 (1350-1300 π.Χ.). ΜΜ 132.

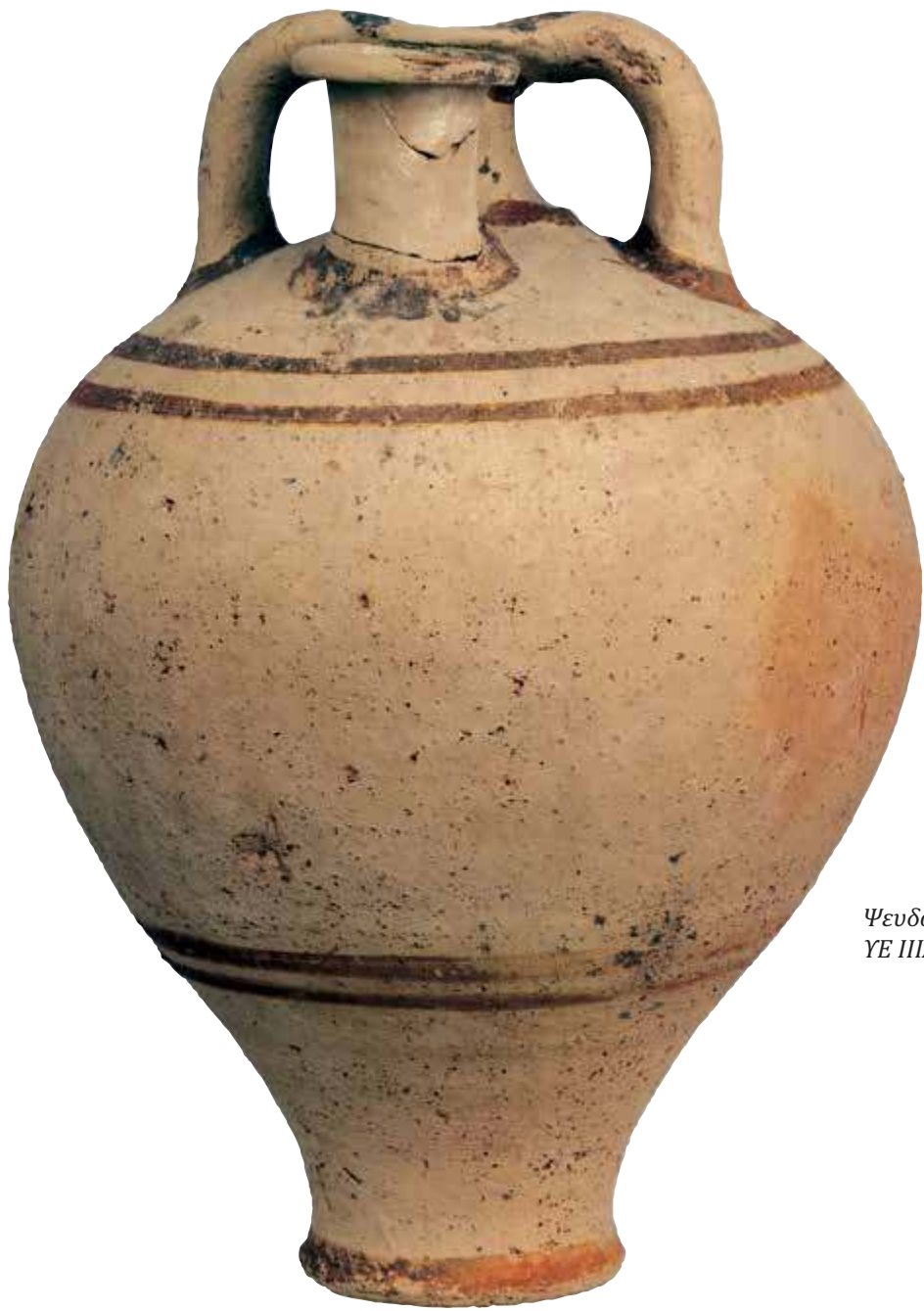

Απίοσμημοι πιθαμοφορείς. Οικία Πέτσα, δωμάτιο Α.
ΥΕ ΙΙΑ2 (1350-1300 π.Χ.). ΜΜ 124 και ΜΜ 125.

Ψευδόστομοι αμοφορείς. Οικία Πέτσα, δωμάτιο Α.
ΥΕ ΙΙΑ2 (1350-1300 π.Χ.). ΜΜ 130 και ΜΜ 131.

*Ψευδόστομος αμφορέας. Οικία του Οινεμπόρου.
ΥΕ ΙΙΑ2-ΙΙΒ1 (1350-1250 π.Χ.). ΜΜ 117.*

*Ψευδόστομος αμφορέας. Οικία του Οινεμπόρου. ΥΕ ΙΙΑ2-ΙΙΒ1
(1350-1250 π.Χ.). ΜΜ 116.*

Η Συνοικία του Λαδεμπόρου

Το κτηριακό συγκρότημα που αποτελείται από τέσσερις οικίες κτίστηκε στις αρχές του 13ου αι. π.Χ. (ΥΕ ΙΙΒ1), στην κλιτύ δυτικά της κεντρικής οδού προς την ακρόπολη. Λειτούργησε ως παράρτημα της κεντρικής διοίκησης του ανακτόρου και καταστράφηκε από φωτιά στα μέσα του 13ου αιώνα π.Χ.

Το αρχαιότερο κτήριο, η Δυτική Οικία, επόπτευε πιθανώς όλο το συγκρότημα και εκτός από την οικιστική της χρήση στέγαζε διοικητικές λειτουργίες, όπως μαρτυρούν οι πινακίδες της Γραμμικής Β που περιέχουν στοιχεία για τη σίτιση του προσωπικού.

Η Οικία των Ασπίδων, ένα ισόγειο κτήριο με μοναδικό περίγραμμα, πήρε το όνομά της από τα ελεφαντοστέινα ομοιώματα και τα ανάγλυφα πλακίδια με οκτώσχημες ασπίδες που βρέθηκαν εκεί. Χρησιμοποιήθηκε ως αποθήκη εξωτικών υλών, διαμετακομιστικό κέντρο και εργαστήριο επιπλοποιίας, όπως προκύπτει από τα πολλά λίθινα αγγεία, κατεργασμένα τμήματα ελεφαντόδοντου και αντικείμενα από φαγεντιανή.

Το ισόγειο της διώροφης Οικίας του Λαδεμπόρου με τη μνημειώδη πρόσοψη χρησιμοποιήθηκε για την αποθήκευση λαδιού και μαλλιού. Στον όροφο βρίσκονταν ιδιωτικά διαμερίσματα και το αρχείο των πινακίδων της Γραμμικής Β γραφής. Οι πολυάριθμοι ψευδόστομοι αμφορείς κρητικής προέλευσης βεβαιώνουν τις μεγάλης τάξεως συναλλαγές με τους Μινωίτες.

Η επίσης διώροφη Οικία των Σφιγγών είχε παρόμοια χρήση με την Οικία των Ασπίδων, ενώ στέγαζε παράλληλα και διοικητικές λειτουργίες, όπως βεβαιώνουν τα ενεπίγραφα σφραγίσματα και οι πινακίδες της Γραμμικής Β γραφής. Η ονομασία της οφείλεται στα ελεφάντινα πλακίδια με παραστάσεις σφιγγών.

*Κάλαθος με προχοή. Οικία του Λαδεμπόρου.
ΥΕ ΙΙΒ1 (1300-1250 π.Χ.). ΜΜ 179.*

*Λίθινο τριβείο και τριπήρας. Οικία Σφιγγών.
ΥΕ ΙΙΒ1 (1300-1250 π.Χ.). ΜΜ 156, 157.*

*Αμφορέας. Δυτική Οικία. ΥΕ ΙΙΒ1
(1300-1250 π.Χ.). ΜΜ 2356.*

*Ψευδόστομος αμφορέας. Οικία του Λαδεμπόρου. ΥΕ ΠΙΒ1
(1300-1250 π.Χ.). ΜΜ 853.*

*Ψευδόστομος αμφορέας. Οικία του Λαδεμπόρου. ΥΕ ΠΙΒ1
(1300-1250 π.Χ.). ΜΜ 852.*

*Ψευδόστομος αμφορέας. Οικία του
Λαδεμπόρου. ΥΕ ΠΙΒ1 (1300-1250 π.Χ.).
ΜΜ 178.*

Τα λίθινα αγγεία της Οικίας των Ασπίδων

Τα λίθινα αγγεία αποτελούν ένα από τα είδη πολυτελείας που χρησιμοποιούσε η άρχουσα τάξη των ανακτόρων, για να προβάλλει την ιδιαίτερη κοινωνική τάξη και το κύρος της. Η αρχική έμπνευση για τη χρήση λίθινων αγγείων οφείλεται στην Αίγυπτο. Τα πρώτα αιγυπτιακά λίθινα αγγεία έφτασαν στην Κρήτη τον 16ο και τον 15ο αιώνα π.Χ. Ήταν τα περίφημα αλάβαστρα, που πήραν το όνομά τους από το ομώνυμο υποκίτρινο πέτρωμα και στάλθηκαν κατά πάσα πιθανότητα ως δώρα από τους αιγύπτιους Φαραώ στους μινωίτες άρχοντες. Τα αντίστοιχα που βρέθηκαν στην ηπειρωτική Ελλάδα, στο Βαφειό και στο Ηραίο του Αργους, φαίνεται πως έφτασαν μέσω Κρήτης. Οι Μινωίτες ανέπτυξαν ιδιαίτερα την τέχνη της κατεργασίας της πέτρας, τη λιθογλυφία, και τόλμησαν να αντιγράψουν τα αιγυπτιακά σχήματα χρησιμοποιώντας εξίσου εντυπωσιακά ντόπια πετρώματα, όπως ο γάββος και το δολομιτικό μάρμαρο. Εξάλλου δεν είναι λίγες οι περιπτώσεις που οι τεχνίτες της μινωικής Κρήτης μετασκέυασαν αιγυπτιακά αγγεία σε σχήματα γνωστά στα μέρη τους που τους άρεσαν περισσότερο.

Από αυτούς τους έμπειρους καλλιτέχνες φαίνεται πως έμαθαν την τέχνη και οι μυκηναίοι λιθογλύπτες που ήταν εγκατεστημένοι στα ανακτορικά κέντρα και εκτελούσαν τις παραγγελίες των ηγεμόνων, δημιουργώντας εξαιρετικά έργα τέχνης. Χρησιμοποιώντας ντόπια πετρώματα, όπως ο οφίτης (σερπεντίνης), ο ασβεστόλιθος και ο αμυγδαλόλιθος (κροκαλοπαγής λίθος), μιμήθηκαν καθαρά αιγυπτιακά σκεύη, σαν αυτό που μοιάζει με φωλιά πουλιού, ή κατασκεύασαν σχήματα προσαρμοσμένα στο μυκηναϊκό θεματολόγιο. Η πανέμορφη συλλογή αυτών των αγγείων με τις γυαλιστερές επιφάνειες αποτελεί καθαρό δημιούργημα των καλλιτεχνών του ανακτόρου των Μυκηνών του 13ου αιώνα π.Χ. που αποδεικνύει τη δεξιοτεχνία των εξειδικευμένων καλλιτεχνών. Στην ευρύτερη αυτή επαγγελματική κατηγορία ανήκαν ασφαλώς και οι γλύπτες των μικροσκοπικών λίθινων σφραγίδων αλλά και οι κορυφαίοι του είδους που έφτιαξαν το μνημειώδες γλυπτό της Πύλης των Λεόντων, χαρίζοντας στον ευρωπαϊκό πολιτισμό το πρώτο του οικόσημο.

Λίθινο αγγείο σε σχήμα «φωλιάς πουλιού».
Οικία Ασπίδων, δυτικό δωμάτιο. ΥΕ ΙΙΙΒ1
(1300-1250 π.Χ.). ΜΜ 147.

*Λίθινο αγγείο με πώμα. Οικία Ασπίδων,
δυτικό δωμάτιο. ΥΕ ΙΙΒ1 (1300-1250 π.Χ.). ΜΜ 149.*

*Λίθινο αλάβαστρο με πώμα. Οικία Ασπίδων,
δυτικό δωμάτιο. ΥΕ ΙΙΒ1 (1300-1250 π.Χ.). ΜΜ 152.*

*Λίθινο αλάβαστρο με πώμα. Οικία Ασπίδων, δυτικό δωμάτιο.
ΥΕ ΙΙΒ1 (1300-1250 π.Χ.). ΜΜ 146.*

*Λίθινο αγγείο σε σχήμα «φωλιάς πουλιού».
Οικία Ασπίδων, δυτικό δωμάτιο.
ΥΕ ΙΙΒ1 (1300-1250 π.Χ.). ΜΜ 145.*

*Λίθινο αγγείο σε σχήμα «φωλιάς πουλιού».
Οικία Ασπίδων, δυτικό δωμάτιο. ΥΕ ΙΙΒ1
(1300-1250 π.Χ.). ΜΜ 148.*

Τα ελεφαντουργήματα

Το κεφάλι του πολεμιστή με το οδοντόφρακτο κράνος, τα ελεφάντινα πλακίδια με ανάγλυφες παραστάσεις οκτώσχημης ασπίδας, που χρησίμευσαν για την επένδυση πολυτελών ξύλινων επίπλων από την Οικία των Ασπίδων, καθώς και το πλακίδιο με την παράσταση των εραλδικών σφιγγών που έδωσε το όνομα στην Οικία των Σφιγγών, αποτελούν αψευδείς μαρτυρίες για την κατεργασία του εξωτικού υλικού από τεχνίτες υψηλής εξειδίκευσης που εργαζόνταν για λογαριασμό του ανακτόρου. Τα περίτεχνα ευρήματα από ελεφαντόδοντο μπορούν να συγκριθούν με άλλα σπουδαία έργα που είχαν λατρευτική χρήση, όπως το ομοίωμα λιονταριού και το ανδρικό θεικό πορτρέτο του Θρησκευτικού Κέντρου, το πλακίδιο της καθιστής σε βράχο θεάς από την ακρόπολη των Μυκηνών αλλά και η ολόγλυφη σφίγγα από την Ακρόπολη των Αθηνών. Οι ίδιοι καλλιτέχνες θα κατασκεύαζαν και τα ελεφάντινα εξαρτήματα καλλωπισμού για τις φιλάρεσκες Μυκηναίες: τα κομψά χτένια, τις λαβές για τους χάλκινους καθρέφτες καθώς και τις πυξίδες. Οι ελεφαντουργοί των Μυκηνών διδάχτηκαν την τέχνη από τους Μινωίτες, όπως βεβαιώνει η περίφημη ελεφάντινη τριάδα του 15ου αι. π.Χ. από την περιοχή του ανακτόρου, έργο σπουδαίου μινωίτη καλλιτέχνη. Προσάρμοσαν όμως σταδιακά το ρεπερτόριό τους σε καθαρά μυκηναϊκά σύμβολα, όπως οι ασπίδες ή τα οδοντόφρακτα κράνη, και όταν εγκαταστάθηκαν στην Κρήτη, συνόδευσαν τους ευγενείς που πέθαναν και τάφηκαν εκεί με αντίστοιχα έργα, όπως μαρτυρεί μια τέτοια κεφαλή που βρέθηκε στα Χανιά.

Το εργαστήριο ελεφαντουργίας των Μυκηνών μπορεί να συγκριθεί μόνο με το αντίστοιχο του βασιλείου των Θηβών και τα αριστουργήματά του, τη λαβή του σκήπτρου, τα πόδια του θρόνου και την πυξίδα των σφιγγών.

Οι οικίες του λόφου της Παναγίας

Στα βόρεια του «Θησαυρού του Ατρέως», στο λόφο της Παναγίας, κτίστηκε στις αρχές του 13ου αι. π.Χ. (ΥΕ ΙΙΒ1) ένα συγκρότημα τριών οικιών που αποτελούν τυπικό δείγμα των απλών σπιτιών της μυκηναϊκής εποχής. Εκατέρωθεν ενός διαδρόμου παρατάσσονται αφενός δωμάτια με τριμερή διάταξη και αφετέρου σειρά ομοιόμορφων αποθηκευτικών χώρων. Οι οικίες καταστράφηκαν από σεισμό που καταπλάκωσε κάτω από τα ερείπια μια γυναίκα μέσης ηλικίας. Οι οικίες ΙΙ και ΙΙΙ, σε αντίθεση με την οικία Ι, επισκευάστηκαν και χρησιμοποιήθηκαν για μικρό χρονικό διάστημα. Τελικά η οικία ΙΙ καταστράφηκε από πυρκαγιά, ενώ η ΙΙΙ συνέχισε να χρησιμοποιείται έως τα τέλη της ΥΕ ΙΙΒ2 (1200 π.Χ.). Εκτός από τα συνήθη πήλινα σκεύη βρέθηκαν εδώ ειδώλια ζώων και μικκύλα αγγεία, ένα γυναικείο ειδώλιο από ελεφαντοστό, καθώς και το εξαιρετικό πήλινο ομοίωμα μιας μπότας.

Ελεφάντινο πλακίδιο. Οικία Σφιγγών. 13ος αι. π.Χ. Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο, Π 7526. Ένα από τα αριστουργήματα του εργαστηρίου ελεφαντουργίας που λειτουργούσε στην Οικία των Σφιγγών απεικονίζει δύο εραλδικές σφίγγες που πατούν με τα μπροστινά τους πόδια πάνω σ' έναν κίονα και με τα πίσω σε κέρατα καθοσιώσεως. Η εργασία είναι άριστη, ενώ η εικονογραφία έχει ανατολικές επιρροές.

Ελεφάντινο πλακίδιο. Ακρόπολη των Μυκηνών. 15ος-14ος αι. π.Χ. Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο, Π 5897. Η γυμνόστηθη καθιστή γυναικεία μορφή με το μινωικό ένδυμα και το φανταχτερό περιδέραιο απεικονίζει πιθανόν μια θεότητα.

Ελεφαντοστέινα κρινόσχημα επιθήματα. Περιοχή
Θρησκευτικού Κέντρου. ΥΕ ΙΙΒ (1300-1180 π.Χ.). ΜΜ 222.

Ελεφαντοστέινο επίθημα με
μέλισσα. Νοτιοδυτική Συνοικία.
ΥΕ ΙΙΒ (1300-1180 π.Χ.). ΜΜ 2085.

Ελεφαντοστέινο γυναικείο ειδώλιο. Βόρεια κλιτύς,
κτήριο Μ. ΥΕ ΙΙΒ2 (1250-1180 π.Χ.). ΜΜ 1303.

Τμήμα ελεφαντοστέινου γυναικείου ειδωλίου. Λόφος
Παναγίας, οικία ΙΙ. ΥΕ ΙΙΒ1 (1300-1250 π.Χ.). ΜΜ 195.

Ελεφαντοστέινο ειδώλιο καθιστής ανδρικής μορφής. «Ναός», δωμάτιο 19, «Deposit in pot». ΥΕ ΙΙΒ2 (1250-1180 π.Χ.). ΜΜ 243.

Τα μικροσκοπικά αριστουργήματα της μυκηναϊκής ελεφαντουργίας βρέθηκαν μαζί με άλλα αντικείμενα από εξωτικά υλικά (ήλεκτρο, φαγεντιανή, ναλόμαζα, ορεία κρύσταλλο και στεατίτη) σε ένα μικρό αγγείο φυλαγμένο στο σφραγισμένο δωμάτιο 19 του «Ναού». Πρόκειται προφανώς για έναν «θησαυρό» αντικειμένων που χρησιμοποιήθηκαν στις λατρευτικές τελετουργίες του Θρησκευτικού Κέντρου.

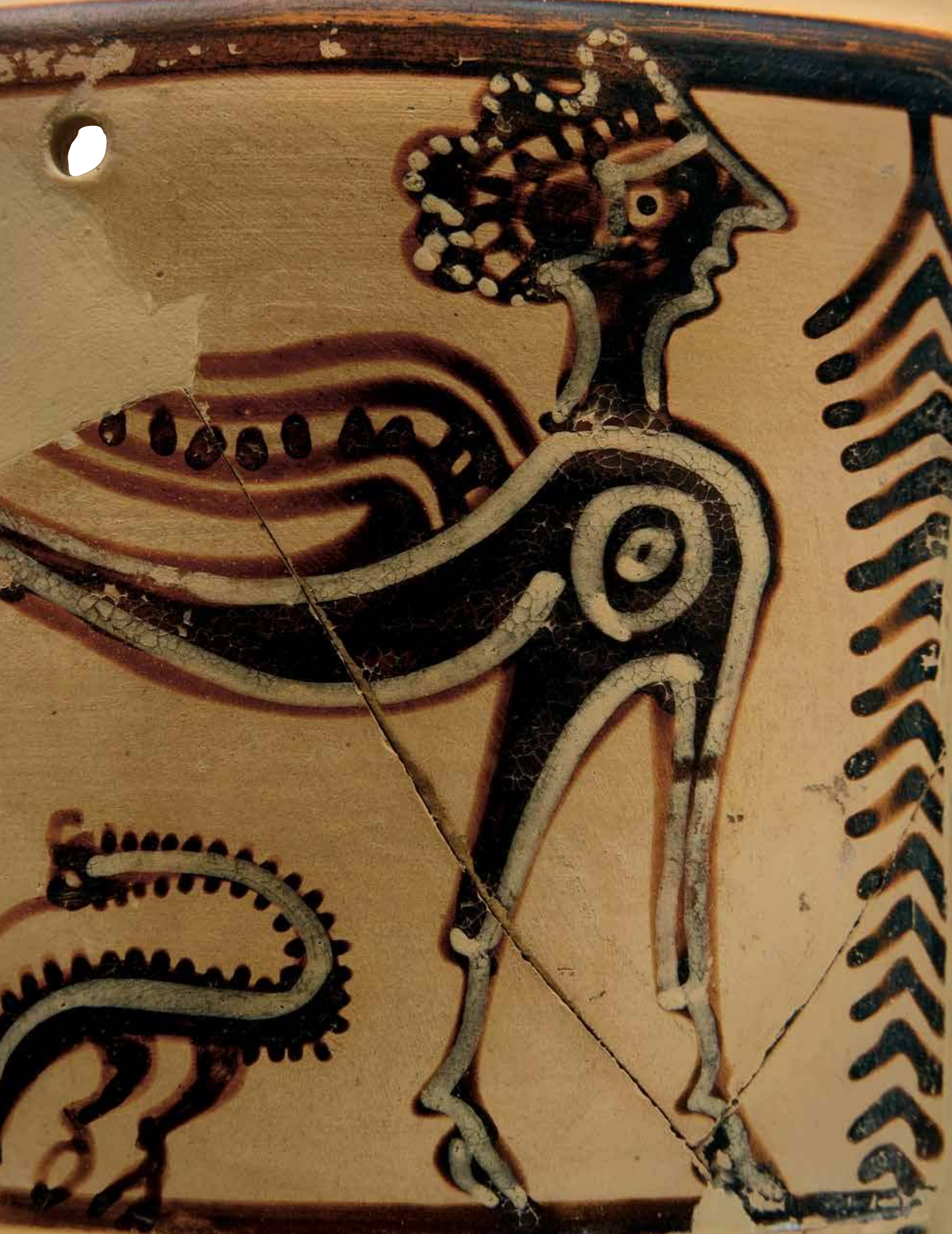

Ελεφαντοστέινο ομοίωμα χεριού. «Ναός», δωμάτιο 19, «Deposit in pot». ΥΕ ΙΙΒ2 (1250-1180 π.Χ.). ΜΜ 234.

Ελεφάντινο ολόγλυφο σύμπλεγμα, η λεγόμενη «ελεφάντινη τριάδα». Ακρόπολη των Μυκηνών, περιοχή του ανακτόρου. 15ος-14ος αι. π.Χ. Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο, Π 7711. Το ξεχωριστής σύλληψης και άριστης εκτέλεσης ελεφαντούργημα δεν έχει εφάμιλλο παράλληλο στη μυκηναϊκή τέχνη. Απεικονίζει δύο καθιστές γυναικείες μορφές και ένα παιδί που ακουμπά στα γόνατά τους. Οι γυμνόστηθες γυναίκες καλύπτονται μ' ένα προστατευτικό πέπλο και αγκαλιάζουν το παιδί. Η σκηνή ανήκει στη σφαίρα των θεϊκών απεικονίσεων, μια ίσως πρόδρομη εμφάνιση της τριάδας των ιστορικών χρόνων με τη Δήμητρα, την Κόρη και τον Ίακχο.

Η ΜΕΤΑΝΑΚΤΟΡΙΚΗ ΕΠΟΧΗ

Η ΜΥΚΗΝΑΪΚΗ ΚΟΙΝΩΝΙΑ των ανακτορικών χρόνων (14ος-13ος αι. π.Χ.) είχε μια ιεραρχημένη δομή, στην κορυφή της οποίας βρισκόταν ο ανώτατος άρχων, ο άναξ. Αυτός, με τη βοήθεια αξιωματούχων, ασκούσε στα όρια της επικράτειάς του τη θρησκευτική και κοσμική εξουσία με καταμερισμένες αρμοδιότητες. Μέσω ενός συγκεντρωτικού γραφειοκρατικού συστήματος, οι εξουσιοδοτημένοι υπάλληλοι του ανακτόρου ήλεγχαν και κατέγραφαν την παραγωγή και τη διακίνηση των προϊόντων με τη βοήθεια των πήλινων πινακίδων της Γραμμικής Β γραφής, των σφραγίδων και των πήλινων σφραγισμάτων.

Παράλληλα οι επαγγελματίες και οι έμποροι στήριζαν την άρχουσα τάξη, ενώ μόνιμα στρατιωτικά σώματα είχαν την ευθύνη της ασφάλειας των ομόσπονδων κρατών της μυκηναϊκής επικράτειας. Εκτός από τις ανώτερες κοινωνικές τάξεις, άτομα με εξηρημένη σχέση εργασίας, αλλά και δούλοι πρέπει να συνέβαλαν καθοριστικά στη δημιουργία των επιτευγμάτων του μυκηναϊκού πολιτισμού.

Η ισχύς των Μυκηναίων οφείλεται ωστόσο στην αξιοποίηση της παραγωγής μέσω του εμπορίου, που έφτασε στο απόγειό του κατά τον 14ο αι. π.Χ., όταν οι ηγεμόνες απέκτησαν εμπορικούς εταίρους σε όλες τις αγορές της ανατολικής Μεσογείου. Η έδρα τους, το συχνά οχυρωμένο ανακτορικό συγκρότημα, είχε μνημειώδη μορφή, κοσμούνταν από περίτεχνες τοιχογραφίες και αποτελούσε το χώρο άσκησης των διοικητικών και θρησκευτικών δραστηριοτήτων της άρχουσας τάξης. Η ιδιαίτερη κοινωνική θέση των ηγεμόνων εκφραζόταν κυρίως μέσα από αντικείμενα γοήτρου, που τα κατασκεύαζαν ειδικευμένοι τεχνίτες του ανακτόρου από εξωτικά και πολύτιμα υλικά. Τα ομηρικά έπη απηχούν τα ηρωικά ιδεώδη των Μυκηναίων που μαρτυρούνται από τα αρχαιολογικά ευρήματα. Το δίτροχο άρμα, τα αμυντικά και επιθετικά όπλα εκφράζουν το χαρακτήρα της τάξης των ηγεμόνων που ασχολούνται με το κυνήγι, τους αγώνες και τον πόλεμο.

Αυτό το υπερτροφικό σύστημα διοίκησης των ανακτορικών χρόνων, το οποίο λειτούργησε με μεγάλη επιτυχία και είχε εντυπωσιακά αποτελέσματα για δύο αιώνες περίπου, κατέρρευσε σταδιακά στη διάρκεια του 13ου αι. π.Χ. Η κατάρρευση προκλήθηκε από μια σειρά αλλαγών που διατάραξαν την ισορροπία του ανακτορικού κόσμου και οδήγησαν σε μια περίοδο με περιορισμένες οικονομικές δυνατότητες και σαφείς τάσεις αποδέσμευσης από την ανακτορική κηδεμονία.

Πυξίδα με παράσταση σφίγγας (λεπτομέρεια). Περιοχή Θρησκευτικού Κέντρου. ΥΕ III B2-III Γ πρώτη (1250-1150 π.Χ.). ΜΜ 1973.

Η εποχή «μετά τα ανάκτορα» έχει συνδεθεί με κλίμα ανασφάλειας και αναταραχές που υποκρύπτονται στις εικονογραφικές παραστάσεις με ανάλογο περιεχόμενο και απηχούν πιθανόν εχθροπραξίες μεταξύ των ηγεμόνων. Επίσης χαρακτηρίζεται από την εγκατάλειψη μεγάλου αριθμού οικισμών, ερήμωση της υπαίθρου και μαζικές μετακινήσεις προς τα νησιά του Ιονίου και του Αιγαίου, την Κρήτη, την Κύπρο και άλλες ασφαλείς περιοχές της ανατολικής Μεσογείου.

Εκτός από το γεγονός ότι μια νέα μορφή κεντρικής εξουσίας υποστηρίζει και κατευθύνει τις εξελίξεις τόσο στα πρώην ανακτορικά κέντρα που εξακολουθούν να κατοικούνται όσο και στα νέα κέντρα που αναδεικνύονται ως σημαίνοντα στη διάρκεια του 12ου αιώνα, ποικίλες αλλαγές σηματοδοτούν την έξοδο από τον ανακτορικό τρόπο ζωής και το συγκεντρωτικό σύστημα διακυβέρνησης. Μαζί με τη φυσιογνωμία του άνακτα εξαφανίζεται η γραφή, οι ανώτερες τέχνες και η οικοδομική δεινότητα παρακμάζουν, λατρευτικά στοιχεία και τελετουργίες καθώς και τα αντικείμενα κύρους των ηγεμόνων γίνονται όλο και πιο σπάνια, ενώ παρατηρούνται μείζονες αλλαγές στα ταφικά έθιμα.

Η Πύλος, το σπουδαίο ανοχύρωτο ανακτορικό κέντρο της Μεσσηνίας, καταστρέφεται περί τα τέλη του 13ου αι. π.Χ. Πιθανή αιτία κάποια πολεμική αντιπαράθεση, που ίσως σχετίζεται με ένα διαπιστωμένο κλίμα έντασης ανάμεσα στα μυκηναϊκά κράτη, τα οποία προσπαθούσαν να εξασφαλίσουν μερίδιο στις πλουτοπαραγωγικές πηγές που μειώνονταν διαρκώς. Παράλληλα εγκαταλείφθηκαν ομαδικά μικροί οικισμοί, χωρίς να υπάρξει συγκέντρωση των κατοίκων σε κάποιο σημαντικό κέντρο της ανακτορικής περιόδου ούτε δημιουργία ενός νέου κέντρου που θα αντικαθιστούσε την Πύλο. Την ίδια τύχη φαίνεται πως είχε και η πυκνοκατοικημένη Λακωνία, όπου κατά τον 12ο αι. π.Χ. μειώνονται αισθητά οι περιοχές που συνεχίζουν να κατοικούνται.

Αντίθετα, στην Αργολίδα, παρότι όλα τα μεγάλα ανακτορικά κέντρα υπέστησαν σημαντικές ζημιές, που αποδίδονται, αν και όχι πάντα με ασφάλεια, σε σεισμούς και συνακόλουθες πυρκαγιές, διαπιστώθηκε συνέχιση της κατοίκησης, έστω και με τελείως διαφορετική οργάνωση, καθώς και δείγματα ανασυγκρότησης.

Στις Μυκήνες μαρτυρούνται κατά τη διάρκεια του 12ου αι. π.Χ. μια σειρά από καταστροφές, οι οποίες στις περισσότερες περιπτώσεις οφείλονται σε πυρκαγιές που πιθανόν σχετίζονται με έντονη και επαναλαμβανόμενη κατά διαστήματα σεισμική δραστηριότητα. Η ακρόπολη αλλά και η ευρύτερη περιοχή έξω από τα τείχη συνεχίζει να κατοικείται, τίποτα όμως δεν θυμίζει πια την εικόνα των ανακτορικών χρόνων. Η ευρύτερη περιοχή του Θρησκευτικού Κέντρου καλύπτεται από τα ερείπια των καμένων και γκρεμισμένων κτηρίων αλλά επαναχρησιμοποιείται, μερικά νέα κτήρια ιδρύονται στην μεγάλη αυλή του Ανακτόρου και στην περιοχή της Οικίας των Κιώνων, ενώ συνεχίζει να χρησιμοποιείται και το στιβαρό κτήριο της Σιταποθήκης, το οποίο καταστρέφεται κατά την ΥΕ III Γ μέση περίοδο (1150-1100 π.Χ.).

Τα νεκροταφεία των θαλαμωτών τάφων συνεχίζουν να χρησιμοποιούνται, βεβαιώνοντας με τον αριθμό των ταφών –που συνοδεύονται τώρα από περισσότερα κεραμικά κτερίσματα– την ύπαρξη ενός αρκετά μεγάλου πληθυσμού στην περιοχή κατά τη μετανακτορική εποχή. Παράλληλα παρατηρούνται ορισμένες αλλαγές στα ταφικά έθιμα. Ο περίφημος «Κρατήρας των Πολεμιστών»

*Αμφορίσκος. Νεκροταφείο θαλαμωτών τάφων,
Καλκάνι, τάφος 515. ΥΕ ΙΙΙΓ πρώιμη (1180-1150 π.Χ.). ΜΜ 1029.*

*Ψευδόστομος αμφορέας. Νεκροταφείο θαλαμωτών
τάφων, Καλκάνι, τάφος 527. ΥΕ ΙΙΙΓ πρώιμη
(1180-1150 π.Χ.). ΜΜ 1074.*

που βρέθηκε στην επίχωση της ομώνυμης οικίας, αλλά και ένα περίτεχνα εικονογραφημένο αγγείο από την περιοχή του Θρησκευτικού Κέντρου έχουν θεωρηθεί ως σήματα μεμονωμένων τάφων που πιθανόν ανοίχτηκαν μέσα στην ισχυρή επίχωση των στρωμάτων καταστροφής ως προάγγελοι ενός τρόπου ενταφιασμού που θα καθιερωθεί κατά τους ιστορικούς χρόνους. Εξαιρετικά ενδιαφέρουσα είναι η ύπαρξη ενός τύμβου στην περιοχή Χάνια, 2,5 χιλιόμετρα ΝΔ της ακρόπολης των Μυκηνών, που μαρτυρεί για πρώτη φορά το έθιμο της καύσης στην Αργολίδα.

Η Τίρυνθα δέχτηκε μεγάλο τμήμα του πληθυσμού που εγκατέλειψε άλλα κατεστραμμένα κέντρα και εγκαταστάθηκε στο χώρο της Κάτω Πόλης. Τόσο στην Κάτω Ακρόπολη όσο και στην Κάτω Πόλη έξω από την οχύρωση η Τίρυνθα έχει να επιδείξει στον 12ο αι. μια συστηματική ανοικοδόμηση, γεγονός που την καθιστά ίσως τον μεγαλύτερης έκτασης οικισμό στον ελλαδικό χώρο αυτή την εποχή. Ειδικότερα, στο χώρο της Κάτω Ακρόπολης οικοδομικά συγκροτήματα χρησιμοποιήθηκαν ως κατοικίες αλλά και ως χώροι που λειτούργησαν σαν εργαστήρια, αποθήκες ή ιερά. Η οργάνωση του οικισμού της Κάτω Ακρόπολης παρουσιάζει έντονη διαφοροποίηση πριν και μετά τον μεγάλο σεισμό του τέλους του 13ου αι. π.Χ. Τη θέση των οργανωμένων κατά μήκος μονοπατιών πυκνοδομημένων συγκροτημάτων των ανακτορικών χρόνων, μερικά από τα οποία ήταν διώροφα, την καταλαμβάνουν τον 12ο αι. π.Χ. ισόγεια σπίτια χωρίς κανονική διάταξη που εμφανίζονται μεμονωμένα σε μεγάλους ανοιχτούς χώρους. Το μόνο που θυμίζει εδώ την παλιά αίγλη είναι ένα μεγαρόσχημο κτήριο (το δωμάτιο 110α), στο οποίο βρέθηκαν λατρευτικά αντικείμενα, ανάμεσά τους και εντυπωσιακά είδωλα.

Από την άλλη, η διεύρυνση του οικισμού έξω από τα τείχη σε συνδυασμό με την εγκατάλειψη μικρότερων θέσεων γύρω από την Τίρυνθα μπορεί να ερμηνευθεί ως κάποια διάθεση «συνοικισμού» στο άμεσο περιβάλλον της άλλοτε κραταιάς ακρόπολης.

Η Τίρυνθα είναι επίσης και η μοναδική θέση στην Ελλάδα όπου, μετά την καταστροφή του 1200 π.Χ., έγινε προσπάθεια να επισκευαστεί το μέγαρο του ανακτόρου. Στα ερείπιά του ιδρύθηκε τότε ένα επίμηκες κτήριο με τέτοιο τρόπο, ώστε να συμπεριλάβει το θρόνο και την εστία, κορυφαία σύμβολα της πρότερης ανακτορικής εξουσίας. Επίσης επισκευάστηκε και ο βωμός στην κεντρική αυλή του ανακτόρου. Είναι προφανές ότι οι ιθύνοντες της νέας τάξης πραγμάτων θέλησαν με τον τρόπο αυτό να νομιμοποιήσουν την ηγετική τους θέση, τονίζοντας την άμεση σχέση τους με τους ένδοξους προγόνους τους.

Η Τίρυνθα διατήρησε ή ανέκτησε τις επαφές της με τον έξω κόσμο αμέσως μετά την καταστροφή. Τα ευρήματα των ανασκαφών βεβαιώνουν σχέσεις και επαφές με την Ιταλική χερσόνησο, την Κρήτη, την Κύπρο και την Εγγύς Ανατολή.

Η Αρκαδία, η Αχαΐα και η Ηλεία, περιοχές χωρίς πρώην ανακτορικά κέντρα, παρουσιάζουν στη διάρκεια του 12ου αι. π.Χ. ιδιαίτερη ανάπτυξη τόσο στους οικισμούς (Αίγειρα, Τείχος Δυμαίων) όσο και στα πολυάριθμα νεκροταφεία θαλαμωτών τάφων που εντυπωσιάζουν με τις πλούσιες ταφές

«πολεμιστών». Μια νέα ηγετική τάξη βρίσκει στη συγκεκριμένη εποχή την ευκαιρία να επιδείξει με τον τρόπο αυτό τη φυσιογνωμία και την ισχύ της, η οποία στην προγενέστερη, ανακτορική εποχή παρέμενε στη σκιά των ηγεμονικών οίκων της Αργολίδας και της Μεσσηνίας.

Η κατάρρευση των μεγάλων ανακτορικών κέντρων, η συγκέντρωση πληθυσμού σε θέσεις μικρότερης εμβέλειας ή και η ίδρυση νέων οικισμών που θα αποκτήσουν στη διάρκεια του 12ου αιώνα ιδιαίτερη δυναμική, παρατηρούνται και σε περιοχές του μυκηναϊκού κόσμου εκτός Πελοποννήσου. Ενώ λοιπόν η Θήβα δεν ανακάμπτει ιδιαίτερα μετά την καταστροφή, αντίθετα το Λευκαντί στην Εύβοια, απαλλαγμένο από την εξάρτησή του από το μεγάλο ανακτορικό κέντρο, αναπτύσσει στην Ξερόπολη έναν οικιστικό πυρήνα με προσεκτικό σχεδιασμό και οργάνωση που θα το καταστήσει μια ιδιαίτερα σημαντική θέση με συνέχεια στους ιστορικούς χρόνους.

Εξάλλου, ορισμένες θέσεις από τα παράλια της Αττικής έως τα Δωδεκάνησα αφήνουν να διαφανεί ένας θαλασσινός δρόμος που συνδέει την ηπειρωτική Ελλάδα με την Κύπρο και την Εγγύς Ανατολή, και ενδεχομένως με την Αίγυπτο και τη Συρία. Τον ιδιαίτερο ρόλο που διαδραματίζουν αυτές οι περιοχές στον 12ο αιώνα π.Χ. τον επιβεβαιώνουν τα ευρήματα από το νεκροταφείο της Περατής, το φρουριακής μορφής κτίσμα στις Κουκουναριές της Πάρου, ο οικισμός και τα νεκροταφεία της Νάξου, καθώς και τα πλούσια νεκροταφεία των Δωδεκανήσων, στην Κω και τη Ρόδο.

Η κατάρρευση του μυκηναϊκού ανακτορικού συστήματος διακυβέρνησης και το τέλος αυτού του λαμπρού πολιτισμού της ελληνικής προϊστορίας έχει αποδοθεί κατά καιρούς σε διάφορα αίτια. Φυσικές καταστροφές ή αλλαγές στο κλίμα, κοινωνικές αναταραχές στη μυκηναϊκή επικράτεια, αλλά και επιδρομές ξένων φύλων που αναγνωρίζονται ως οι Δωριείς της ελληνικής γραπτής παράδοσης ή και οι «Λαοί της Θάλασσας» των αιγυπτιακών πηγών, η κατάρρευση της αυτοκρατορίας των Χετταίων στην Ανατολή και η συνακόλουθη απώλεια των εμπορικών εταίρων των Μυκηναίων φαίνεται πως κατέφεραν σωρευτικά πλήγματα στο υπερσυγκεντρωτικό σύστημα διοίκησης, που δεν κατόρθωσε να αντιμετωπίσει αποτελεσματικά την κρίση.

Η τελευταία αναλαμπή στα λιγοστά πρώην ένδοξα κέντρα και στους νέους οικισμούς οφείλεται κατά πάσα πιθανότητα στη δυναμική της τάξης των εμπόρων και ναυτικών. Απαλλαγμένοι από την κηδεμονία του άνακτος, διαμόρφωσαν σταδιακά μια νέα κοινωνική, πολιτική και οικονομική πραγματικότητα, η οποία οδήγησε στην ίδρυση της πόλης-κράτους στους ιστορικούς χρόνους. Αψευδής μάρτυρας αυτών των εξελίξεων είναι η σχεδόν αποκλειστική διασπορά των νέων κέντρων στα παράλια και η δημιουργία θαλασσινών δρόμων, κυρίως προς τη γνωστή από παλιά περιοχή προμήθειας πρώτων υλών στην Ανατολική Μεσόγειο.

Πυξίδα με παράσταση σφίγγας. Περιοχή Θρησκευτικού Κέντρου. ΥΕ ΙΙΒ2-ΙΙΙΓ πρώιμη (1250-1150 π.Χ.). ΜΜ 1973.
Οι σφίγγες ήταν φανταστικά όντα με έμπνευση από την Ανατολή που είχαν σώμα φτερωτού λιονταριού και κεφάλι γυναίκας. Η σφίγγα των Μυκηνών με το κομψό σώμα και τις λεπτομέρειες από επίθετο λευκό χρώμα αποτελεί ένα εξαιρετικό δείγμα του μυκηναϊκού εικονογραφικού ρυθμού, που βεβαιώνει πως ορισμένοι τουλάχιστον μύθοι των ιστορικών χρόνων είχαν ήδη δημιουργηθεί στη Μυκηναϊκή εποχή.

Ψευδόστομος αμφορέας με διακόσμηση πικνού ρυθμού. Νεκροταφείο θαλαμωτών τάφων, Καλκάνι, τάφος Γ. ΥΕ ΙΙΙΓ μέση (1150-1100 π.Χ.). ΜΜ 1076.

Κρατήρας με γωνίωση και διακόσμηση από λευκό επίθετο χρώμα. Περιοχή Θρησκευτικού Κέντρου.
ΥΕ ΙΙΙΓ μέση (1150-1100 π.Χ.). ΜΜ 1079.

Όστρακο κρατήρα με διακόσμηση πυκνού ρυθμού. Περιοχή Θρησκευτικού Κέντρου.
ΥΕ ΙΙΙΓ μέση (1150-1100 π.Χ.). ΜΜ 2241.

Όστρακα κρατήρα με εικονογραφική παράσταση. Απεικονίζονται άρμα και αναβάτες που συμμετέχουν μάλλον σε κνήγι παρά σε πόλεμο. Νοτιοδυτική Συνοικία. ΥΕ ΙΙΒ2-ΙΙΙΓ (1250-1050 π.Χ). ΜΜ 2257.

Όστρακο με εικονογραφική παράσταση πολεμιστών.
Επίχωση Schliemann. ΥΕ ΙΙΙΓ (1180-1050 π.Χ.). ΜΜ 1477.

Όστρακο με εικονογραφική παράσταση
ηνιόχου. Περιοχή ελληνιστικού πύργου.
ΥΕ ΙΙΙΓ (1180-1050 π.Χ.). ΜΜ 1480.

Όστρακο με εικονογραφική παράσταση
πυγμάχου. Περιοχή Θρησκευτικού
Κέντρου. ΥΕ ΙΙΑ2-ΙΙΙΒ (1350-1180 π.Χ.).
ΜΜ 2256.

ΟΙ ΙΣΤΟΡΙΚΟΙ ΧΡΟΝΟΙ

ΠΑΡΑ ΤΗ ΜΙΚΡΗ ΑΝΑΚΑΜΨΗ που παρουσιάστηκε στα μέσα του 12ου αι. φαίνεται πως το σύστημα που αντικατέστησε το μυκηναϊκό καθεστώς δεν ήταν ιδιαίτερα σταθερό. Στην περίοδο που ακολουθεί και σηματοδοτεί την έναρξη των Ιστορικών Χρόνων η κοινωνία θα προσπαθήσει με απλά μέσα να επιβιώσει, γεγονός που θα αποτυπωθεί και στα πενιχρά κατάλοιπα του υλικού πολιτισμού.

Κατά τους υπομυκηναϊκούς και πρωτογεωμετρικούς χρόνους (1050-900 π.Χ.) πρόχειρες οικίες κατασκευασμένες πάνω στην ογκώδη επίχωση που δημιουργήθηκε από τα ερείπια των μυκηναϊκών κτηρίων, μέσα και έξω από την ακρόπολη των Μυκηνών, πρέπει να φιλοξενούσαν τους λιγοστούς κατοίκους που είχαν απομείνει. Οι μεμονωμένοι τάφοι τους, που προορίζονταν για μία κάθε φορά ταφή, βρέθηκαν διάσπαρτοι μέσα και έξω από την ακρόπολη. Είναι φανερό ότι στους πρώιμους αυτούς χρόνους δεν υπήρχε κανενός είδους αστική οργάνωση. Οι άνθρωποι ζούσαν σε φτωχικές κατοικίες και έθαβαν τους νεκρούς κοντά στα σπίτια τους. Απλά γεωμετρικά σχέδια κοσμούν τα απέριττα αγγεία που συνοδεύουν τους νεκρούς τους στο αιώνιο ταξίδι. Μεταλλικές περόνες και πόρπες μαρτυρούν την αλλαγή από τα ραφτά πλουμιστά μυκηναϊκά ενδύματα στις κάπες των Δωριέων. Σπανιότερα τους νεκρούς συνοδεύουν όπλα.

Εξαίρεση αποτελεί ένας πλούσιος κτερισμένος τάφος που ανοίχτηκε μαζί με άλλους έξι στα ερείπια ενός κτηριακού συγκροτήματος στη βόρεια κλιτύ έξω από την ακρόπολη, στο χώρο του σημερινού μουσείου, το οποίο χρησιμοποιήθηκε από την ΥΕ ΙΙΒ έως και την ΥΕ ΙΙΙΓ πρώιμη περίοδο (1300-1150 π.Χ.). Ο Τάφος των Τριπόδων, ο οποίος πήρε το όνομά του από τους δύο χάλκινους τριποδικούς λέβητες που τον κάλυπταν ως σήματα, φιλοξενούσε την ταφή ενός τριαντάχρονου άνδρα. Είκοσι αχρησιμοποίητοι χάλκινοι διπλοί πελέκεις σχημάτιζαν δύο συμπαγείς στρώσεις μπροστά στα πόδια του νεκρού. Κοντά στο χέρι του είχε τοποθετηθεί ένα χάλκινο σφηνοειδές εργαλείο, σπάνιο στον αιγαιακό χώρο, του οποίου το πρότυπο πρέπει να αναζητηθεί στην κεντρική και βόρεια Ευρώπη. Ίσως εδώ είχε ταφεί στους πρώιμους ιστορικούς χρόνους κάποιος χαλκουργός μαζί με το απόθεμα του εργαστηρίου του.

Μια αντίστοιχης τάξεως μαρτυρία αποτελεί η ταφή σε έναν τεράστιο πίθο που βρέθηκε στα ερείπια του κτηρίου του Κυκλωπείου Αναλήμματος αρκετά κοντά στον Τάφο των Τριπόδων. Ο πίθος με την περίτεχνη επίθετη και εγχάρακτη διακόσμηση δεν έχει παράλληλα στην Αργολίδα. Περιείχε το

Θραύσμα αναγλύφου με κεφαλή γυναικείας μορφής. Ακρόπολη Μυκηνών, από την περιοχή του αρχαϊκού ναού. Τέλη του 7ου αι. π.Χ. Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο, 2869. Τα ανάγλυφο, ώριμης δαιδαλικής τεχνοτροπίας, έχει αποδοθεί στον γλυπτό διάκοσμο του ναού που ιδρύθηκε στην κορυφή της ακρόπολης και θεωρείται ότι απεικονίζει τη θεά Ήρα στη γαμήλια χειρονομία της αποκαλύψεως.

σκελετό ενός ενηλίκου και τρία αγγεία που χρονολογούνται σε διαφορετικές χρονολογικές περιόδους, από τον 14ο έως πιθανόν και τον 10ο αι. π.Χ.

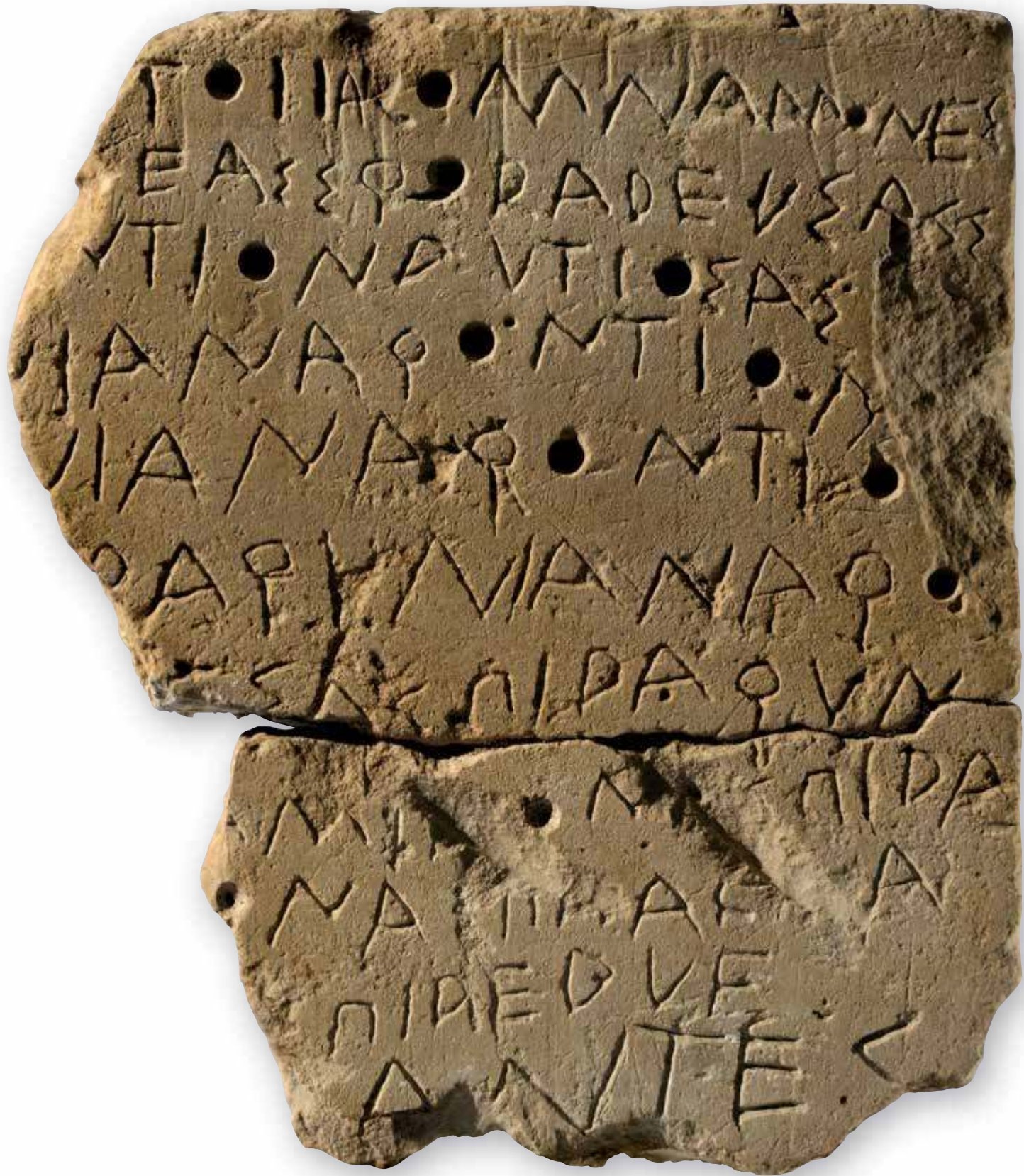
Η κατασκευή ενός πολυδάπανου ταφικού αγγείου, τα πλούσια κτερίσματα αλλά και η παρουσία κειμηλίων ανάμεσά τους διαφοροποιούν τους τάφους αυτούς από τους υπόλοιπους σύγχρονούς τους. Οι κάτοχοί τους φαίνεται πως μέσα στη δύσκολη εποχή που ζουν, μετά το ανακτορικό κλέος, επιθυμούν να εξάρουν τη διαφορετικότητά τους σε οικονομικό και κοινωνικό επίπεδο και να διεκδικήσουν δεσπόζουσα θέση στη νέα τάξη πραγμάτων, επικαλούμενοι και τη σχέση τους με τους ένδοξους προγόνους.

Από τους γεωμετρικούς χρόνους (900-700 π.Χ.) έχουν διασωθεί οικιστικά κατάλοιπα στην περιοχή του μυκηναϊκού μεγάρου, καθώς και μια αψιδωτή οικία στα ανατολικά της οικίας του Λαδεμπόρου. Οι τάφοι αυτής της εποχής εντοπίζονται πλέον μόνο εξωτερικά της ακρόπολης, κυρίως στη δυτική κλιτύ, αλλά συνεχίζουν να μη συγκροτούν οργανωμένο νεκροταφείο.

Περί τα τέλη του 8ου αιώνα π.Χ. μαρτυρούνται για πρώτη φορά λατρευτικές δραστηριότητες στην περιοχή ορισμένων μυκηναϊκών θολωτών και θαλαμωτών τάφων. Εξάλλου μικρά ιερά ιδρύονται πλάι στις οδικές αρτηρίες που οδηγούν στις Μυκήνες, ενώ κατά τους ύστερους γεωμετρικούς και τους πρώιμους αρχαϊκούς χρόνους (τέλη 8ου - αρχές 7ου αιώνα π.Χ.) τοποθετείται και η ίδρυση του ιερού του πολεμικού θεού Ενυάλιου, καθώς και του λεγόμενου Αγαμεμόνειου. Πιθανότατα στα τέλη του 8ου αι. π.Χ. αρχίζει και η λατρευτική δραστηριότητα στην περιοχή του μυκηναϊκού ανακτόρου, όπως μαρτυρούν αφιερώματα της εποχής που εντοπίστηκαν σε ένα άνδρηρο στο χώρο που αργότερα ιδρύθηκε ο αρχαϊκός ναός.

Κατά τους αρχαϊκούς χρόνους (700-500 π.Χ.), είναι πιθανόν να υπήρχε κάποιου είδους οικισμός, ο οποίος, παρότι δεν άφησε αρχιτεκτονικά κατάλοιπα, βεβαιώνεται από την ύπαρξη τάφων σε κομβικά σημεία που οδηγούν προς την ακρόπολη. Βεβαιώνεται επίσης από τη μαρτυρία δύο επιγραφών του 6ου και του 5ου αιώνα π.Χ., οι οποίες αναφέρονται σε ανώτερους κρατικούς υπαλλήλους εντεταλμένους για τη λατρεία του Περσέα που αναλαμβάνουν τις δίκες σε φιλονικίες ανάμεσα σε παιδιάς κατά τους αγώνες. Λέγεται ότι οι παιδιάς συμμετείχαν σ' αυτές τις τελετουργίες φορώντας μάσκες γοργονείων παρόμοιες με τις μάσκες από την Τίρυνθα που εκτίθενται στο Αρχαιολογικό Μουσείο Ναυπλίου.

Σε αντίθεση με τα πενιχρά οικιστικά λείψανα, σημαντικές είναι οι ενδείξεις για την άσκηση της λατρείας τόσο στην ακρόπολη όσο και στην ευρύτερη περιοχή. Εκτός από τη συνέχιση των λατρευτικών δρώμενων σε ορισμένους μυκηναϊκούς τάφους και τη λειτουργία των σημαντικών ιερών του Ενυάλιου και του Αγαμεμόνειου, ιδρύεται, περί το 620 π.Χ., στην κορυφή του λόφου της ακρόπολης ένας ναός δωρικού ρυθμού. Ο ναός ήταν πιθανότατα αφιερωμένος στην Ήρα, όπως υποδηλώνουν ένα ενεπίγραφο όστρακο των ελληνιστικών χρόνων, ένας όρος τεμένου εντοιχισμένος στην Περσεία Κρήνη αλλά και η ομηρική μαρτυρία που παρουσιάζει τις Μυκήνες ως έναν από τους προσφιλέστερους τόπους της θεάς (Ομήρου *Ίλις* Δ, 52). Από τον γλυπτό διάκοσμο του ναού διατηρήθηκαν οχτώ ανάγλυφα, ανάμεσα στα οποία μία γυναικεία προτομή με τη χαρακτηριστική για την εικονο-

Λίθινη επιγραφή. Αναφέρονται οι Ιερομνήμονες και όπλα ως αφιερώματα. Ιερό Εννάλιου (Άρη). 500-475 π.Χ. ΜΜ 1445.

γραφία της θεάς γαμήλια χειρονομία της αποκαλύψεως. Η προτομή βρίσκεται σήμερα στο Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο.

Τόσο οι γραπτές πηγές όσο και οι αρχαιολογικές μαρτυρίες βεβαιώνουν ότι στην αρχή των κλασικών χρόνων (5ος αι. π.Χ.) οι Μυκήνες διατηρούσαν την αυτονομία τους και εξακολουθούσαν να θυμούνται τα παλαιά τους κλέη, διεκδικώντας ηγετικό ρόλο στην επιστασία του Ηραίου του Άργους και των Νεμέων αγώνων. Στις αρχές του 5ου αιώνα π.Χ. χτίστηκε πάνω στα ερείπια της Δυτικής Οικίας, στην κάποτε περίφημη Συνοικία του Λαδεμπούρου, το ομώνυμο ιερό. Ανάμεσα στα αφιερώματα εντυπωσιάζουν τα πήλινα ομοιώματα που απεικονίζουν ζώα, μυθικά όντα και ανθρώπινες μορφές, με ξεχωριστά, κινούμενα μέλη. Οι Μυκηναίοι έλαβαν μέρος στους Περσικούς πολέμους στέλνοντας οπλίτες στη μάχη των Θερμοπυλών (480 π.Χ.) (Παυσανίας 2, 16, 5) και των Πλαταιών (479 π.Χ.) (Ηροδότου *Ίστορίαι* 9, 28). Σε ανάμνηση της συμμετοχής τους στον εθνικό αγώνα το όνομά τους χαραχτηκε στον χάλκινο τρίποδα, ο οποίος υποβάσταζε το τρόπαιο των νικητών που ανατέθηκε από τους Έλληνες στο μαντείο των Δελφών. Ίσως αυτός ήταν και ένας από τους λόγους που οδήγησαν τους Αργείους, οι οποίοι είχαν μηδίσει, να πολιορκήσουν και να καταλάβουν τις Μυκήνες το 468 π.Χ. Δεν τις κατέστρεψαν όμως, εκτός από ορισμένα καίρια στρατηγικά σημεία του οχυρωματικού περιβόλου της ακρόπολης. Όσοι από τους κατοίκους δεν κατάφεραν να διαφύγουν σε γειτονικά εδάφη ή άλλους τόπους, εξανδραποδίστηκαν. Από τα ευρήματα των αρχαϊκών και κλασικών χρόνων γίνεται φανερό πως οι Μυκήνες διατηρούσαν στενές σχέσεις με το μεγάλο εμπορικό κέντρο της εποχής, την Κόρινθο, αλλά και με την Αθήνα.

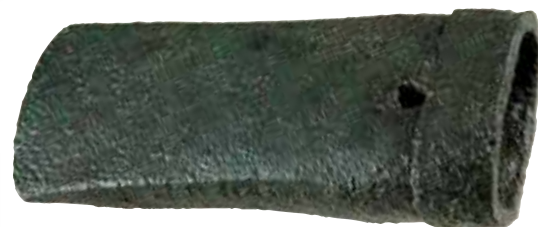
*Χάλκινος τριποδικός λέβητας. Τάφος των Τριπόδων.
Πρώιμοι ιστορικοί χρόνοι (τέλη 11ου αι. π.Χ.). MM 1446.*

Σύμφωνα με τις μαρτυρίες των γραπτών πηγών και των αρχαιολογικών ευρημάτων, οι Μυκήνες κατοικούνται ξανά την Ελληνιστική εποχή, τον πρώιμο 3ο αιώνα π.Χ., όταν το Άργος ιδρύει εδώ μια κόμη. Τμήματα του κυκλώπειου τείχους, στο περιβάλλον της Πύλης των Λεόντων, επισκευάζονται με τη χαρακτηριστική για την εποχή πολυγωνική τοιχοδομία, ενώ οχυρώνεται και η Κάτω Πόλη. Έξω από την Πύλη ιδρύθηκε μια μεγάλη Κρήνη, την οποία ο περιηγητής Παυσανίας (2, 16, 6) ονομάζει Περσεΐα. Λίγο πιο χαμηλά, πάνω από το δρόμο του θολωτού τάφου της Κλυταιμνήστρας, κατασκευάστηκε ένα θέατρο. Κτήρια στο δυτικό τμήμα της ακρόπολης μαρτυρούν την οικιστική αλλά και τη βιοτεχνική δραστηριότητα στην κόμη των Μυκηνών, η ευμάρεια της οποίας επιβεβαιώνεται και από το πλήθος των ελληνιστικών νομισμάτων που έχουν βρεθεί στις ανασκαφές. Η μαρτυρία των λίγων τάφων που εντοπίστηκαν στα βόρεια του θησαυρού του Ατρέα αλλά και στην Κάτω Πόλη είναι σαφώς μη αντιπροσωπευτική για την ακμή της κόμης. Αντίθετα, σημαντικές είναι οι ενδείξεις από τη λατρευτική δραστηριότητα. Στην ακρόπολη επεκτάθηκε και ενισχύθηκε ο περίβολος του ναού των αρχαϊκών χρόνων, ώστε να συμπεριλάβει ένα νέο κτίσμα που διέθετε μόνο σηκό με προσανατολισμό Β-Ν και κατέλαβε το χώρο του μυκηναϊκού μεγάρου. Από αυτό τον απλό ναό, χωρίς περίσταση, δεν σώζεται σήμερα κανένα ίχνος, αφού αποδομήθηκε πιθανόν από τους Ενετούς το 1700 για να χρησιμοποιηθεί ως οικοδομικό υλικό για το κάστρο του Παλαμυδίου. Τα κατάλοιπα των θεμελίων του απομακρύνθηκαν στις ανασκαφές του 19ου και των αρχών του 20ού αιώνα. Από τα παλιά ιερά, ανακατασκευάζεται το Αγαμεμόνειο, ενώ υπάρχουν ενδείξεις και για την αναβίωση της λατρείας και στο ιερό του Ενυάλιου.

Τα ευρήματα αυτής της περιόδου επιβεβαιώνουν τη λειτουργία ενός τοπικού εργαστηρίου υφαντουργίας, καθώς και τις οικονομικές συναλλαγές με άλλες περιοχές, όπως η Σικυώνα, η Κόρινθος, η Αίγινα, η Λακωνία και η Φωκίδα. Δύο θησαυροί νομισμάτων, που σήμερα βρίσκονται στο Νομισματικό Μουσείο, συνδέονται πιθανόν με πολεμικά γεγονότα του 3ου αι. π.Χ., όπως η δολοφονία στις Μυκήνες του τυράννου του Άργους Αρίστιππου (235 π.Χ.), αλλά και η εισβολή του Πύρρου στο Άργος και το άδοξο τέλος του το 272 π.Χ. Η κατοίκηση διακόπτεται απότομα στο δεύτερο μισό του 2ου αιώνα π.Χ., μετά την κατάκτηση της Αργολίδας από τους Ρωμαίους.

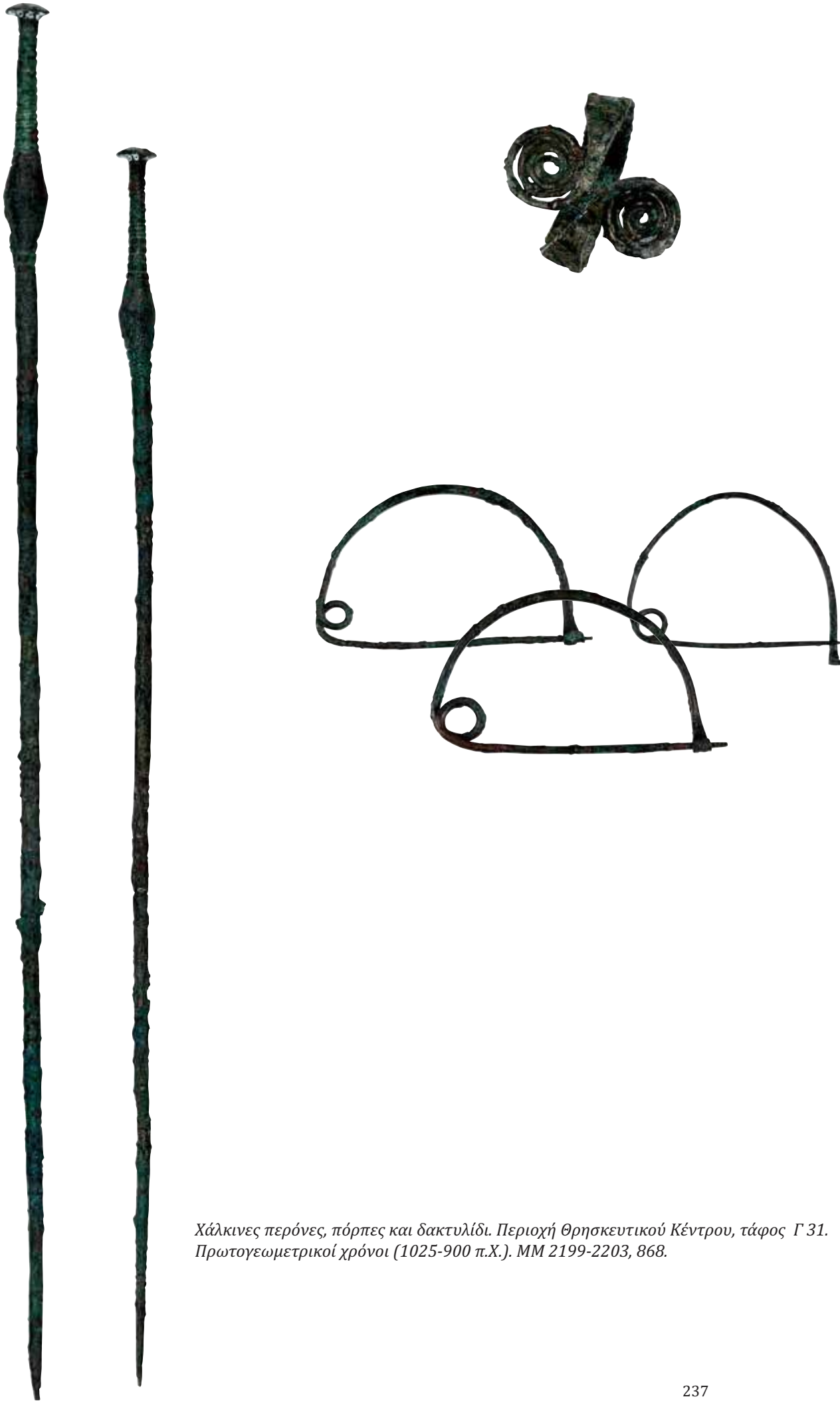
Χάλκινος διπλός πέλεκυς. Τάφος των Τριπόδων. Πρώιμοι ιστορικοί χρόνοι (τέλη 11ου αι. π.Χ.). MM 1323.

Χάλκινο σφηνοειδές εργαλείο. Τάφος των Τριπόδων. Πρώιμοι ιστορικοί χρόνοι (τέλη 11ου αι. π.Χ.). MM 1339.

Αμφορέας. Οικία Ασπίδων, τάφος G 603. Πρώτοι Γεωμετρικοί χρόνοι (900-875 π.Χ.). ΜΜ 898.

*Χάλκινες περόνες, πόρπες και δακτυλίδι. Περιοχή Θρησκευτικού Κέντρου, τάφος Γ 31.
Πρωτογεωμετρικοί χρόνοι (1025-900 π.Χ.). ΜΜ 2199-2203, 868.*

Κάνθαρος, Προϊστορικό Νεκροταφείο, τάφος G II. Ύστεροι Γεωμετρικοί χρόνοι (750-730 π.Χ.). MM 932.

Τριφυλλόσχημη οινόχνη, Προϊστορικό Νεκροταφείο, τάφος G II. Ύστεροι Γεωμετρικοί χρόνοι (750-730 π.Χ.). ΜΜ 931.

Κορινθιακός κρατήρας με παράσταση μυθικών όντων (γρύπες) και πτηνών. Κοκκινιά, τάφος ΙΙ. Αρχαϊκοί χρόνοι. 6ος αιώνας π.Χ. ΜΜ 942.

Μελανόμορφος αττικός κρατήρας με διονυσιακή σκηνή. Ιερά Οικία. Αρχαϊκοί χρόνοι. 6ος αιώνας π.Χ. ΜΜ 974.

Ειδώλιο καθήμενης γυναικείας μορφής.
Αγαμεμόνειο. Αρχαϊκοί χρόνοι (6ος αι. π.Χ.).
MM 1236.

Ειδώλιο καθήμενης γυναικείας μορφής.
Αγαμεμόνειο. Αρχαϊκοί χρόνοι (6ος αι. π.Χ.). MM 1234.

*Τμήμα χείλους αγγείου με επιγραφή «στον Αγαμέμνονα». Αγαμεμνόκειο.
Κλασικοί χρόνοι (4ος αι. π.Χ.). MM 1292.*

Λάγηνος. Τάφος δρομίσκου Δυτικής Οικίας. Ελληνιστικοί χρόνοι (3ος-2ος αι. π.Χ). ΜΜ 1088.

Όστρακο μεγαρικού σκύφου. Περιοχή Θρησκευτικού Κέντρου, δωμάτιο Μ. Ελληνιστικοί χρόνοι (200-125 π.Χ.). ΜΜ 1146.

Ειδώλιο πετεινού. Ιερό πάνω από τη Δυτική Οικία. Αρχαϊκοί χρόνοι (τέλη 6ου-αρχές 5ου αιώνα π.Χ.). MM 988.

Ειδώλιο σφίγγας. Ιερό πάνω από τη Δυτική Οικία. Αρχαϊκοί χρόνοι (τέλη 6ου-αρχές 5ου αι. π.Χ.). MM 977.

ΣΕΛ 246: Ανθρωπόμορφο ειδώλιο με κινούμενα άκρα. Ιερό πάνω από τη Δυτική Οικία. Αρχαϊκοί χρόνοι (τέλη 6ου-αρχές 5ου αιώνα π.Χ.). MM 982.

Ο ΚΟΣΜΟΣ ΤΟΥ ΑΓΑΜΕΜΝΟΝΑ

Ο μυκηναϊκός πολιτισμός

Στις αρχές του 16ου αιώνα π.Χ. γεννήθηκε στην ηπειρωτική Ελλάδα ο μυκηναϊκός πολιτισμός, που αναδείχθηκε σε έναν από τους υψηλούς πολιτισμούς της Εποχής του Χαλκού στο Αιγαίο και θεωρείται ως ένας από τους πρώτους πολιτισμούς της Ευρώπης. Ο πολιτισμός αυτός, που κυριάρχησε στον μεσογειακό κόσμο για πέντε περίπου αιώνες (Ύστερη Εποχή του Χαλκού: 1600-1050 π.Χ.), έχει τις ρίζες του στον ελλαδικό πολιτισμό της Μέσης Εποχής του Χαλκού (1900-1600 π.Χ.), αλλά δέχτηκε και αφομοίωσε τις επιδράσεις από την ακμάζουσα μινωική Κρήτη και τους ανεπτυγμένους πολιτισμούς της ανατολικής Μεσογείου. Η νέα ηγετική τάξη οφείλει τον πλούτο της σε πολεμικές δραστηριότητες αλλά και στις εμπορικές σχέσεις που ανέπτυξε με την κεντρική και τη βόρεια Ευρώπη για τον προσπορισμό μετάλλων. Το σημαντικότερο κέντρο του, οι Μυκήνες, από τις οποίες έλκει και την ονομασία του, μαζί με άλλα κέντρα, όπως η Ιωλκός, ο Ορχομενός, ο Γλας, η Θήβα, η Αθήνα, η Τίρυνθα, η Μιδέα και η Πύλος, αποτελούσαν την έδρα αυτόνομων κρατών που συνδέονταν με πυκνό οδικό δίκτυο και διατηρούσαν αρμονικές σχέσεις μεταξύ τους.

Μέσα στα λαμπρά ανάκτορα με τις μνημειώδεις οχυρώσεις που ιδρύθηκαν τον 14ο και τον 13ο αι. π.Χ., οι μυκηναίοι ηγεμόνες, επικεφαλής μιας ιεραρχημένης κοινωνίας, ασκούσαν την κοσμική και θρησκευτική εξουσία, έλεγχαν την παραγωγή και τη διακίνηση των προϊόντων με λεπτομερή καταγραφή των δεδομένων σε μια πρώιμη μορφή τόσο της ελληνικής γλώσσας όσο και της γραφής (Γραμμική Β γραφή), ενώ εξασφάλισαν με την προστασία τους τις προϋποθέσεις για την ανάπτυξη της τέχνης και της τεχνικής. Η ομοιογένεια του υλικού πολιτισμού αλλά και η κοινή θρησκεία και γλώσσα (ελληνική) μαρτυρούν ένα συμπαγές πολιτικό υπόβαθρο που στηρίχτηκε σε μεγάλο βαθμό στην πλούσια αγροτική και κτηνοτροφική παραγωγή και στην εμπορική τους εκμετάλλευση. Το ανακτορικό σύστημα διακυβέρνησης κατέρρευσε στα τέλη του 13ου αι. π.Χ. μέσα σε κλίμα ανασφάλειας, που προκλήθηκε προφανώς από ποικίλα αίτια. Οι αναταραχές στην ανατολική Μεσόγειο, μεγάλες φυσικές καταστροφές αλλά και η ανεπάρκεια του ίδιου του υπερσυγκεντρωτικού συστήματος οδήγησαν σε απώλεια των εμπορικών εταίρων, εγκατάλειψη πολλών οικισμών, ερήμωση της υπαίθρου και μαζική μετανάστευση προς τη νησιωτική χώρα ή άλλες ασφαλείς περιοχές. Ο Όμηρος μετέφερε στα έπη του τον απόηχο της λαμπρότητας αυτού του πολιτισμού και χάρισε στους Μυκηναίους την αιωνιότητα.

Ελεφαντοστέινο ομοίωμα ανδρικής κεφαλής. Δωμάτιο με την τοιχογραφία. ΥΕ III B2 (1250-1180 π.Χ.). ΜΜ 2084.

Το σύστημα διακυβέρνησης και η δομή της κοινωνίας

Το ανακτορικό σύστημα διακυβέρνησης που αναπτύχθηκε στις έδρες των μυκηναίων ηγεμόνων στηρίχτηκε στον έλεγχο της γεωργικής και κτηνοτροφικής παραγωγής και της διακίνησης αγαθών και προϊόντων μέσω μιας κεντρικής διοίκησης με γραφειοκρατική οργάνωση. Οι πήλινες πινακίδες της Γραμμικής Β γραφής, οι σφραγίδες και τα πήλινα σφραγίσματα βεβαιώνουν τη μορφή και την έκταση του διοικητικού ελέγχου και σκιαγραφούν ένα σύστημα αναδιανομής των αγαθών, το οποίο κατευθύνεται από μια πανίσχυρη άρχουσα τάξη που χαρακτηρίζεται από ιεραρχημένα αξιώματα και καταμερισμό αρμοδιοτήτων. Τα ομηρικά έπη απηχούν τα ηρωικά ιδεώδη των Μυκηναίων, τα οποία μαρτυρούνται από τα αρχαιολογικά ευρήματα. Το δίτροχο άρμα και τα αμυντικά και επιθετικά όπλα εκφράζουν το χαρακτήρα της τάξης των ηγεμόνων, που ασχολούνται με το κυνήγι, τους αγώνες και τον πόλεμο. Παράλληλα, οι επαγγελματίες και οι έμποροι στηρίζουν την άρχουσα τάξη, ενώ μόνιμα στρατιωτικά σώματα έχουν την ευθύνη της ασφάλειας των ομόσπονδων κρατών της μυκηναϊκής επικράτειας. Εκτός από τις ανώτερες κοινωνικές τάξεις, άτομα με εξηρημένη σχέση εργασίας αλλά και δούλοι πρέπει να συνέβαλαν καθοριστικά στα επιτεύγματα του μυκηναϊκού πολιτισμού.

Σφραγιδόλιθος από σαρδόνυχα. Παριστάνονται δύο λέοντες που ακουμπούν τα πρόσθια σκέλη τους πάνω σε βωμό. Θαλαμωτοί τάφοι Μυκηνών. ΥΕ ΙΙΙΑ (1400-1300 π.Χ.). Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο, Π 2316.

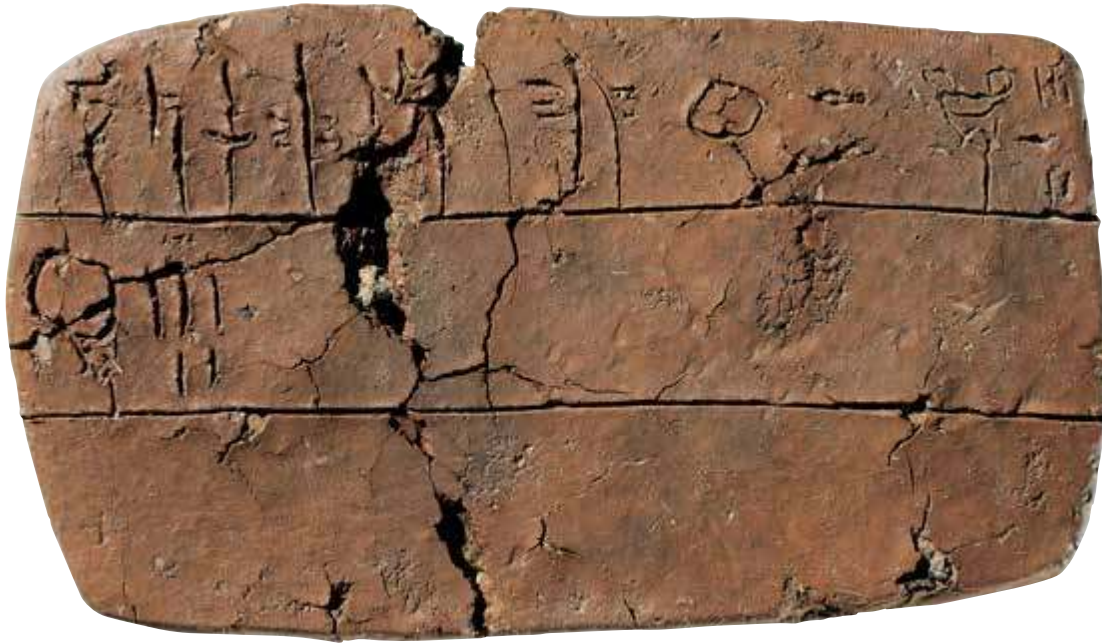
Σφραγιδόλιθος από αχάτη. Παριστάνονται δύο λέοντες που ακουμπούν τα πρόσθια σκέλη τους στο μέσον ενός κίονα. Νεκροταφείο θαλαμωτών τάφων, Ασπρόχωμα, τάφος VII. ΥΕ IIIA (1400-1300 π.Χ.). MM 1863. Το θέμα της εραλδικής απεικόνισης λεόντων σε συνδυασμό με κίονα ή βωμό, δύο σύμβολα της κοσμικής και θρησκευτικής εξουσίας των μυκηναίων ανάκτων, παραπέμπει στον βασιλικό οίκο. Είναι προφανές ότι οι σφραγίδες αυτές θα ανήκαν σε υψηλά ιστάμενους αξιωματούχους, πιθανόν μέλη της βασιλικής οικογένειας. Η επιλογή αυτού του εικονογραφικού θέματος για το ανάγλυφο της Πύλης των Λεόντων και η ταύτισή του με το βασιλικό οικόσημο μαρτυρεί την πρόθεση των Μυκηναίων να συσχετίσουν τη δύναμη του βασιλέα των ζώων με την ισχύ του βασιλικού οίκου.

Η γραφή

Η γραφή επινοήθηκε στις πόλεις-κράτη της Μεσοποταμίας γύρω στα 3300 π.Χ. Τα πρώτα δείγματα γραφής του ευρωπαϊκού πολιτισμού οφείλονται στους Μινωίτες, που επινόησαν τρία διαφορετικά συστήματα γραφής, για να υποστηρίξουν το ανακτορικό σύστημα διακυβέρνησης: την Ιερογλυφική, τη Γραμμική Α και τη Γραμμική Β γραφή. Οι Μυκηναίοι χρησιμοποίησαν τη Γραμμική Β για την εφαρμογή του διαχειριστικού ελέγχου της παραγωγής που ασκούσε το ανάκτορο στην επικράτειά του. Τα λογιστικά κατάστιχα που σώθηκαν αποτυπωμένα πάνω σε πήλινες πινακίδες στα αρχεία των ανακτόρων, προσφέρουν πολύτιμες πληροφορίες για τη διοίκηση, τη θρησκεία, την οικονομία, την κοινωνία, την ιδιωτική και τη δημόσια ζωή των Μυκηναίων. Επιγραφές στην ίδια γραφή έφεραν και ορισμένοι ψευδόστομοι αμφορείς που προορίζονταν για τη μεταφορά υγρών και αποτελούσαν εγγύηση για την ποιότητα και την προέλευση του προϊόντος. Η Γραμμική Β γραφή, που αποκρυπτογραφήθηκε από τον Michael Ventris, ήταν συλλαβική γραφή που προήλθε από τη Γραμμική Α και αποδίδει μια προ-δωρική ελληνική διάλεκτο. Η κατάρρευση του ανακτορικού συστήματος στα τέλη του 13ου αιώνα π.Χ. οδήγησε και στην εξαφάνιση της γραφής.

Γραφίδες, εργαλεία των γραφέων των πινακίδων της Γραμμικής Β γραφής. Περιοχή Θρησκευτικού Κέντρου. ΥΕ IIIA-III B (1400-1180 π.Χ.). MM 2069-2070.

Πήλινη πινακίδα Γραμμικής Β γραφής, χωρίς συγκεκριμένη ερμηνεία. Δυτική Οικία. ΥΕ ΙΙΒ1 (1300-1250 π.Χ.). ΜΜ 2063.

Πήλινη πινακίδα Γραμμικής Β γραφής. Αναφέρεται η Σιτοπότνια, η θεότητα που προστατεύει τους καρπούς της γης, καθώς και οι εξειδικευμένοι τεχνίτες για την κατεργασία της μπλε υαλόμαζας. Περιοχή Θρησκευτικού Κέντρου, δωμάτιο 4. ΥΕ ΙΙΒ2 (1250-1180 π.Χ.). ΜΜ 2066.

Πήλινη πινακίδα Γραμμικής Β γραφής, με κατάλογο σιτηρών, κρασιού και ελιάς. Δυτική οικία. ΥΕ ΙΙΑ-ΙΙΒ (1400-1180 π.Χ.). ΜΜ 2048.

Πήλινη πινακίδα Γραμμικής Β γραφής, με κατάλογο
γυναικείων ονομάτων. Δυτική οικία. ΥΕ ΙΙΒ1
(1300-1250 π.Χ.). ΜΜ 2058.

Η χρήση των σφραγίδων

Στα μέσα της Πρώιμης Εποχής του Χαλκού (3η χιλιετία π.Χ.) εμφανίζονται στο Αιγαίο οι σφραγίδες έπειτα από μακρά περίοδο χρήσης τους στα ανεπτυγμένα διοικητικά συστήματα των πολιτισμών της Εγγύς Ανατολής. Η ευρεία διάδοση και η χρήση τους για διαχειριστικούς σκοπούς έφτασε στο απόγειό της στα μινωικά ανάκτορα. Αληθινά έργα τέχνης οι μικροσκοπικοί έγγλυφοι λίθοι και τα σφραγιστικά δακτυλίδια, χρησιμοποιήθηκαν παράλληλα ως κοσμήματα, αναθήματα και φυλακτά με μακρά διάρκεια ζωής και μεγάλη αξία. Σε συνδυασμό με τα πήλινα σφραγίσματα βεβαιώνουν την ύπαρξη ενός ανεπτυγμένου συστήματος ελέγχου της διακίνησης και της ποιότητας των αγαθών. Κάτοχοι και χρήστες των σφραγίδων ήταν εκπρόσωποι της άρχουσας τάξης ή εξουσιοδοτημένοι υπάλληλοί τους. Οι Μυκηναίοι, παρά τις έντονες μινωικές επιρροές στην εικονογραφία, χρησιμοποίησαν τις σφραγίδες κυρίως ως αντικείμενα κύρους, ενώ η συμβολή τους στο κεντρικό σύστημα διαχείρισης μέσω των πήλινων πινακίδων ήταν επικουρική. Το πλούσιο εικονογραφικό θεματολόγιο των σφραγίδων παρέχει πολύτιμες πληροφορίες για τις θρησκευτικές πεποιθήσεις, τη διοικητική δομή και την κοινωνική διάρθρωση.

Σφραγιδόλιθος από πράσινο ίασπη με παράσταση δύο «μινωικών δράκων». Νεκροταφείο θαλαμωτών τάφων, Λούπουνο, Τάφος VII. ΥΕ IIB-III A2 (1450-1300 π.Χ.). MM 1862.

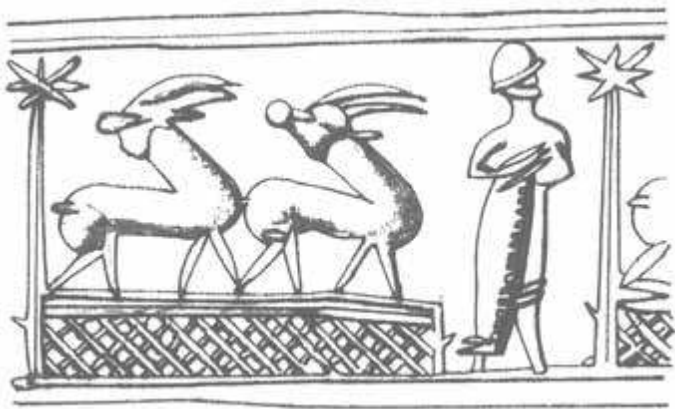
Σφραγιδόλιθος από αχάτη. Παριστάνονται με φυσιοκρατική απόδοση δύο κερασφόρα ζώα και μια ανδρική μορφή που πραγματοποιεί κυβίστηση. Το θέμα αποδίδει το γνωστό από τη μινωική Κρήτη αγώνισμα των ταυροκαθαψίων. «Ναός», δωμάτιο 19. ΥΕ ΙΙΒ2 (1250-1180 π.Χ.). ΜΜ 1861.

Σφραγιδόλιθος από χαλκηδόνιο λίθο με παράσταση κερασφόρου ζώου, ίσως αιγάγρου. Η κίνηση του σώματος και η έκφραση του προσώπου, στο οποίο κυριαρχούν τα έντονα μάτια και η τεράστια γλώσσα, ίσως αποδίδουν τον πόνο του ζώου που έχει τρωθεί από κυνηγούς. Νεκροταφείο θαλαμωτών τάφων, Ασπρόχωμα, τάφος VII. ΥΕ ΙΙΙΑ (1400-1300 π.Χ.). ΜΜ 1873.

Σφραγιδόλιθος από αχάτη με παράσταση λιονταριού που κυνηγά ταύρο. Κτήριο Μ. ΥΕ ΙΙΒ2 (1250-1180 π.Χ.), ΜΜ 1842.

Σφραγιδοκύλινδρος από φαγεντιανή με παράσταση ανδρικής μορφής και δύο ζώων. Νεκροταφείο θαλαμωτών τάφων, Μπατσουρόραχη, τάφος 2. ΥΕ ΙΙΒ-ΙΙΙΑ2 (1450-1300 π.Χ.). ΜΜ 1845.

Θρησκεία, λατρεία και τελετουργίες

Με έντονες επιρροές από τις θρησκευτικές πεποιθήσεις και την τελετουργία της μινωικής θρησκείας, οι Μυκηναίοι προσάρμοσαν στη δική τους ιδιοσυγκρασία τις μορφές απόδοσης της λατρείας. Στην κορυφή ενός ιεραρχημένου ιερατείου ανδρών και γυναικών βρίσκεται ο κοσμικός ανώτατος άρχων, ο άναξ, ο οποίος ασκεί τα θρησκευτικά του καθήκοντα στο κυρίαρχο κτήριο του ανακτόρου, το Μέγαρο. Αντικείμενα και κτηριακές υποδομές που σχετίζονται με θρησκευτικές τελετουργίες, όπως η εστία, οι βωμοί, οι τοιχογραφίες, τα είδωλα και τα ειδώλια, συναντώνται τόσο στους χώρους των ανακτορικών κέντρων που προορίζονται για τη λατρεία όσο και σε μικρά οικιακά ιερά ή στις οικίες της άρχουσας τάξης.

Στις πινακίδες της Γραμμικής Β καταγράφονται ως αποδέκτες προσφορών θεοί που επιβιώνουν στο πάνθεον των ιστορικών χρόνων, όπως ο Δίας, η Ήρα, ο Ποσειδών και ο Ερμής, αλλά και άλλοι που εξαφανίζονται. Στους σφραγιδόλιθους και στις τοιχογραφίες απεικονίζονται γυναικείες ανθρωπόμορφες θεότητες, μία πολεμική θεά με μορφή παλλάδιου, αλλά και υπαίθριοι χώροι άσκησης της λατρείας, θρησκευτικές πομπές και ιερά σύμβολα, όπως ο διπλός πέλεκυς και τα κέρατα καθοσίωσης. Παρά την αχλή που καλύπτει τις τελετουργίες, οι γραπτές πηγές και τα αρχαιολογικά ευρήματα σκιαγραφούν μια λατρεία προσαρμοσμένη στα ανθρώπινα μέτρα που σχετίζεται άμεσα με την καθημερινή ζωή και υμνεί τη φύση και τη γονιμότητα.

Ανθρωπόμορφο είδωλο. «Ναός», δωμάτιο 19. ΥΕ ΙΙΒ2 (1250-1180 π.Χ.). ΜΜ 293.

Είδωλο γυναικείας μορφής που αποδίδει θεότητα.
«Ναός», δωμάτιο 19. ΥΕ ΙΙΒ2 (1250-1180 π.Χ.). ΜΜ 294.

Είδωλο γυναικείας θεότητας σε στάση δέησης.
Συγκρότημα του Δωματίου με την τοιχογραφία,
δωμάτιο 32. ΥΕ ΙΙΒ2 (1250-1180 π.Χ.). ΜΜ 320.

Γεφυρόστομη πρόχους με παράσταση διπλού πελέκεως. Νεκροταφείο θαλαμωτών τάφων, Καλκάνι, τάφος 518. ΥΕ ΙΙΑ (1500-1450 π.Χ.). ΜΜ 1547.

Το εμπόριο

Η ισχύς του μυκηναϊκού πολιτισμού οφείλεται κυρίως στις εμπορικές δραστηριότητες που ανέπτυξαν οι Μυκηναίοι ήδη από τον 16ο αιώνα π.Χ. με τις Κυκλάδες, την Κρήτη, την Αίγυπτο, τη δυτική Μεσόγειο και την κεντρική και βόρεια Ευρώπη, με στόχο την προμήθεια πρώτων υλών, όπως το ήλεκτρο (κεχριμπάρι), ο χρυσός, ο χαλκός και ο κασσίτερος, αλλά και την απόκτηση εξωτικών προϊόντων από φαγεντιανή, υαλόμαζα και ημιπολύτιμους λίθους. Μετά την κατάρρευση των μινωικών ανακτόρων στα μέσα του 15ου αιώνα π.Χ., οι Μυκηναίοι επεκτείνονται στις αγορές της ανατολικής Μεσογείου και κατακλύζουν με τα προϊόντα τους την Κύπρο, τη συροπαλαιστινιακή ακτή και την Αίγυπτο. Η χερσαία και η θαλάσσια επικοινωνία υποστηρίζεται από την κεντρική εξουσία, ενώ ο όγκος των διακινούμενων αγαθών οδηγεί στη δημιουργία ενός συστήματος ελέγχου και αρχειοθέτησης με τη βοήθεια της Γραμμικής Β γραφής. Κατά τον 12ο αιώνα π.Χ., το εμπόριο, το έρεισμα της μυκηναϊκής ηγεμονίας, πλήττεται από τις γενικευμένες αναταραχές στα κράτη της ανατολικής Μεσογείου και την καταστροφική δραστηριότητα των «Λαών της Θάλασσας».

Πρόχους εισηγμένη από τις Κυκλάδες. Ταφικός Κύκλος Β, τάφος Ζ. ΜΕ ΙΙΙ (1700-1600 π.Χ.). ΜΜ 1531.

Κάνθαρος με προέλευση από την Κεντρική Ελλάδα - Θεσσαλία. Ταφικός Κύκλος Β, τάφος Ο. ΥΕ Ι (1600-1500 π.Χ.). ΜΜ 1534.

Πλακίδια από φαγεντιανή με δέλτο του Φαραώ Αμένοφι (Amenhotep) του III (1390-1360 π.Χ.). Περιοχή Θρησκευτικού Κέντρου, Δωμάτιο με την τοιχογραφία. ΥΕ III B (1300-1180 π.Χ.). MM 1500-1501. Οι δέλτοι με το όνομα του Φαραώ Αμένοφι (Amenhotep) του III που έφτασαν ως τις Μυκήνες συνοδεύοντας αιγυπτιακά αντικείμενα φαίνεται πως είχαν μεγάλη σημασία για τους Μυκηναίους που τις φύλαξαν για χρόνια στην περιοχή του Θρησκευτικού Κέντρου. Εκτός από το όνομα του Φαραώ, στις δέλτους γίνεται συνήθως αναφορά και στον καλό θεό. Η συγκεκριμένη επιγραφή αναγράφει τον «καλό θεό Meb-Maat-Re, γιο του Re».

Πυξίδα εισηγμένη από την Κρήτη. Ανατολικά του θολωτού τάφου «της Κλυταιμνήστρας». ΥΕ IIIA-III B (1400-1100 π.Χ.). ΜΜ 1516.

*Αμφορέας εισηγμένος από την Κρήτη. Νεκροταφείο θαλαμωτών τάφων, Λούπουνο, τάφος VII.
ΥΕ I-II (1600-1400 π.Χ.). MM 1487.*

*Λύχνος από στεατίτη με ανάγλυφες σπείρες. Θαλαμωτός τάφος 102. 15ος-14ος αι. π.Χ.
Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο, Π 4924.*

*Μαρμάρινος λύχνος με ανάγλυφα πέταλα. Θολωτός τάφος Λεόντων. 15ος-14ος αι. π.Χ.
Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο, Π 2921.*

*Λίθινο αγγείο από lapis lazedaemonius.
Νεκροταφείο θαλαμωτών τάφων, Ασπρόχωμα,
τάφος III. ΥΕ IIIA (1400-1300 π.Χ.). ΜΜ 1936.*

*Τμήμα λίθινου ρυτού από lapis lazedaemonius. Ακρόπολη,
«Το Πηγάδι του Ρυτού». ΥΕ IIIB (1300-1180 π.Χ.). ΜΜ 1549.*

Η οικιακή οικονομία και ο κόσμος των γυναικών

Εκτός από την επαγγελματική εξειδίκευση που χαρακτηρίζει τον μυκηναϊκό ανακτορικό κόσμο και βεβαιώνεται στα κείμενα των πινακίδων της Γραμμικής Β γραφής, οι Μυκηναίοι ασχολούνταν με τη γεωργία, την κτηνοτροφία και την αλιεία. Δημητριακά, λάδι, κρασί και μέλι αποτελούσαν βασικά είδη διατροφής αλλά και αντικείμενο του περίφημου εξαγωγικού τους εμπορίου. Τις διατροφικές ανάγκες συμπλήρωνε το κρέας χοίρων και αιγοπροβάτων, αλλά και το κυνήγι. Από τα θαλασσινά προτιμούσαν τα όστρεα, ενώ τα ψάρια θεωρούνταν τροφή για φτωχούς. Σημαντικό ρόλο στην οικιακή αλλά και την ανακτορική οικονομία έπαιζαν οι γυναίκες, οι οποίες ήταν επιφορτισμένες με εξειδικευμένες εργασίες, όπως η υφαντουργία και η κατεργασία των σιτηρών. Πολλές από αυτές είχαν εξηρημένη σχέση εργασίας με το ανάκτορο ή ήταν δούλες. Οι γυναίκες που ανήκαν στην άρχουσα τάξη συμμετείχαν στις βασιλικές δραστηριότητες και κατείχαν είδη πολυτελείας, αληθινά κομψοτεχνήματα της μυκηναϊκής τέχνης. Η ιδιαίτερη θέση των γυναικών στη μυκηναϊκή κοινωνία αποδεικνύεται και από την απεικόνιση γυναικείων θεοτήτων αλλά και από το πλήθος των γυναικείων ειδωλίων και ειδώλων που προορίζονταν για λατρευτική χρήση.

Γυναικεία κεφαλή από ασβεστοκονίαμα. Περιοχή Θρησκευτικού Κέντρου. 13ος αι. π.Χ. Π 4575. Το μοναδικό αυτό γύψινο κεφάλι έχει σχεδόν φυσικό μέγεθος και έντονα ανατομικά χαρακτηριστικά, που υπερτονίζονται από τα ζωντανά χρώματα πάνω στο άσπρο δέρμα. Δεν απεικονίζει μια οποιαδήποτε γυναίκα. Θυμίζει την τεχνική των τοιχογραφιών και έχει θεωρηθεί ως θεά, ίσως η Ολύμπια Ήρα. Κατά μία άλλη εκδοχή, η τρομακτική του όψη θυμίζει σφίγγα, ένα μυθικό τέρας με σώμα φτερωτού λιονταριού και γυναικεία κεφαλή που επιβίωσε στη μυθολογία του θηβαϊκού κύκλου κατά τους ιστορικούς χρόνους.

Χάλκινα κάτοπτρα με ελεφαντοστέινες λαβές.
 Νεκροταφείο θαλαμωτών τάφων, Λούπουνο,
 τάφος VII. ΥΕ IIIA1 (1400-1350 π.Χ.).
 MM 1575-1576.

Χάλκινη τριχολαβίδα. Νεκροταφείο θαλαμωτών τάφων, Σουλείμάνη, τάφος 8. ΥΕ IIIA-III B (1400-1180 π.Χ.). MM 1582.

Ψευδόστομος αμφορέας.
 Νεκροταφείο θαλαμωτών
 τάφων, Ασπρόχωμα, τάφος
 III. ΥΕ IIIA2 (1350-1300 π.Χ.).
 MM 1574.

Σελ. 273: Αναπαράσταση
 αργαλειού με λίθινους
 και πήλινους κωνίσκους.
 Προϊστορικό νεκροταφείο, Οικία
 του Αγγείου των Πολεμιστών.
 ΥΕ II-III (1500-1050 π.Χ.).
 MM 1757-1802.

Οστέινο κουτάλι. Περιοχή Θρησκευτικού Κέντρου.
ΥΕ ΙΙΒ (1300-1180 π.Χ.). ΜΜ 1590.

Οστέινες σπάτουλες. Βοηθητικοί χώροι
ανακτορικού συγκροτήματος. ΥΕ ΙΙΒ2-ΙΙΙΓ
πρώιμη (1250-1150 π.Χ.). ΜΜ 1583-1584.

Οστέινες περόνες. Περιοχή Θρησκευτικού
Κέντρου, Οικία Μολύβδου. ΥΕ ΙΙΒ-ΙΙΙΓ
(1300-1050 π.Χ.). ΜΜ 1740, 1586-1589.

Γυάλινο φλασκί. Νεκροταφείο θαλαμωτών τάφων, Ασπρόχωμα, τάφος ΙΙΙ.
ΥΕ ΙΙΙΑ (1400-1300 π.Χ.). ΜΜ 2029.

Ελεφαντοστέινη χτένα. ΥΕ ΙΙΒ (1300-1180 π.Χ.). ΜΜ 1591.

Μαγειρικός αμφορέας. Κτήριο
Κυκλωπείου Αναλήμματος. ΥΕ ΙΙΑ2
(1350-1300 π.Χ.). ΜΜ 1629.

Πύραυνο. Δυτική Οικία. ΥΕ ΙΙΒ1 (1300-1250 π.Χ.).
ΜΜ 1630.

Αρύταινα. Οικία του Τάφου των Τριπόδων.
ΥΕ ΙΙΒ1 (1300-1250 π.Χ.). ΜΜ 1602.

Τριποδική μαγειρική χύτρα. Περιοχή Θρησκευτικού Κέντρου.
ΥΕ ΙΙΓ πρώιμη (1180-1150 π.Χ.). ΜΜ 1598.

Ανάκτορα και οχυρώσεις

Οι μυκηναίοι ηγεμόνες είχαν την έδρα των δραστηριοτήτων τους σε πολυτελή ανάκτορα, κτισμένα πάνω σε λόφο (ακρόπολη) και συνήθως οχυρωμένα. Τα ανακτορικά συγκροτήματα που ιδρύονται στις αρχές του 14ου αι. π.Χ. έχουν τα πρότυπά τους στην αρχιτεκτονική της προηγούμενης Μέσης Εποχής του Χαλκού, εμφανίζουν ωστόσο επιδράσεις και από τη μινωική Κρήτη. Το ανάκτορο οργανώνεται γύρω από ένα κεντρικό κτήριο με τριμερή διάταξη, το Μέγαρο, που επικοινωνεί μέσω ενός συστήματος διαδρόμων με τις υπόλοιπες πτέρυγες. Σε αυτές περιλαμβάνονται χώροι για θρησκευτικές τελετουργίες και διοικητικές δραστηριότητες, ιδιωτικά διαμερίσματα, αποθήκες και εργαστήρια. Η μνημειώδης κατασκευή και η πολυτέλεια τονίζουν την ισχύ της άρχουσας τάξης και εντυπωσιάζουν επισκέπτες και υπηκόους. Η επιβλητική εικόνα συμπληρώνεται από τις κυκλώπειες οχυρώσεις των ακροπόλεων του 14ου και του 13ου αι. π.Χ., εποχή της μεγάλης ακμής του μυκηναϊκού πολιτισμού. Οι Μυκήνες, η Τίρυνθα, η Μιδέα, η Αθήνα και ο Γλας αποκτούν τείχη που υπερβαίνουν τα 12 μ. ύψος και τα 7 μ. πλάτος, διαθέτουν δε μνημειώδεις πύλες και θολωτές προσβάσεις στο υπόγειο νερό. Το ανάκτορο της Πύλου, αντίθετα, ήταν ατείχιστο. Στα τέλη του 13ου αι. π.Χ. εκτεταμένες καταστροφές των ανακτορικών συγκροτημάτων και των οχυρώσεων σηματοδοτούν την παρακμή του μυκηναϊκού πολιτισμού.

Μεγάλα τεχνικά έργα

Εκτός από τα κυκλώπεια τείχη με τις μνημειώδεις πύλες, τα δωμάτια και τις σήραγγες με τα οξυκόρυφα τόξα οι Μυκηναίοι σφράγισαν την εποχή τους με μια σειρά μεγάλων τεχνικών έργων. Στα κορυφαία του είδους κατατάσσονται τα εγγειοβελτιωτικά έργα για την αποστράγγιση της λίμνης της Κωπαΐδας: κυκλώπεια κατασκευής αναχώματα και μεγάλοι μήκους αποχετευτικές διώρυγες που αποδόθηκαν στον μυθικό βασιλιά Μινύα. Εφάμιλλο έργο αποτέλεσε η εκτροπή των χειμάρρων που πλημμύριζαν την ακρόπολη της Τίρυνθας και τη γύρω καλλιεργήσιμη περιοχή και η κατασκευή ενός φράγματος σε απόσταση πέντε χιλιομέτρων ανατολικά της ακρόπολης.

Παράλληλα ένα οδικό δίκτυο που μαρτυρείται κυρίως στην Αργολίδα συνέδεε με αμαξιτές οδούς, κατάλληλες για το δίτροχο άρμα των μυκηναίων ηγεμόνων, τα μεγάλα κέντρα της περιοχής. Εντυπωσιακές λίθινες γέφυρες κυκλώπεια τοιχοδομίας με οξυκόρυφα τόξα και οχετοί παροχέτευσης των ομβρίων υδάτων βεβαιώνουν την τεχνική κατάρτιση και τις γνώσεις στον τομέα της μηχανικής, ενώ στο

Ο θολωτός τάφος των Δαιμόνων ή «του Ορέστη». Εσωτερική όψη της μνημειακής εισόδου. 13ος αι. π.Χ.

παρασκήνιο των έργων αυτών υποκρύπτεται το ανακτορικό σύστημα που είχε την ευθύνη του σχεδιασμού και της υλοποίησης, αλλά και την ικανότητα οργάνωσης του εργατικού δυναμικού.

Ιδιαίτερα απαιτητικές κατασκευές ήταν και οι προσβάσεις στο υπόγειο νερό. Με οξυκόρυφες σήραγγες που διέτρεχαν τα τείχη οι Μυκηναίοι φρόντισαν να εξασφαλίσουν πόσιμο νερό για τις ακροπόλεις σε ενδεχόμενη πολιορκία. Οι περίφημες «Σύριγγες» της Τίρυνθας, αλλά κυρίως η υπόγεια δεξαμενή έξω από την ακρόπολη των Μυκηνών, ένας φυσικός υδάτινος συλλεκτήρας, στον οποίο κατέληγε μια κλίμακα από 70 σκαλοπάτια λαξευμένα στον φυσικό βράχο, μαρτυρούν το υψηλό επίπεδο τεχνολογίας τους στην υδραυλική και τη μηχανική.

Δεν είναι τυχαίο ότι οι Έλληνες των ιστορικών χρόνων δυσκολεύτηκαν να πιστέψουν ότι αυτά ήταν έργα ανθρώπων. Ο μύθος του Προίτου, βασιλικού γόνου της δυναστείας του Άργους, που κατέφυγε ηττημένος από τον αδελφό του Ακρίσιο στην αυλή του βασιλιά της Λυκίας, παντρεύτηκε την κόρη του και πήρε ως γαμήλιο δώρο τους Κύκλωπες, που έχτισαν για το χατίρι του τα τείχη της Τίρυνθας και μετά των Μυκηνών και του Άργους, απηχεί μια ιστορική αλήθεια της Μυκηναϊκής εποχής. Η ακμαία αυτοκρατορία των Χετταίων φαίνεται πως ήταν το λίκνο της γνώσης για την κατασκευή των ασύγκριτων τεχνικών έργων του μυκηναϊκού πολιτισμού. Η οχυρωμένη πρωτεύουσα του κράτους των Χετταίων, η Χαττούσα, με τις οξυκόρυφες στοές και τις μνημειώδεις πύλες, μία από τις οποίες κοσμείται με λέοντες, πρέπει να ανήκε στους στενούς εταίρους των βασιλικών γενών της μυκηναϊκής επικράτειας. Αυτοί οι Κύκλωπες του μύθου ίσως να ήταν εξειδικευμένοι μηχανικοί και αρχιτέκτονες που είτε δίδαξαν εκεί τους Μυκηναίους είτε ήρθαν ως επίσημοι καλεσμένοι να μεταλαμπαδεύσουν τις γνώσεις τους στους φιλόδοξους βασιλείς των Αχαιών.

Ταφική αρχιτεκτονική και ταφικά έθιμα

Ο κυριότερος τρόπος ταφής των νεκρών στον μυκηναϊκό κόσμο ήταν ο ενταφιασμός του σώματος. Το έθιμο της καύσης παρέμεινε σποραδικό σε όλη τη διάρκεια της Ύστερης Εποχής του Χαλκού. Στους πρώιμους μυκηναϊκούς χρόνους, η ανερχόμενη άρχουσα τάξη χρησιμοποιούσε τους κάθετους λακκοειδείς τάφους που οργανώνονται στο εσωτερικό ενός κτιστού περιβόλου. Αντιπροσωπευτικά δείγματα αποτελούν οι Ταφικοί Κύκλοι Α και Β των Μυκηνών. Μεγάλες ομάδες ατόμων των ανώτερων κοινωνικών τάξεων ενταφιάζονταν στους θαλαμωτούς τάφους, υπόγειους λαξευτούς θαλάμους με δρόμο πρόσβασης. Οι τάφοι αυτοί θεωρούνται οικογενειακοί, εφόσον χρησιμοποιούνταν για αλληπάλληλες ταφές και μεγάλο χρονικό διάστημα. Μοναδικό επίτευγμα ωστόσο ταφικής αρχιτεκτονικής αποτελούν οι θολωτοί τάφοι που ανήκαν στη βασιλική οικογένεια. Διέθεταν δρόμο και θάλαμο λαξευμένο και τοιχώματα επενδεδυμένα με λίθους κατά τον εκφορικό τρόπο. Κορυφαίο παράδειγμά τους αποτελεί ο λεγόμενος «τάφος του Αγαμέμνονα» ή «Θησαυρός του Ατρέα» στις Μυκήνες. Οι Μυκηναίοι τιμούσαν τους νεκρούς τους με κτερίσματα αντιπροσωπευτικά της οικονομικής κατάστασης και της κοινωνικής τους τάξης, καθώς και με τελετές κατά τη διάρκεια της ταφής ή της αποκομιδής και μετατόπισης των οστών παλαιών ενταφιασμών.

Ομοίωμα άρματος στο οποίο επιβαίνουν δύο ανθρώπινες μορφές καλυπτόμενες από σκιάδιο. Νεκροταφείο θαλαμωτών τάφων Μπατσουρόραχη, τάφος 2. ΥΕ ΙΙΒ2 (τέλη του 13ου αι. π.Χ.).

Το ελαφρύ δίτροχο άρμα έλκει την προέλευσή του από την Ανατολή. Στη μυκηναϊκή Ελλάδα χρησιμοποιήθηκε ως μέσο που μετέφερε τους πολεμιστές στο πεδίο της μάχης, αλλά και ως όχημα των ευγενών που έπαιρναν μέρος σε αγώνες, σε κυνηγετικές εξορμήσεις ή και σε θρησκευτικές πομπές. Το άρμα αποτελεί προσφιλές θέμα της μυκηναϊκής εικονογραφίας και απεικονίζεται συχνά σε όλες τις μορφές της μυκηναϊκής τέχνης. Το ομοίωμα των Μυκηνών αναπαριστάνει προφανώς ένα άρμα που λαμβάνει μέρος μαζί με τους ευγενείς αναβάτες του σε μια εορταστική πομπή. Παρά την αμελή και σχεδόν αδέξια εκφορά της μορφής του, το ομοίωμα του άρματος των Μυκηνών εντυπωσιάζει με την ευρηματικότητα της σύμπτυξης των επιμέρους στοιχείων και τη χαρά της αναζήτησης εξωσυμβατικών τρόπων απόδοσης των καθιερωμένων μορφών έκφρασης της μυκηναϊκής τέχνης.

Τεχνίτες και καλλιτέχνες

Το μυκηναϊκό ανακτορικό σύστημα διακυβέρνησης δημιούργησε τις προϋποθέσεις για την ανάπτυξη της τέχνης και της τεχνικής. Η δύναμη και η ευημερία των ηγεμόνων ευνόησε την κατασκευή ειδών πολυτελείας από εξωτικά υλικά, όπως ο χρυσός, ο χαλκός, το ελεφαντόδοντο, η φαγεντιανή και οι ημιπολύτιμοι λίθοι. Ιδιαίτερη θέση κατέχει ανάμεσά τους το ήλεκτρο, το χρυσάφι του Βορρά, που επιβεβαιώνει τις πρώιμες εμπορικές σχέσεις με τον πολιτισμό του Wessex στη νότια Αγγλία και αντανακλάται στο μύθο του Φαέθωνα και των Ηλιάδων.

Τεχνίτες υψηλής εξειδίκευσης εργάζονταν για τις παραγγελίες της άρχουσας τάξης, η οποία είχε υπό τον έλεγχο και την προστασία της τις πρώτες ύλες αλλά και τα εργαστήρια των καλλιτεχνών. Οι μεταλλουργοί χρησιμοποιούσαν τη χύτευση σε μονές ή διπλές μήτρες και τη σφυρηλάτηση, οι χρυσοχόοι διέπρεψαν στη συρματοτεχνική και την κοκκίδωση, ενώ εντυπωσιακά είναι και τα έργα της μικροτεχνίας. Παράλληλα με τους τεχνίτες των εξωτικών υλικών οι κεραμείς αξιοποίησαν στο έπακρο το φτηνό και προσιτό υλικό του τόπου τους και μετέτρεψαν τον πηλό σε πραγματικά έργα τέχνης.

ΣΕΛ. 280: Περιδέραιο από χρυσό και αχάτη. Νεκροταφείο θαλαμωτών τάφων, Ασπρόχωμα, τάφος VII. ΥΕ ΙΙΑ (1400-1300 π.Χ.).

Χρυσό κόσμημα με έκτυπη διακόσμηση κύκλων. Ταφικός Κύκλος Β, τάφος Ε. ΥΕ Ι (1600-1500 π.Χ.). ΜΜ 30294.

ΠΑΝΩ: Χρυσό διάδημα με έκτυπη διακόσμηση κύκλων. Ταφικός Κύκλος Β, τάφος Ε. ΥΕ Ι (1600-1500 π.Χ.). ΜΜ 1710.

*Περιδέραιο από χρυσό και σάρδιο. Νεκροταφείο θαλαμωτών τάφων,
Ασπρόχωμα, τάφοι VII, VIII. ΥΕ ΙΙΑ (1400-1300 π.Χ.).*

Χρυσό περιδέραιο. Νεκροταφείο θαλαμωτών τάφων, Ασπρόχωμα, τάφοι VII, III. ΥΕ IIIA (1400-1300 π.Χ.).

Μήτρα από κόκκινο στεατίτη.
Περιοχή Θρησκευτικού Κέντρου. ΥΕ ΙΙΒ2 (1250-1180 π.Χ.). ΜΜ 1686.
Οι λίθινες μήτρες προορίζονταν για τη μαζική κατασκευή κοσμημάτων για τα περίφημα μυκηναϊκά περιδέραια από χρυσό ή υαλόμαζα. Το θεματολόγιό τους ήταν τυποποιημένο και περιελάμβανε φύλλα κισσού, κρίνα, παπύρους, χταπόδια, ναυτίλους και έλικες. Η μήτρα των Μυκηνών ξεχωρίζει για δύο ιδιαίτερα θέματα: έναν δαίμονα μπροστά σε φοινικόδενδρο και τους περίτεχνους κίονες.

*Ελεφαντοστέινο ομοίωμα ανδρικής κεφαλής. Δωμάτιο με την τοιχογραφία. ΥΕ ΙΙΒ2 (1250-1180 π.Χ.). ΜΜ 2084.
Το ολόγλυφο κεφάλι, εξάίρετο έργο της μυκηναϊκής ελεφαντουργίας, απεικονίζει μια νεαρή ανδρική μορφή με διάδημα, περιδέραια και περίτεχνη κόμμωση. Τα έντονα χαρακτηριστικά του προσώπου, με κυρίαρχα τα μεγάλα εκφραστικά μάτια και το σφιγμένο στόμα, αποπνέουν τη σοβαρότητα που ταιριάζει σε ένα θεϊκό πρόσωπο ή τη θεοποιημένη μορφή ενός νεαρού ηγεμόνα.*

*Ελεφαντοστέινο ομοίωμα λιονταριού. Δωμάτιο με την τοιχογραφία. ΥΕ ΙΙΒ2 (1250-1180 π.Χ.). ΜΜ 2083.
Το ολόγλυφο καθιστό λιοντάρι αποδίδει όλα τα χαρακτηριστικά του βασιλιά των ζώων, κυρίως όμως αυτή τη σιωπηλή*

δύναμη που τον έκανε έμβλημα του βασιλικού οίκου. Μαζί με το πρώιμο πορτρέτο του νεαρού θεού και άλλα ιερά σκεύη ήταν τοποθετημένο πάνω στο βωμό του Δωματίου με την τοιχογραφία ως τελετουργικό αντικείμενο.

Η μεταλλουργία

Η κατεργασία του χαλκού για την κατασκευή όπλων, εργαλείων, κοσμημάτων και σκευών αναπτύχθηκε στον αιγαιακό χώρο ήδη από τις αρχές της 3ης χιλιετίας. Πρώτοι οι Μινωίτες ανακάλυψαν τα πλούσια αποθέματα του μετάλλου στην Κύπρο και τα εκμεταλλεύτηκαν αναπτύσσοντας μια υψηλή τεχνογνωσία. Η μεταλλουργική τέχνη εξαπλώθηκε σταδιακά και στην ηπειρωτική χώρα, με εξαιρετικά ορειχάλκινα δείγματα στους λακκοειδείς τάφους των περιβόλων των Μυκηνών. Ο ορείχαλκος, ένα κράμα χαλκού και κασσίτερου σε αναλογία 9:1, τήκεται σε χαμηλότερες θερμοκρασίες από το χαλκό και μετά την τήξη γίνεται σκληρότερος και κατά συνέπεια ανθεκτικότερος. Οι τεχνίτες είχαν μόνιμα εργαστήρια ή περιόδευαν σε διάφορες περιοχές. Η μυκηναϊκή μεταλλουργία γνωρίζει δύο φάσεις εξέλιξης, που σχετίζονται με τη χειραφέτησή της από τα μινωικά πρότυπα στις αρχές του 14ου αιώνα π.Χ. Η πρώιμη φάση (16ος-15ος αιώνας π.Χ.) χαρακτηρίζεται από την αναζήτηση νέων μορφών και μεθόδων και από μεγάλη δεξιοτεχνία. Στην όψιμη φάση (14ος-12ος αιώνας π.Χ.) τα μεταλλικά αντικείμενα διαδίδονται σε ευρύτερα στρώματα του πληθυσμού.

Χάλκινο ξίφος με οστέινη επένδυση στη λαβή. Βόρεια κλίμακα. ΥΕ ΙΙΒ2 (1250-1180 π.Χ.). ΜΜ 1350.

Χάλκινος μαχαιροπέλεκυς. Νεκροταφείο θαλαμωτών τάφων, Βρασέρα, τάφος 2. ΥΕ ΙΙΒ1 (1300-1250 π.Χ.). ΜΜ 1656.

Χάλκινο ξυράφι. Νεκροταφείο θαλαμωτών τάφων, Λούπουνο, τάφος VIII. ΥΕ ΙΙΑ-ΙΙΒ (1400-1180 π.Χ.). ΜΜ 1670.

Χάλκινο ξυράφι. Νεκροταφείο θαλαμωτών τάφων, Βύθισμα, τάφος 4. ΥΕ ΙΙΑ-ΙΙΒ (1400-1180 π.Χ.). ΜΜ 1669.

Η τέχνη της τοιχογραφίας

Την τέχνη της τοιχογραφίας τη δίδαξαν στους Μυκηναίους οι Μινωίτες, οι οποίοι άρχισαν να διακοσμούν με ζωγραφικές συνθέσεις τα ανάκτορά τους ήδη στα 1700 π.Χ. Η τέχνη τους επεκτάθηκε αρχικά στις Κυκλάδες και το υπόλοιπο Αιγαίο. Στην ηπειρωτική Ελλάδα υιοθετήθηκε τον 15ο αιώνα π.Χ. αλλά οι σημαντικότερες μυκηναϊκές τοιχογραφίες ανήκουν στην εποχή της μεγάλης ακμής των ανακτόρων, στον 14ο και τον 13ο αιώνα π.Χ. Οι τοιχογραφίες κοσμούσαν κυρίως τα σημαντικά κτήρια των μεγάλων ανακτορικών κέντρων, όπως η Πύλος, η Τίρυνθα, η Θήβα και ο Ορχομενός. Δεν λείπουν ωστόσο παραδείγματα ωραίων τοιχογραφιών από τις έδρες τοπικών ηγεμόνων, από ιδιωτικά σπίτια ή σπανιότερα από τάφους επιφανών νεκρών.

Τα θέματα των ζωγραφικών συνθέσεων επηρεάστηκαν στην αρχή έντονα από τη μινωική Κρήτη. Σταδιακά όμως οι Μυκηναίοι αφομοίωσαν τα διδάγματα και τα προσάρμοσαν στη δική τους ιδιοσυγκρασία. Τα αγαπημένα θέματα των ηγεμόνων ήταν οι σκηνές κυνηγιού και οι πολεμικές αντιπαραθέσεις, που αντανακλούσαν τα ηρωικά ιδεώδη τους. Παράλληλα, στους χώρους άσκησης της λατρείας συναντούμε τελετουργικές πομπές γυναικών που κουβαλούν προσφορές για τις θυσίες στην ύπαιθρο ή στα ιερά. Από τις συνθέσεις δεν λείπουν απεικονίσεις ζώων αλλά και τα φανταστικά όντα, όπως οι σφίγγες, οι γρύπες και οι λεοντοκέφαλοι δαίμονες. Οι σκηνές αναπτύσσονταν συνήθως μέσα σε ένα πλαίσιο από διακοσμητικά μοτίβα, γραμμικά ή εμπνευσμένα από τη φύση. Οι ανθρώπινες μορφές είχαν πολύ συχνά μεγάλο μέγεθος που πλησίαζε το φυσικό, χωρίς να λείπουν και οι μικρού μεγέθους απεικονίσεις ανθρώπων και ζώων.

Ιδιαίτερα ενδιαφέρουσα ήταν η τεχνική αυτών των ζωγραφικών έργων, η λεγόμενη νωπογραφία. Ειδικευμένοι καλλιτέχνες κάλυπταν με λεπτό ασβεστοκονίαμα τις επιφάνειες που ήθελαν να διακοσμήσουν και όσο αυτό ήταν ακόμη νωπό ζωγράφιζαν με έντονα χρώματα τις συνθέσεις τους. Το κόκκινο, το γαλάζιο, το κίτρινο και το μαύρο ήταν τα προσφιλέστερα χρώματα και φτιάχνονταν όλα από φυσικά υλικά. Οι τοιχογραφίες αποτελούσαν μια από τις υψηλότερες μορφές τέχνης του μυκηναϊκού πολιτισμού και πρέπει να εντυπωσίαζαν τους επισκέπτες των ανακτορικών κέντρων πολύ περισσότερο από εμάς σήμερα, που δεν έχουμε τη δυνατότητα να θαυμάζουμε ολόκληρες συνθέσεις ενταγμένες στο χώρο τους.

Τοιχογραφία με πομπή κρανοφόρων ανδρών. Οικία στις Πλάκες. ΥΕ ΙΙΒ2 (1250-1180 π.Χ.). ΜΜ 1293.

ΣΤΙΣ ΕΠΟΜΕΝΕΣ ΣΕΛΙΔΕΣ: Η «Μυκηναία». Τοιχογραφία από την περιοχή του Θρησκευτικού Κέντρου. 1250 π.Χ. Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο, Π 11670. Η πανέμορφη γυναίκα με την περίτεχνη κόμμωση, το επίσημο ένδυμα και τα πλούσια κοσμήματα στο λαιμό και τα χέρια απεικονίζει προφανώς μια θεά. Καθιστή και μεγαλόπρεπη θα υποδεχόταν την πομπή των πιστών που θα της έφερνε τις πολύτιμες προσφορές.

Η μυκηναϊκή ειδωλοπλαστική

Τα πήλινα ομοιώματα ανθρώπινων μορφών, ζώων και κάθε λογής αντικειμένων, τα ειδώλια ή είδωλα, όπως χαρακτηριστικά ονομάζονται, αποτελούν μια πολύ ιδιαίτερη κατηγορία ευρημάτων που χαρακτηρίζουν με το πλήθος, την ιδιομορφία και τη χάρη τους τον μυκηναϊκό πολιτισμό.

Η ιδέα της απεικόνισης των μορφών σε πλαστικό, μικρογραφικό συνήθως, ομοίωμα ανάγεται σε πρότυπα από τη μινωική Κρήτη και τους ανεπτυγμένους πολιτισμούς της ανατολικής Μεσογείου, εφόσον δεν υπάρχουν προγενέστερα παράλληλα από τη Μεσοελλαδική εποχή. Ωστόσο οι Μυκηναίοι αφομοίωσαν τις επιρροές αυτές και τις ενσωμάτωσαν στη δική τους νοοτροπία, δημιουργώντας μια κατηγορία αντικειμένων που αναδείχθηκε σε μια από τις δημοφιλέστερες μορφές του υλικού πολιτισμού τους. Τα αρχαιότερα δείγματα ειδωλίων προέρχονται από τη νότια Πελοπόννησο και χρονολογούνται στα τέλη του 15ου και στις αρχές του 14ου αιώνα π.Χ. (ΥΕ II-ΥΕΙΙΑ1). Στη διάρκεια των ανακτορικών χρόνων (14ος και 13ος αιώνας π.Χ.) αναπτύσσεται όλο το εύρος του ρεπερτορίου τους, ενώ η παραγωγή τους συνεχίζεται και στους μετανακτορικούς χρόνους (12ος αιώνας π.Χ.).

Η συντριπτική πλειονότητα των μυκηναϊκών ειδωλίων απεικονίζει γυναικείες μορφές, οι οποίες έλαβαν από τον Arne Furumark τη συμβατική ονομασία Φι, Ψι και Ταυ, λόγω της ομοιότητάς τους με τα γράμματα του ελληνικού αλφαβήτου. Μια ιδιαίτερη παραλλαγή τους αποτελούν τα γυναικεία ειδώλια θρηνωδών του 12ου αιώνα π.Χ. που έχουν εντοπιστεί στην Περατή, τη Νάξο και τη Ρόδο. Αντίθετα, η απεικόνιση της ανδρικής μορφής είναι εξαιρετικά σπάνια. Ακολουθούν σε πλήθος τα ζωόμορφα ειδώλια, που αποτελούν κυρίως απεικονίσεις βοοειδών ή άλλων τετράποδων χωρίς διάκριση του είδους τους. Άλλα ζώα είναι σπανιότερα και μπορούν να ταυτιστούν με άλογα, ελάφια, σκύλους και πουλιά, ενώ μια πολύ ιδιαίτερη κατηγορία αποτελούν τα ομοιώματα των κουλουριασμένων φιδιών από το Θρησκευτικό Κέντρο των Μυκηνών. Το θεματολόγιο των ειδωλίων περιλαμβάνει και διάφορα συμπλέγματα, όπως οι λεγόμενες «κουροτρόφοι» (γυναίκες που κρατούν στην αγκαλιά τους ένα παιδί), τα ένθρονα ειδώλια, οι ιππείς, τα ζώα και τα άρματα με αναβάτες. Σπανιότατη είναι και η απεικόνιση φανταστικών όντων, όπως η σφίγγα. Τέλος, από την ευφάνταστη αυτή παραγωγή δεν λείπουν και διάφορα σκεύη, όπως έπιπλα, θρόνοι, κρεβάτια ή φορεία, σκαμνιά, τράπεζες προσφορών, τροχοί και πλοία.

Οι πήλινες αυτές αναπαραστάσεις κατατάσσονται, ως προς τον τρόπο κατασκευής τους, σε δύο μεγάλες κατηγορίες: τα μικρού μεγέθους χειροποίητα ειδώλια και τα μεγάλου μεγέθους τροχήλατα είδωλα. Τα ειδώλια είναι αντικείμενα μαζικής παραγωγής και μεγάλης τυποποίησης, χωρίς αυτό να έχει αρνητικό αντίκτυπο στην ποιότητά τους. Τα είδωλα, αντίθετα, έχουν πολύ ιδιαίτερα, σχεδόν ατομικά χαρακτηριστικά, η ποιότητα κατασκευής τους είναι υψηλή και ως μοναδικά δεν εντάσσονται στους γνωστούς τύπους.

Ως αντικείμενο της αρχαιολογικής έρευνας από την εποχή των πρώτων μεγάλων ανακαλύψεων κατά τα τέλη του 19ου αιώνα έχουν ερμηνευτεί ποικιλότροπα. Πρώτος ο Ερρίκος Σλήμαν, με αφορμή τα ευρήματα των ανασκαφών του στις Μυκήνες και την Τίρυνθα, θέλησε να ταυτίσει τα γυναικεία

ειδώλια με πρώιμες απεικονίσεις της θεάς Ήρας. Αργότερα (1931) ο Axel W. Persson ερμήνευσε τα αντίστοιχα ευρήματα από τις ανασκαφές του στα Δενδρά ως υποκατάστατα υπηρετικού προσωπικού στη μετά θάνατον ζωή, σε αναλογία με τα αιγυπτιακά Ushabtis.

Από τα μέσα του προηγούμενου αιώνα και μετά η ερμηνεία τους συνδέθηκε με το χώρο εύρεσής τους. Τα ειδώλια συναντώνται σε τάφους, οικιστικά σύνολα, εργαστηριακούς χώρους, αλλά και σε δημόσιους ή ιδιωτικούς χώρους άσκησης λατρείας. Αντίθετα, τα είδωλα σχετίζονται σχεδόν αποκλειστικά με υπαίθριους ή στεγασμένους χώρους, στους οποίους το ιερατείο της άρχουσας τάξης πραγματοποιούσε θρησκευτικές τελετουργίες.

Η συχνή παρουσία τους σε τάφους, και ιδιαίτερα σε τάφους παιδιών, οδήγησε τον Γεώργιο Μυλωνά (1966) να τα ερμηνεύσει ως παιχνίδια αλλά και ως «Κουροτρόφους» ή Ψυχοπομπούς, δηλαδή ανθρώπινες ή θείες τροφούς που ανελάμβαναν το ρόλο της προστασίας των παιδιών στη μετά θάνατον ζωή. Άλλοι ερευνητές τα θεώρησαν αφιερώματα των πιστών και τα συνέδεσαν με την άσκηση λαϊκής λατρείας, στο πλαίσιο της οποίας αντικατοπτρίζονται οι μαγικές αντιλήψεις των Μυκηναίων που συνδέουν το αφιέρωμα με την επιθυμία τους για την προστασία της υγείας και της γονιμότητας ανθρώπων και ζώων, τη διαφύλαξη της συγκομιδής και της περιουσίας. Στο πλαίσιο αυτό αξιολογήθηκε ιδιαίτερα η θέση εύρεσης των ειδωλίων στα εργαστήρια ή σε συγκεκριμένους χώρους των σπιτιών, όπως οι είσοδοι, τα θρανία και οι εστίες και ερμηνεύτηκε ως πράξη που επεδίωκε την αποτροπή του κακού.

Εξάλλου η εύρεσή τους σε χώρους με λατρευτικό χαρακτήρα που θεωρήθηκαν δημόσιοι και ελεγχόμενοι από το ιερατείο της άρχουσας τάξης ενίσχυσαν την άποψη ότι τα μικρού μεγέθους ανθρωπόμορφα ειδώλια αποτελούσαν απεικονίσεις των πιστών. Η ανεύρεση τέλος των μεγάλων ειδωλίων σε πολύ σημαντικά, θρησκευτικού χαρακτήρα συγκροτήματα δημόσιας χρήσης, όπως το Θρησκευτικό Κέντρο των Μυκηνών, το Ιερό της Κάτω Ακρόπολης της Τίρυνθας, το Διπλό Ιερό στη Φυλακωπή της Μήλου, αλλά και η παντελής απουσία τους από τους τάφους, οδήγησαν στην ερμηνεία τους ως λατρευτικών ειδωλίων που αναπαριστάνουν τη μορφή των θεοτήτων που λάτρευαν οι Μυκηναίοι. Τα τρομακτικά είδωλα από τον λεγόμενο Ναό του Θρησκευτικού Κέντρου των Μυκηνών έχουν ερμηνευτεί ως απεικονίσεις τόσο θεοτήτων όσο και πιστών, αλλά και ως ομοιώματα για τον εξορκισμό κακών δυνάμεων. Παρά το πλήθος των ευρημάτων και τη μακροχρόνια έρευνα, η επιστημονική κοινότητα δεν έχει καταλήξει ακόμη σε μια κοινά αποδεκτή ερμηνεία των διαφόρων τύπων ούτε έχει καταφέρει να απαντήσει στο ερώτημα αν το εύρημα καθορίζει τη λατρευτική χρήση ενός χώρου ή αντίθετα ο χαρακτήρας του χώρου εύρεσης υποδεικνύει την ερμηνεία του ως αντικειμένου κοσμικής χρήσης, αφιερώματος ή απεικόνισης της θεότητας ή του πιστού.

Στο Αρχαιολογικό Μουσείο των Μυκηνών η ιδιαίτερη κατηγορία των ευρημάτων της μυκηναϊκής ειδωλοπλαστικής αντιπροσωπεύεται πλούσια σε όλες τις ενότητες, με κυριότερο παράδειγμα την παρουσίαση με πρωτότυπα αντικείμενα, στην πρώτη αίθουσα, της τυπολογικής και χρονολογικής κατάταξης της αρχαιολόγου Elizabeth French, που παραμένει και σήμερα αξεπέραστη, μισό αιώνα μετά την καθιέρωσή της.

*Πήλινο ομοίωμα θρόνου. Νεκροταφείο
θαλαμωτών τάφων, Σουλεϊμάνη, τάφος 9. ΥΕ ΠΙΑ
(1400-1300 π.Χ.). ΜΜ 667.*

Η τυπολογική εξέλιξη των μυκηναϊκών ειδωλίων κατά την E. French.

Γυναικείο ειδώλιο κουροτρόφου. Νεκροταφείο θαλαμωτών τάφων, Λούπουνο, τάφος III. ΥΕ III B (1300-1180 π.Χ.). MM 2295.

Γυναικείο ειδώλιο τύπου Ταυ. Δυτική Οικία. ΥΕ III B1 (1300-1250 π.Χ.). MM 1830.

Γυναικείο ειδώλιο μεταβατικού τύπου.
Λόφος Παναγίας, τάφος Π1. ΥΕ ΙΙΒ
(1300-1180 π.Χ.). ΜΜ 2290.

Γυναικείο ειδώλιο τύπου Φ. Νεκροταφείο
θαλαμωτών τάφων, Ασπρόχωμα, τάφος ΙΙ.
ΥΕ ΙΙΙΑ (1400-1300 π.Χ.). ΜΜ 2297.

Γυναικείο ειδώλιο τύπου Φ. Νεκροταφείο
θαλαμωτών τάφων, Καλκάνι, τάφος Ε.
ΥΕ ΙΙΒ (1300-1180 π.Χ.). ΜΜ 629.

Γυναικεία ειδώλια τύπου Ψ.
ΑΡΙΣΤΕΡΑ: Συνοικία Πέτσα, δωμάτιο Γ. ΥΕ ΙΙΑ2
(1350-1300 π.Χ.). ΜΜ 2280.
ΔΕΞΙΑ: Περιοχή Θρησκευτικού Κέντρου.
ΥΕ ΙΙΓ ύστερη (1100-1050 π.Χ.). ΜΜ 2286.

Γυναικείο ειδώλιο τύπου Ψ. Νεκροταφείο
θαλαμωτών τάφων, Βλαχόστρατα, τάφος 4.
ΥΕ ΙΙΒ (1300-1180 π.Χ.). ΜΜ 2282.

Γυναικείο ειδώλιο τύπου Ταυ. Δυτική Οικία.
ΥΕ ΙΙΒ1 (1300-1250 π.Χ.). ΜΜ 1830.

Η κεραμική ως κύριος οδηγός της ελληνικής Προϊστορίας

*βραχεὶ δὲ μύθῳ πάντα συλλήβδην μάθε,
πάσαι τέχναι βροτοῖσιν ἐκ Προμηθέως*

ΑΙΣΧΥΛΟΣ, ΠΡΟΜΗΘΕΑΣ ΔΕΣΜΩΤΗΣ, 505-506

Η Προσωκρατική Φιλοσοφία έθεσε στους αρχαϊκούς χρόνους (6ος αιώνας π.Χ.) το φιλοσοφικό πρόβλημα της αρχής των όντων. Τέσσερα από τα «στοιχεία» που θεωρήθηκαν ως «πρώτη αιτία», κατά την έκφραση του Αριστοτέλη, το νερό, η γη, η φωτιά και ο αέρας, χρησιμοποιήθηκαν από τον άνθρωπο για την κατασκευή της πρώτης συνθετικής ύλης, της κεραμικής.

Τα πήλινα αντικείμενα, η κύρια μορφή υλικού πολιτισμού στον ελλαδικό χώρο, αποτελούν αδιάψευστη μαρτυρία για την παρουσία του ανθρώπου στο χώρο, τη διαδρομή του μέσα στο χρόνο, την ταυτότητα και το επίπεδο του πολιτισμού του.

Η αδιάσπαστη συνέχεια, η πληρότητα του θεματολογίου και η λαμπρότητα των ευρημάτων αντιπροσωπεύονται με μοναδικό τρόπο στις Μυκήνες. Η κεραμική, ως βασικός κορμός της έκθεσης του Αρχαιολογικού Μουσείου, σηματοδοτεί μια πρωτοποριακή αντίληψη για την παρουσίαση των καταλοίπων ενός σπουδαίου πολιτισμού. Η λάμψη του χρυσού υποχωρεί μπροστά στην ανθρώπινη και χειροπιαστή αίσθηση του πηλού.

Χαρακτηριστικά δείγματα αυτής της τέχνης επιβεβαιώνουν την ανθρώπινη παρουσία στις Μυκήνες από τα τέλη της Εποχής του Λίθου και τις αρχές της Πρώιμης Εποχής του Χαλκού (αρχές της 3ης χιλιετίας π.Χ.) έως την οριστική κατάρρευση της μυκηναϊκής κυριαρχίας (τέλη της 2ης χιλιετίας π.Χ.).

Μολονότι οι Μυκήνες δεν πρέπει να υπήρξαν ποτέ κορυφαίο κέντρο με αστική φυσιognωμία, κεντρική διοίκηση και μνημειώδη αρχιτεκτονική κατά την Πρώιμη Εποχή του Χαλκού, αφού δεν βρέθηκαν εδώ οικίες με διαδρόμους ούτε πήλινα σφραγίσματα, λιγοστά χειροποίητα αγγεία βεβαιώνουν την παρουσία των Προελλήνων δημιουργών τους στο χώρο.

Η μεγάλη πολιτισμική αλλαγή στα τέλη της 3ης χιλιετίας συνδέεται με την έλευση των πρώτων φύλων που μιλούν την ελληνική γλώσσα στην ηπειρωτική Ελλάδα έπειτα από σειρά καταστροφών στα μεγάλα κέντρα της Πρωτοελλαδικής II περιόδου.

Οι Πρωτοέλληνες της Πρωτοελλαδικής III περιόδου και της Μεσοελλαδικής εποχής, που έζησαν σε ατείχιστους οικισμούς και καθιέρωσαν τον αρχιτεκτονικό τύπο του Μεγάρου και τον ενταφιασμό σε κιβωτιόσχημους τάφους, γενίκευσαν τη χρήση του κεραμικού τροχού και δημιούργησαν δύο λαμπρές κατηγορίες κεραμικής: την αδιακόσμητη μινύεια και τη γραπτή αμαυρόχρωμη. Ο μεσοελλαδικός πολιτισμός, που στηρίχτηκε αρχικά στη γεωργία και την κτηνοτροφία, έφτασε στο απόγειό του τον 17ο αιώνα π.Χ., όταν οι φορείς του ήρθαν σε επαφή με τους πολιτισμούς της ανατολικής Μεσογείου, κυρίως μέσω των εμπορικών οδών.

Το υψηλό επίπεδο πολιτισμού των γειτονικών λαών επηρέασε καθοριστικά τη λιτή νοοτροπία των πρώτων Ελλήνων. Οι αλλαγές δεν περιορίζονται μόνο στα εντυπωσιακά κτερίσματα που εμφανίζονται ξαφνικά στους τάφους των Ταφικών Κύκλων Α και Β, στα τέλη του 17ου και τις αρχές του 16ου αιώνα π.Χ., αλλά καταγράφονται κυρίως ως σταδιακή αφομοίωση των προηγμένων πολιτικών και κοινωνικών προτύπων των γειτονικών λαών. Η μυκηναϊκή κεραμική θα δεχτεί για δύο περίπου αιώνες (ΥΕ Ι-ΙΙ: 16ος-15ος αιώνας π.Χ.) την επιρροή των μινωικών αγγείων τόσο στην τεχνική, με την εμφάνιση της στιλπνής βαφής, όσο και στη λαμπρή και μη συμβατική έκφραση της ανακτορικής παραγωγής της Κρήτης.

Η εγκατάσταση μιας μυκηναϊκής δυναστείας στη μινωική Κρήτη, η ίδρυση των ανακτορικών κέντρων και η δημιουργία ενός συγκεντρωτικού συστήματος διοίκησης στην ηπειρωτική Ελλάδα θα συμπορευτεί με την εξάπλωση εξαιρετικής ποιότητας κεραμικών προϊόντων μέσω του εμπορίου. Οι Μυκηναίοι θα ενσωματώσουν γρήγορα τα διδάγματα στον δικό τους αυστηρό και λιτό τρόπο έκφρασης, δημιουργώντας έναν ενιαίο κεραμικό ρυθμό με κύρια χαρακτηριστικά τη δομή και τη σχηματοποίηση. Η ανακτορική κεραμική θα σημαδέψει με τη λαμπρότητα και την ομοιομορφία της την ακμή της μυκηναϊκής ηγεμονίας (ΥΕ ΙΙΑ2-ΥΕ ΙΙΒ2: 1350-1180 π.Χ.), τη λεγόμενη «μυκηναϊκή κοινή».

Αυτό το υπερτροφικό ιδεολογικό σχήμα θα καταρρεύσει σταδιακά στη διάρκεια του 13ου αιώνα π.Χ., εξαιτίας μιας σειράς αλλαγών που διατάραξαν την ισορροπία του ανακτορικού κόσμου και οδήγησαν σε μια περίοδο με περιορισμένες οικονομικές δυνατότητες και σαφείς τάσεις αποδέσμευσης από την ανακτορική κηδεμονία. Οι τοπικοί ρυθμοί θα ερμηνευτούν ως απόηχος της διάσπασης του μυκηναϊκού κράτους, αλλά η κεραμική θα έχει μια τελευταία αναλαμπή (ΥΕ ΙΙΙΓ μέση: 1150-1100 π.Χ.), με εξαιρετά δείγματα στην Αργολίδα τον πυκνό ρυθμό και την κατηγορία της Σιταποθήκης, πριν συρρικνωθεί απόλυτα και μεταλλαχτεί στους αιώνες που ακολουθούν στη «σκοτεινή» ισχύ της Πρώιμης Εποχής του Σιδήρου.

*Φιάλη της Πρωτοελλαδικής ΙΙ περιόδου (2700-2200 π.Χ.).
Περιοχή Ταφικού Κύκλου Α. ΜΜ 1030.*

Φιάλη της Πρωτοελλαδικής ΙΙ περιόδου (2700-2200 π.Χ.). Περιοχή Ταφικού Κύκλου Α. ΜΜ 1024.

*Μινύειο κύπελλο. Ταφικός Κύκλος Β, τάφος Δ.
ΜΕ ΙΙΙ (1700-1600 π.Χ.). ΜΜ 1032.*

Αμφορέας. Περιοχή Μουσείου. ΜΕ ΙΙΙ (1700-1600 π.Χ.). ΜΜ 1033.

Αμφορίσκος. Ταφικός Κύκλος Β, τάφος Γ. ΜΕ ΙΙΙ (1700-1600 π.Χ.). ΜΜ 1034.

Ρυτό. Νεκροταφείο θαλαμωτών τάφων, Καλκάνι, τάφος 518.
ΥΕ ΙΙ-ΙΙΙΑ1 (1500-1350 π.Χ.). ΜΜ 1684.

Κναθόμορφη κύλικα. Νεκροταφείο θαλαμωτών τάφων, Σουλειϊμάνη,
τάφος 4. ΥΕ ΙΙΒ (1450-1400 π.Χ.). ΜΜ 1046.

Κύπελλο τύπου Βαφειού. Νεκροταφείο θαλαμωτών τάφων,
Μπατσουρόραχη, τάφος 2. ΥΕ ΙΙΒ (1450-1400 π.Χ.). ΜΜ 1043.

Ραμφόστομη πρόχους. Νεκροταφείο θαλαμωτών τάφων, Καλκάνι, τάφος 518. ΥΕ ΙΙΑ (1500-1450 π.Χ.). ΜΜ 1042.

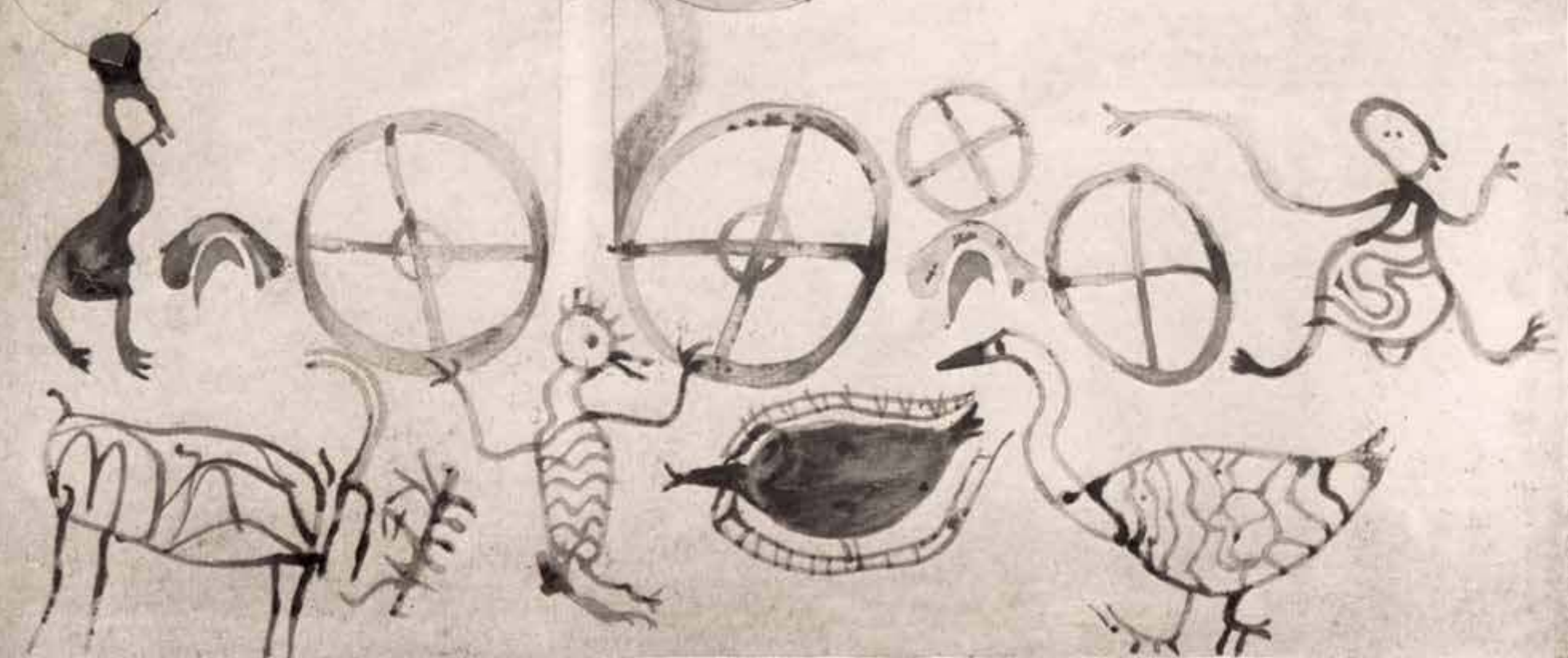
Πιθαμορέας. Νεκροταφείο θαλαμωτών τάφων, Λούπουνο, τάφος VII. ΥΕ ΙΙΒ (1450-1400 π.Χ.). ΜΜ 1044.

Απίοσχημος πιθαμοφόρας «θαλάσσιου ρυθμού». Ταφικός Κύκλος Β, τάφος Ρ. ΥΕ ΙΙ (1500-1400 π.Χ.). ΜΜ 479.

Απίοσχημος πιθαμοφόρας «ανακτορικού ρυθμού». Ταφικός Κύκλος Β, τάφος Ρ. ΥΕ ΙΙ (1500-1400 π.Χ.). ΜΜ 480.

Υδρία με εικονογραφική παράσταση. Νεκροταφείο θαλαμωτών τάφων, Καλκάνι, τάφος 521. ΥΕ ΠΙΑ2 (1350-1300 π.Χ.). MM 1944. Σχεδιαστικό ανάπτυγμα κατά τον A. J. B. Wace, Chamber Tombs at Mycenae. Στο μικρό αγγείο αναπτύσσεται μια πρωτότυπη εικονογραφική παράσταση που διατάσσεται σε δύο επίπεδα. Στο ανώτερο μια ανθρώπινη μορφή σε χορευτική στάση που καταλαμβάνει το κέντρο της παράστασης κρατά έναν τεράστιο τροχό με κάθε χέρι, ενώ δύο άλλοι μικρότεροι ίπτανται. Γυναικείες μορφές και ζώα, μία κατσίκια, ένας σκορπιός, μία χήνα και ένα άλλο πτηνό προστρέχουν προς την κεντρική μορφή. Αυτή η πρόμιμη στη μυκηναϊκή τέχνη εικονογραφική παράσταση ανθρώπων και ζώων παρ' όλες τις ατέλειές της έχει αφηγηματικό χαρακτήρα. Ίσως αναπαριστάνει έναν τελετουργικό χορό προς τιμήν του ήλιου που κρύβεται στους εικονιζόμενους τροχούς.

Ψευδόστομος αμφορέας. Νεκροταφείο θαλαμωτών τάφων, Καλκάνι, τάφος 523. ΥΕ ΠΙΑ2 (1350-1300 π.Χ.). ΜΜ 1061.

Ψευδόστομος αμφορέας. Οικία Λαδεμπόρου. ΥΕ ΠΙΒ1 (1300-1250 π.Χ.). ΜΜ 1064.

*Κύλικα. Λόφος Παναγίας, Οικία Π.
ΥΕ ΙΙΒ1 (1300-1250 π.Χ.). ΜΜ 1052.*

*Κύλικα. Ανασκαφή «Εργαστηρίου». ΥΕ ΙΙΒ
(1300-1180 π.Χ.). ΜΜ 1319.*

Υψίπους σκύφος. Δωμάτιο με την τοιχογραφία.
ΥΕ ΙΙΒ1 (1300-1250 π.Χ.). ΜΜ 329.

Σκύφος. Περιοχή Θρησκευτικού Κέντρου.
ΥΕ ΙΙΒ2 (1250-1180 π.Χ.). ΜΜ 1065.

Σκύφος. Περιοχή Θρησκευτικού Κέντρου. ΥΕ ΙΙΓ πρώτη
(1180-1150 π.Χ.). ΜΜ 1073.

Σκύφος. Πύλη Λεόντων. ΥΕ ΙΙΓ μέση (1150-1100 π.Χ.).
ΜΜ 1078.

Πρόχους. Περιοχή Θρησκευτικού Κέντρου. ΥΕ ΙΙΒ1
(1300-1250 π.Χ.). ΜΜ 1051.

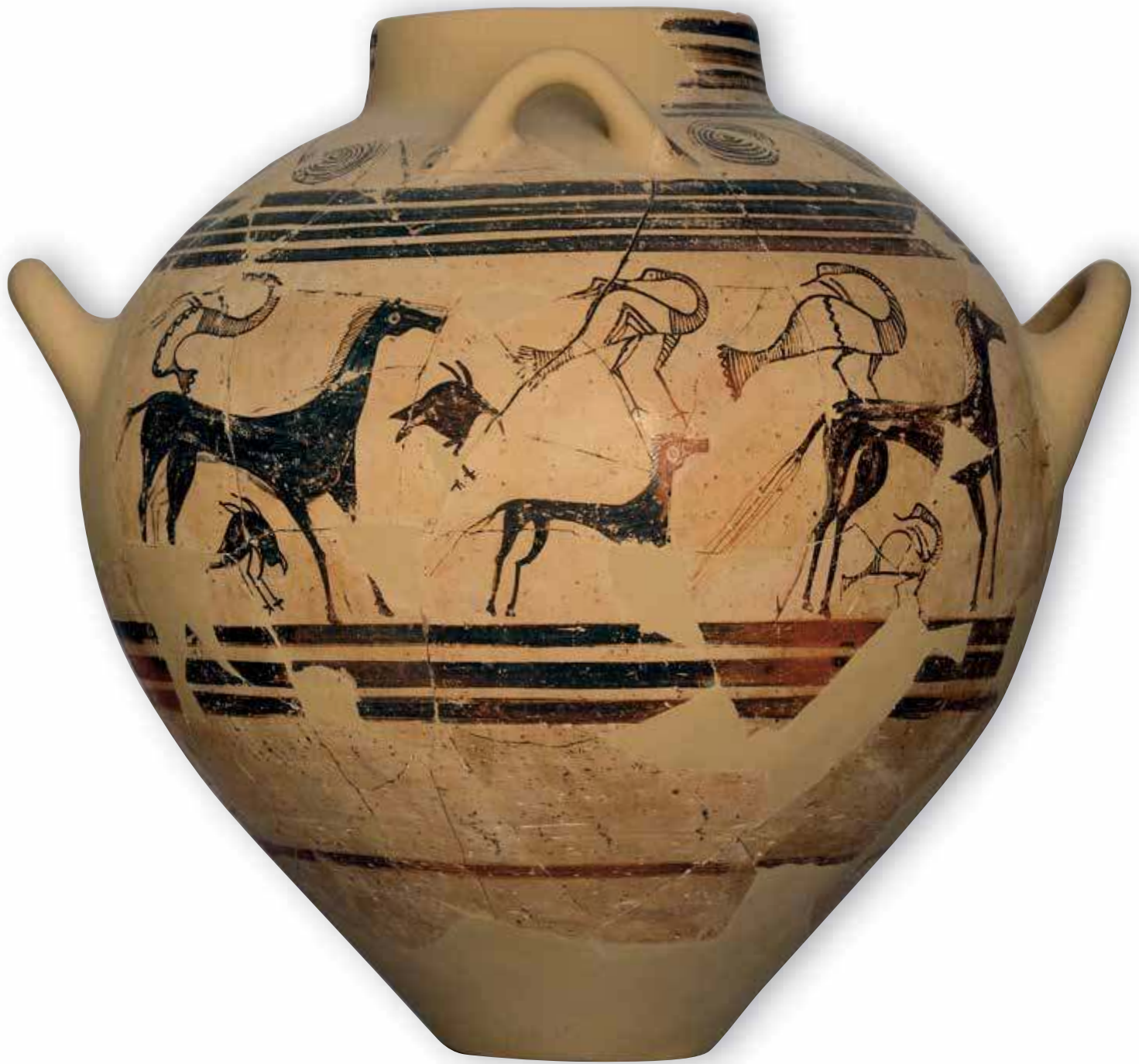

Πρόχους. Περιοχή Θρησκευτικού Κέντρου.
ΥΕ ΙΙΓ πρώιμη (1180-1150 π.Χ.). ΜΜ 1075.

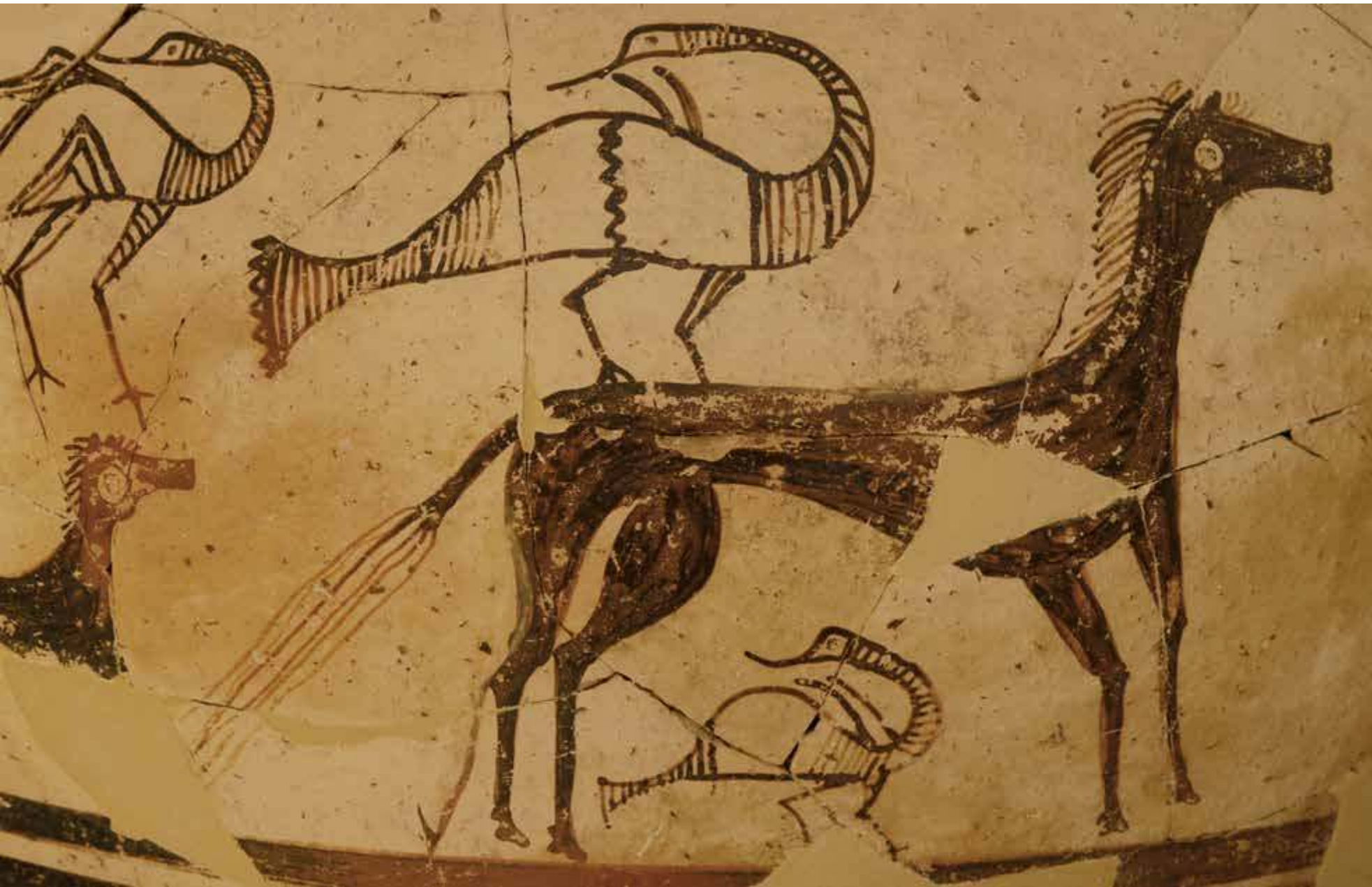

Πρόχους. Νεκροταφείο θαλαμωτών τάφων, 3ο χιλιόμετρο,
τάφος 502. ΥΕ ΙΙΓ ύστερη (1100-1050 π.Χ.). ΜΜ 2448.

Στάμνος με παράσταση πτηνών και αλόγων. Περιοχή Ανακτόρου. ΥΕ ΙΙΙΓ μέση (1150-1100 π.Χ.). ΜΜ 1961. Η σύνθεση με άλογα και πουλάρια που περιφέρονται ελεύθερα και συνοδεύονται από πτηνά αποτελεί ένα από τα ωραιότερα δείγματα του εικονιστικού ρυθμού της μετανακτορικής εποχής. Η χωρίς στενά παράλληλα παράσταση απηχεί ίσως τη διάθεση των Μυκηναίων για αποδέσμευση από την κηδεμονία των ανάκτων μετά την κατάρρευση του ανακτορικού συστήματος διακυβέρνησης. Ίσως το ξεχωριστό αυτό αγγείο να χρησίμευσε ως σήμα για τον τάφο κάποιου μέλους της νέας άρχουσας τάξης στις Μυκήνες.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Ντ. Βασιλικού, *Ο Μυκηναϊκός Πολιτισμός*, Αθήνα 1995.
- N. Brüggemann, "Kult im archaischen Tiryns. Eine Analyse neuer Befunde und Funde. Tiryns. Forschungen und Berichte", *Band 18*, Wiesbaden 2015.
- J. M. Cook, "Mycenae 1939-1952. The Agamemnoneion", *Annual of the British School at Athens* 48, 1953, 30-68.
- Δ. Δανηλίδου, *Ανασκαφές Μυκηνών II. Το «εργαστήριο» των Μυκηνών*. Βιβλιοθήκη της Εν Αθήναις Αρχαιολογικής Εταιρείας, αριθ. 258, Αθήνα 2008.
- A. Dengate, "Coins from Mycenae Excavations 1939-1962", *Annual of the British School at Athens* 69, 1974, 95-102.
- V. R. Desborough, "Late Burials from Mycenae", *Annual of the British School at Athens* 68, 1973, 87-101.
- Κ. Δημακοπούλου, «Πήλινη ζωγραφιστή λάρνακα από τη Βρασέρα Αργολίδας», *Ειλαπίνη. Τόμος τιμητικός για τον Νικόλαο Πλάτωνα*, Ηράκλειο 1987, 69-78.
- S. Diamant, "A Prehistoric Figurine from Mycenae", *Annual of the British School at Athens* 69, 1974, 103-107.
- E. B. French, "The Development of Mycenaean Terracotta Figurines", *Annual of the British School at Athens* 66, 1971, 101-187.
- E. B. French, "Possible northern intrusions at Mycenae", στο J.G.P. Best και N.M.W. de Vries (επιμ.), *Thracians and Mycenaeans, Proceedings of the Fourth International Congress of Thracology*, Rotterdam 24-26 September 1984, Leiden 1989, 39-51.
- E. French, *Mycenae. Agamemnon's Capital*, Stroud UK 2002.
- E. B. French και P. S. Stockhammer, "Correlating recent research: the pottery of Mycenae and Tiryns in the second half of the 13th Century BC", *Annual of the British School at Athens*, 106, 2009, 175-232.
- G. Hiesel, *Späthelladische Hausarchitektur*, Mainz 1990.
- S. E. Iakovides, «On the Use of Mycenaean "Buttons"», *Annual of the British School at Athens* 72, 1977, 113-119.
- S. E. Iakovides, *Late Helladic Citadels on Mainland Greece*, Leiden 1983.
- Σ. Ε. Ιακωβίδης, *Ανασκαφές Μυκηνών I. Η βορειοδυτική συνοικία*. Βιβλιοθήκη της Εν Αθήναις Αρχαιολογικής Εταιρείας αριθ. 244, Αθήνα 2006.
- S. E. Iakovides - E. B. French, *Archaeological Atlas of Mycenae*. The Archaeological Society at Athens Library No 229, Αθήνα 2003.
- G. Karo, *Die Schachtgräber von Mykenai*, München 1930-1933.
- I. Kilian-Dirlmeier, "Nadeln der frühelladischen bis archaischen Zeit von der Peloponnes", *PBF XIII* 8, München 1984.
- Ι. Κριτσέλη-Προβίδη, *Τοιχογραφίες του Θρησκευτικού Κέντρου των Μυκηνών*, Αθήνα 1982.
- Α. Κυρκίνη-Κούτουλα, «Αρπαγή αρχαιοτήτων από την προεπαναστατική Πελοπόννησο. Μαρτυρία από ανέκδοτο έγγραφο του 1810», Πρακτικά του ΣΤ' Διεθνούς Συνεδρίου Πελοποννησιακών σπουδών (Τρίπολις 24-29 Σεπτεμβρίου 2000), Τόμος 3, Αθήνα 2001-2002, 193-208.
- J. Maran, "Das Megaron im Megaron, Zur Datierung und Funktion des Antenbaus im mykenischen Palast von Tiryns", *AA* 2000, 1-16.
- J. Maran, "Political and religious aspects of architectural change on the upper citadel of Tiryns. The case of building T", στο R. Laffineur - R. Hägg (επιμ.), *Potnia. Deities and Religion in the Aegean Bronze Age*. Proceedings of the 8th International Aegean Conference, Göteborg 12-15 April 2000 (2001) 113-122.
- J. Maran, "Wessex und Mykene. Zur Deutung des bernsteins in der Schachtgräberzeit Südgriechenlands", στο B. Hänsel και Etela Studeníková (επιμ.), *Zwischen Karpathen und Ägäis. Neolithikum und Ältere Bronzezeit*. Gedenkschrift für Viera Němejcová-Pavúková, Rahden/Westf. 2004, 47-65.
- A. Mazarakis Ainian, "From Ruler's Dwellings to Temples. Architecture, Religion and Society in Early Iron Age Greece (1100-700 B.C.)", *SIMA* 121, Jonsered 1997.
- D. Moore, E. Rowlands και N. Karadimas, *In Search of Agamemnon: Early Travellers to Mycenae*. Cambridge Scholars Publishing, Newcastle upon Tyne 2014.
- P.A. Mountjoy, "Late Helladic IIIB 1 pottery dating the construction of the South house at Mycenae", *Annual of the British School at Athens* 71, 1976, 77-111.
- P. A. Mountjoy, *Mycenaean Decorated Pottery: A Guide to Identification*, SIMA 73, Gothenburg 1986.
- P. A. Mountjoy, *Mycenaean Pottery: An Introduction*, Oxford 1993.
- P. A. Mountjoy, *Regional Mycenaean Decorated Pottery*, Rahden / Westf. 1999.
- G. E. Mylonas, "The Figured Mycenaean Stelai", *AJA* 55, 1951, 134-147.
- Γ. Ε. Μυλωνάς, «Η ακρόπολις των Μυκηνών», *Αρχαιολογική Εφημερίς* 1958, 153-207.
- Γ. Ε. Μυλωνάς, «Η ακρόπολις των Μυκηνών. Οι περίβολοι, αι πύλαι και αι άνοδοι», *Αρχαιολογική Εφημερίς* 1962, 1-199.
- G. E. Mylonas, *Mycenae and the Mycenaean Age*, Princeton, New Jersey, 1966.
- Γ. Ε. Μυλωνάς, *Το Θρησκευτικόν Κέντρον των Μυκηνών*, Αθήνα 1972.
- Γ. Ε. Μυλωνάς, *Ο Ταφικός Κύκλος Β των Μυκηνών*, Αθήνα 1973.

- Γ. Ε. Μυλωνάς, *Πολύχρυσοι Μυκίνοι*, Αθήνα 1983.
- J. Mylonas-Shear, *The Panagia Houses at Mycenae*, Philadelphia 1987.
- Α. Ξενάκη-Σακελλαρίου, *Οι Θαλαμωτοί Τάφοι των Μυκηνών, Ανασκαφής Χρ. Τσούντα 1887-1898*, Παρίσι 1985.
- Η. Palaiologou, "A Female Painted Plaster Figure from Mycenae", στο *Mycenaean Wall Painting in Context, New discoveries old finds reconsidered*. National Hellenic Research Foundation, Institute of Historical Research, *Μελετήματα* 72, Αθήνα 2015, 95-125.
- Η. Palaiologou, "Late Helladic IIIC cremation burials at Chania of Mycenae", στο M. Lochner, F. Ruppenstein (επιμ.), *Brandbestattungen von der mittleren Donau bis zur Ägäis zwischen 1300 und 750 v. Chr.* Akten des internationalen Symposiums an der Österreichischen Akademie der Wissenschaften in Wien, 11.-12. Februar 2010, Wien 2013, 249-279.
- Α. Papadimitriou, "Early Iron Age in the Argolid: Some New Aspects", στο S. Deger-Jalkotzy, I.S. Lemos (επιμ.), *Ancient Greece: from the Mycenaean Palaces to the Age of Homer*, Edinburgh Leventis Studies 3, Edinburgh 2006, 531-547.
- Α. Papadimitriou, U. Thaler και J. Maran, "Bearing the pomegranate bearer: A new wall-painting scene from Tiryns", στο H. Brekoulaki, J. L. Davis και S. R. Stocker (επιμ.), *Mycenaean Wall Painting in Context, New discoveries old finds reconsidered*, National Hellenic Research Foundation, Institute of Historical Research, *Μελετήματα* 72, Αθήνα 2015, 173-211.
- Ι. Παπαδημητρίου, «Αναστηλωτικά εργασία εν Μυκίνας». *Αρχαιολογική Εφημερίς* 1948-49, 43-48.
- Γ. Rodenwaldt, "Mykenische Studien I. Die Fussböden des Megarons non Mykenai", *Jahrbuch des Deutschen Archäologischen Instituts* 34, 1919.
- Γ. Rodenwaldt, *Der Fries des Megarons von Mykenai*, Halle 1921.
- Η. Schliemann, *Mykenae. Bericht über meine Forschungen und Entdeckungen in Mykenae und Tiryns*, Leipzig 1878.
- Κ. Σιμόπουλος, *Ξένοι ταξιδιώτες στην Ελλάδα*, Τόμοι Α' - Γ', Αθήνα 1972-1975.
- Κ. Σιμόπουλος, *Η λεηλασία και καταστροφή των ελληνικών αρχαιοτήτων*, Αθήνα 2003.
- Β. Steffen, *Karten von Mykenai*, Berlin 1884.
- Υ. Stürmer, *Gilliórons Minoisch-Mykenische Welt, Eine Ausstellung des Winkelmann-Instituts*, Berlin 1994.
- Α. Tamvaki, "Some Unusual Mycenaean Terracottas from the Citadel House Area, 1954-69", *Annual of the British School at Athens*, 69, 1973, 207-265.
- Α. Tamvaki, "The Seals and Sealings from the Citadel House: A Note in Mycenaean Glyptic and Iconography", *Annual of the British School at Athens*, 69, 1974, 259-293.
- W. D. Taylour, "Mycenae 1968", *Antiquity* 43, 1969, 91-97.
- W. D. Taylour, *The Mycenaean*, London 1983.
- W. D. Taylour, E.B. French, K.A. Wardle, *Well Built Mycenae*, Fascicules 1-36, Great Britain 1981-1998.
- Fasc 1: *The Excavations*, W.D. Taylour, 1981
- Fasc 7: *The Prehistoric Cemetery: Pre-Mycenaean and Early Mycenaean Graves*, M. Alden, 2000
- Fasc 10: *The Temple Complex*, A.D. Moore, W.D. Taylour, 1999
- Fasc 13: *The Service Areas of the Cult Centre*, E.B. French, W.D. Taylour, 2007.
- Fasc 16/17: *The Post-Palatial levels*, E.B. French, 2011
- Fasc 21: *Mycenaean Pictorial Pottery*, J.H. Crouwel, 1991
- Fasc 24: *The Ivories and objects of Bone, Antler and Boar's Tusk*, O. H. Krzyszkowska, 2007.
- Fasc 27: *Ground Stone*, D. Evely, C. Runnels, 1992
- Fasc 34.1: *The Results of Neutron Activation Analysis of Mycenaean Pottery*, E. B. French and J. E. Tomlinson
- Fasc 36: *The Hellenistic Dye Works*, L.C. Bowkett, 1998
- Ι. Tournavitou, "The 'Ivory Houses' at Mycenae", *Annual of the British School at Athens*, Συμπλ. τόμ. 24, London 1995.
- Χ. Τσούντας, «Ανασκαφαί Μυκηνών του 1886». *Πρακτικά της Εν Αθήναις Αρχαιολογικής Εταιρείας* 1886, 59-79, Αθήνα 1886.
- Χ. Τσούντας, *Μυκίνοι και Μυκηναίος Πολιτισμός*, Αθήνα 1893.
- Ch. Tsountas, J.I. Manatt, *The Mycenaean Age*, London 1897.
- Α. J. B. Wace, "Excavations at Mycenae", *Annual of the British School at Athens* 25, 1921-1923.
- Α. J. B. Wace, "Chamber Toms of Mycenae", *Archaeologia* 82, Oxford 1932.
- Α. J. B. Wace, "The Treasury of Atreus", *Antiquity* 14, 233-49. 1940.
- Α. J. B. Wace, *Mycenae. An Archaeological History and Guide*, Princeton New Jersey 1949.
- Α. J. B. Wace, "The tholos tombs at Mycenae: Structural analysis", στο A.W. Persson, *The Royal Tombs at Dendra near Midea*, Lund 1931, 140-5.
- Α. J. B. Wace κ.ά., "Excavations at Mycenae 1939-1955" (Reprinted from the *Annual of the British School at Athens*, τόμ. 45-46, επιμ. E. French), *Annual of the British School at Athens*, Συμπλ. τόμ. 12, London 1979.
- Κ. Α. Wardle, "A group of LH IIIB 1 pottery from within the Citadel at Mycenae", *Annual of the British School at Athens*, 64, 1969, 261-298.
- Κ. Α. Wardle, "A group of LH IIIB 2 pottery from within the Citadel at Mycenae", *Annual of the British School at Athens*, 68, 1973, 297-348.
- Α. Α. Ωνάσογλου, *Η Οικία του Τάφου των τριπόδων στις Μυκίνας*. Βιβλιοθήκη της Εν Αθήναις Αρχαιολογικής Εταιρείας αριθ. 147, Αθήνα 1995.

ΠΡΟΕΛΕΥΣΗ ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΩΝ

- © Αρχείο Εφορείας Αρχαιοτήτων Αργολίδας: ΣΕΛ. 6-7, 20, 24 (πάνω), 24 (κάτω), 28 (πάνω), 45, 47, 84, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 101, 104 (κάτω), 146, 158-159, 161 (κάτω), 198, 199, 200, 201 (κάτω), 203, 204, 206 (δεξιά), 207, 226-227, 251, 257, 258, 269 (κάτω), 276.
- © Φωτογραφικό Αρχείο Γερμανικού Αρχαιολογικού Ινστιτούτου: ΣΕΛ. 43.
- © Φωτογραφικό Αρχείο Εθνικού Αρχαιολογικού Μουσείου: ΣΕΛ. 13, 16, 22-23, 26-27, 30, 48, 51, 52-53, 54-55, 56-57, 58-61, 62, 63, 64, 65, 66-67, 68-69, 70, 75, 106, 107, 108, 109, 110, 111, 112, 113, 114, 115, 116-117, 118, 147, 201, 213, 214, 217, 230, 250, 268, 270, 271, 294-295.
- © Φωτογραφικό Αρχείο Εκδόσεων Ολκός: ΣΕΛ. 37, 38-39, 41.
- © Φωτογραφικό Αρχείο Μουσείου Μπενάκη: ΣΕΛ. 153.
- © Φωτογραφικό Αρχείο Γιώργου Φαφαλή: ΣΕΛ. 154, 155.

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Πριν από δεκαπέντε χρόνια είχα την τιμή να συμμετέχω στην επιστημονική επιτροπή αλλά και στην ομάδα εργασίας για την προετοιμασία της έκθεσης του νέου Αρχαιολογικού Μουσείου Μυκηνών. Στο πλαίσιο αυτών των εργασιών, η γενναιοδωρία δύο από τους βασικούς δημιουργούς της έκθεσης πλούτισε τις γνώσεις μου για τις Μυκίνες και τον Μυκηναϊκό Πολιτισμό και με βοήθησε να εμπεδώσω τη σημασία της μετάδοσης της γνώσης στο ευρύ κοινό. Αισθάνομαι την ανάγκη να ευχαριστήσω πρωτίστως και από τη θέση αυτή την καθηγήτρια αρχαιολογίας κ. Elizabeth French και την επίτιμη έφορο Αρχαιοτήτων κ. Ελισάβετ Σπαθάρη για τις ανεκτίμητες διδαχές τους.

Έχω επίσης την υποχρέωση να ευχαριστήσω όλους τους καλούς συναδέλφους που συμμετείχαν στο εγχείρημα αυτό: αρχαιολόγους, αρχιτέκτονες, συντηρητές, σχεδιαστές, φύλακες αρχαιοτήτων, τεχνίτες αλλά και τους εξωτερικούς συνεργάτες που ένωσαν τις προσπάθειές τους για τη δημιουργία αυτής της σεμνής κιβωτού της μνήμης.

Στους καθηγητές αρχαιολογίας κ. Joseph Maran και κ. Kim Shelton οφείλω πολλές επισημάνσεις και υποδείξεις για θέματα του επιστημονικού πεδίου της Μυκηναϊκής Αρχαιολογίας, για το οποίο εγώ δεν είμαι απολύτως ειδική.

Στη διαδικασία της προετοιμασίας του λευκώματος για τις Μυκίνες πολύτιμη ήταν η συμβολή των συναδέλφων από την Εφορεία Αρχαιοτήτων Αργολίδας κ. Γιάννη Μαραγκού, τακτικού μου συνταξιδιώτη, κ. Νίκου Κατσουλιέρη, υπεύθυνου των αποθηκών του Μουσείου Μυκηνών, και των αδελφών Γιώργου και Γρηγόρη Χρόνη, άγρυπνων φρουρών στις Πολύχρυσες Μυκίνες.

Εξάλλου ανεκτίμητη ήταν η βοήθεια του συναδέλφου κ. Μιχάλη Σκούρτη, συντηρητή αρχαιοτήτων, που εγγυήθηκε με την υπευθυνότητα και την ευαισθησία που τον διακρίνει την ασφάλεια των κινητών ευρημάτων που φωτογραφήθηκαν για το λεύκωμα.

Ιδιαίτερα επιθυμώ να ευχαριστήσω τη συνάδελφο αρχαιολόγο κ. Βασιλική Παπαμιχαλοπούλου, υπεύθυνη του αρχαιολογικού χώρου και του Μουσείου Μυκηνών, που υποστήριξε την έκδοση σχεδόν μέχρι την ημέρα της άφιξης του πρωτότοκου γιου της.

Η οικογένειά μου στάθηκε και αυτή τη φορά διακριτική αλλά ουσιαστικά υποστηρικτική στο πλευρό μου. Εξαίρετη ήταν η συνεργασία μου με όλα τα μέλη της εκδοτικής ομάδας, που κατέθεσαν την πείρα και τη γνώση τους για ένα άρτιο αποτέλεσμα, αλλά κυρίως είχαν ιώβειο υπομονή, όταν οι ασφυκτικές υπηρεσιακές μου υποχρεώσεις δεν μου επέτρεπαν να τηρώ τα χρονοδιαγράμματα.

Η έκδοση οφείλει πολλά στη βαθιά παιδεία και την υψηλή αισθητική του κ. Βαγγέλη Χρόνη που, ως πνευματικός δημιουργός ο ίδιος, έβαλε τις δικές του αθέατες πινελιές που έκαναν τη διαφορά.

Όλα τα λάθη και οι παραλείψεις βαρύνουν αποκλειστικά τη συγγραφέα.

ΑΛΚΗΣΤΙΣ ΠΑΠΑΔΗΜΗΤΡΙΟΥ

ΜΥΚΗΝΕΣ

ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΕΣ
ΣΩΚΡΑΤΗΣ ΜΑΥΡΟΜΜΑΤΗΣ

ΚΑΛΛΙΤΕΧΝΙΚΗ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ
ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΚΑΛΟΚΥΡΗΣ

ΔΙΑΧΩΡΙΣΜΟΙ : INDIGO GRAPHICS A.E.
ΕΠΕΞΕΡΓΑΣΙΑ ΕΙΚΟΝΩΝ : ΝΙΚΟΣ ΛΑΓΟΣ, ΕΛΙΖΑ ΚΟΚΚΙΝΗ
ΣΕΛΙΔΟΠΟΙΗΣΗ : ΑΡΙΑΔΝΗ ΚΑΛΟΚΥΡΗ
ΕΚΤΥΠΩΣΗ : ΦΩΤΟΛΙΟ & ΤΥΡΙΣΟΝ Α.Ε.
ΒΙΒΛΙΟΔΕΣΙΑ : Γ. ΗΛΙΟΠΟΥΛΟΣ Ε.Ε.

ΤΥΠΟΓΡΑΦΙΚΗ ΔΙΟΡΘΩΣΗ : ΠΑΝΤΕΛΗΣ ΜΠΟΥΚΑΛΑΣ

ΕΚΔΟΤΙΚΗ ΦΡΟΝΤΙΔΑ
ΕΙΡΗΝΗ ΛΟΥΒΡΟΥ

ΤΟ ΒΙΒΛΙΟ ΑΥΤΟ ΤΥΠΩΘΗΚΕ ΣΕ ΧΑΡΤΙ HANNOART SILK 170 ΓΡΑΜΜ.

ΣΕ 1.500 ΑΝΤΙΤΥΠΑ ΤΟΝ ΟΚΤΩΒΡΙΟ ΤΟΥ 2015 ΣΤΗΝ ΑΘΗΝΑ

